

«Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»

*Упровадження програми виховної роботи з підлітками
щодо питань протидії торгівлі людьми
(для учнів професійно-технічних навчальних закладів)*

Методичні рекомендації

УДК 373.5.011.3:343.431](477)(072)
ББК 74.200.5(4Укр)я7+67.9(4Укр)408я7
0-75

Автори:

Бойчук Н. І.; Терницька С. В., канд. пед. наук

Наук. кер. та заг. ред.: *Зверева І. Д.*, доктор пед. наук, професор; *Петрочко Ж. В.*, доктор пед. наук, доцент.

Рецензенти:

Тіунова О. В., канд. психол. наук

Чистовська І. П., канд. пед. наук, доцент.

Науково-педагогічна консультація:

А. Д. Середницька, начальник відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини Міністерства освіти і науки України;

Н. О. Березіна, головний спеціаліст відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини Міністерства освіти і науки України.

Схвалено Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної радиз питань освіти Міністерства освіти і науки в Україні (протокол №3 від 14.10.2014)

«Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»: упровадження програми виховної роботи з підлітками щодо питань протидії торгівлі людьми (для учнів професійно-технічних навчальних закладів) : методичні рекомендації / авт.-упор. Н. І. Бойчук, С. В. Терницька ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. – К. : ФО-П Буря О. Д., 2014., – 308 с.

Матеріали підготовлено в рамках проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», що впроваджувався Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні у партнерстві з Українським фондом «Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації.

Підготовлено для заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників, соціальних педагогів, практичних психологів професійно-технічних навчальних закладів.

УДК 373.5.011.3:343.431](477)(072)
ББК 74.200.5(4Укр)я7+67.9(4Укр)408я7

ISBN 978-966-97430-9-1

© Український фонд «Благополуччя дітей»
© Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні

Всі права захищено. Відповідальність за зміст публікації несе виключно Український фонд «Благополуччя дітей». Думки, висловлені в публікації, не обов'язково збігаються з точкою зору донора.

5	ПЕРЕДМОВА
8	розділ 1: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ
16	розділ 2: СТРАТЕГІЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»
20	розділ 3: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
33	розділ 4: РЕКОМЕНДОВАНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ
39	розділ 5: ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ФАХІВЦІВ З РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»
42	розділ 6: ЗМІСТ ТЕМАТИЧНИХ ВИХОВНИХ ГОДИН ДЛЯ УЧНІВ ПТНЗ:

БЛОК 1: "СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ"

44	Заняття 1 – 2 «Розуміти себе»
63	Заняття 3 «Як поважати себе»
72	Заняття 4 «Життєві цінності»
85	Заняття 5 – 7 «Творець своєї долі»

БЛОК 2: "СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ"

99	Заняття 8 «Дружба, закоханість, кохання»
107	Заняття 9 «Як будувати стосунки з іншими»
114	Заняття 10 – 11 «Сім'я і довіра»
130	Заняття 12 «Безпека та небезпека»
137	Заняття 13 – 14 «Як протистояти тиску/як сказати «ні»
150	Заняття 15 – 16 «Торгівля людьми як порушення прав людини»

БЛОК 3: "СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ"

- 181 Заняття 17 – 18 «Як приймати рішення»
- 198 Заняття 19 – 20 «Вирішення складних життєвих ситуацій/проблем»
- 219 Заняття 21 – 22 «Мій добробут»
- 235 Заняття 23 «Мое працевлаштування»
- 245 Заняття 24 – 25 «Безпечне та корисне дозвілля»
- 253 Заняття 26 – 27 «Протидія негативним явищам у суспільстві»

БЛОК 2: "СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ"

- 262 Заняття 28 «Розмаїття та єдність світу»
- 272 Заняття 29 – 30 «Суспільство і я»
- 284 Заняття 31 «Поїздка за кордон: за і проти»
- 291 Заняття 32 «Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації»
- 295 Заняття 33 «Міжнародне співтовариство у боротьбі проти торгівлі людьми»

300 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

302 СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПЕРЕДМОВА

Розгортання процесів європейської інтеграції в Україні зумовило загострення соціальних суперечностей, виникнення ряду проблем життєдіяльності людини у суспільстві. Сучасний український соціум, якому притаманні відкритість, багатofакторність, різноманітність впливів на людину, водночас забезпечує як розширення можливостей розвитку, так і певний спектр потенційних загроз.

Проблеми нелегальної міграції і торгівлі людьми останнім часом набули надзвичайного поширення у структурі міжнародної міграції, постійно змінюючись та ускладнюючись. Трудова міграція об'єктивно впливає на розвиток соціально-економічних та суспільно-політичних відносин у країні. Поряд із позитивними сторонами цього процесу (матеріальне забезпечення родин, можливість професійного зростання, діалог культур тощо) з'являється низка негативних явищ, які позначаються передусім на родині та дітях.

Не випадково з боку урядів багатьох країн, у тому числі й нашої, спостерігається зростання занепокоєння їхніми проявами та наслідками, а також рішучість у боротьбі з ними.

Визначивши означену проблему як загрозу національній безпеці, порушення прав людини та кримінальний злочин, Україна долучилася до процесу протидії торгівлі людьми. Сьогодні пріоритетом держави у цій сфері є активізація профілактичної роботи, спрямованої на розвиток правосвідомості молодого покоління, формування його активного, адаптивного життєвого стилю, відповідальності за власне життя, умінь об'єктивної оцінки суспільних небезпек. Реалізація вищеперелічених завдань уможливить забезпечення захисту прав дітей та молоді, задоволення їхніх інтересів.

Своєрідною відповіддю на нагальні потреби держави щодо запобігання та протидії торгівлі людьми як деструкції у розвитку суспільства можна вважати розробку варіативної програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для учнів загально-

освітніх навчальних закладів. Зазначена програма була розроблена та успішно реалізована в рамках першої фази проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», основними виконавцями якого стали Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні у партнерстві з Українським фондом «Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за підтримки Швейцарської Конфедерації.

Проте не слід забувати, що для досягнення позитивних результатів у вирішенні проблеми торгівлі людьми, превентивна робота має здійснюватися з урахуванням принципу наступності. Останній передбачає безперервність процесу – проходження низки етапів, протягом яких поступово ускладнюються й урізноманітнюються зміст та напрями розвитку тих утворень, які загалом становлять цілісну характеристику особистості. Тому профілактичну роботу з протидії торгівлі людьми варто проводити не тільки в загальноосвітніх навчальних закладах, а й, без сумніву, у професійно-технічних. Адже у старшому підлітковому віці діти стають більш самостійними, значна частина з них залишає батьківську домівку. Починаючи доросле життя, але ще не вмючи вирішувати складних побутових, духовних та моральних проблем відповідно до позитивних зразків і цінностей суспільства, молода людина не завжди здатна захистити себе, протистояти зовнішнім негараздам та негативним впливам.

Саме тому виникла потреба трансформування матеріалів вищезазначеної програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» відповідно до практики соціально-виховної діяльності професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ). Її впровадження у виховний процес ПТНЗ сприятиме забезпеченню доцільного та науково обґрунтованого виховного впливу, формуванню навичок безпечної життєдіяльності, стане запорукою формування засад громадянської позиції молоді.

Запропонована програма може бути використана у роботі з учнями I та II курсів професійно-технічних навчальних закладів. Теми, передбачені програмою, підібрано з урахуванням потреб означеної вікової групи, що є необхідною умовою забезпечення захисту права учасників на вибір форм виховної роботи та активності в їх опрацюванні. Під час обговорення тем учні матимуть змогу засвоїти й надалі вибудувати соціально очікувані моделі поведінки свідомого громадянина, а також прийнятні для них конструктивні стратегії поведінки у небезпечних ситуаціях. Програма передбачає надання учасникам аргументованої інформації, що сприяє виробленню у них негативного ставлення до

явища торгівлі людьми та пов'язаних із ним злочинів і водночас позитивної мотивації до його запобігання. Також вона спрямована на формування та розвиток особистості, яка вміє оптимально вирішувати складні питання своєї життєдіяльності, успішно досягати індивідуальних та суспільних цілей.

Отже, опрацювання адаптованої програми виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для учнів професійно-технічних навчальних закладів стане ефективним чинником профілактики торгівлі людьми і суттєвим теоретико-методичним забезпеченням технологій реалізації цього процесу, виступаючи гарантом безпеки підростаючого покоління.

розділ 1: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Світова спільнота визнає проблему торгівлі людьми глобальною проблемою людства. Україна є країною походження, транзиту та призначення для чоловіків, жінок і дітей, яких експлуатують як за кордоном, так і всередині країни. Торгівля людьми розглядається як порушення прав людини, за яке повинні нести відповідальність держави. Ці положення активно декларуються на міжнародному та національному рівнях. Проте їх практичне застосування виявляється досить складним і потребує розроблення ґрунтовних законодавчих та організаційних засад. Важливим етапом у ствердженні такого підходу стала Всесвітня конференція з прав людини, що відбулася у Відні 1993 року, коли вперше насильство над жінками було визнано порушенням прав людини.

Актуальність завдання запобігання торгівлі людьми підтверджується нормативно-правовими документами: Конвенцією ООН про права дитини, Конституцією України, Законами України: «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про зайнятість населення», «Про основні засади державної міграційної політики України», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», наказом МОН України «Про проведення соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів», «Про протидію торгівлі людьми» та іншими.

Нині українське законодавство має нормативно-правову базу, яка дає змогу комплексно протидіяти як окремим проявам торгівлі людьми, так й іншим негативним явищам, пов'язаним із нею.

Насамперед, *Конституція України* (ст. 28, 52) передбачає заборону тортур, жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність людини, поводження чи покарання, а також заборону насильства та експлуатації дитини. До законодавчої бази України належать і чинні міжнародні договори, ратифіковані Україною. Зокрема, це Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (15.11.2000), так званий *Палермський протокол*. Протокол ратифіковано Україною 21 травня 2004 року [6].

Варто відзначити, що поняття «торгівля людьми» вперше подається в *Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності*. У цьому документі «торгівля людьми» трактується як здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, переховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Згідно з цим документом, *експлуатація* означає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів.

Ще один міжнародний документ, ратифікований Верховною Радою України у вересні 2010 року, – це *Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми*. Крім того, прийнято спеціалізований міжнародний документ, спрямований виключно на протидію торгівлі дітьми, дитячій проституції та порнографії. Це *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії* (ратифікований Законом № 716–IV (716 15) від 03.04.2003 р., ВВР, 2003, № 29, ст. 226).

Чільне місце серед нормативних документів щодо протидії торгівлі людьми належить *Кримінальному кодексу України* [9]. У ньому явище торгівлі людьми як злочинна дія почало розглядатися в 1998 році. А в 2001, коли було ухвалено новий Кримінальний кодекс, ст. 149 передбачалася відповідальність за такі дії: торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також вербування, переміщення, переховування людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Посилене покарання застосовується за такі ж дії, вчинені: щодо неповнолітнього або

кількох осіб; повторно; за попередньою змовою групою осіб; службовою особою з використанням службового становища; особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності; у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або його близьких та з погрозами застосування такого насильства. Якщо ж перелічені дії вчинені стосовно малолітнього або організовані групою, поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, спричинили тяжкі наслідки, то такі злочини розглядаються як особливо кваліфіковані.

У Кримінальному кодексі також визначено відповідальність за такі види незаконного використання чи незаконної експлуатації людини: порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143), насильницьке донорство (ст. 144), експлуатація дітей (ст. 150), незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169), створення або утримання місць розпусти (ст. 303), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304) тощо.

Кримінальний кодекс України містить низку статей, які передбачають відповідальність за викрадення або вербування людей. Зокрема, ст. 146 – за незаконне позбавлення волі або викрадення людини; ст. 447 – за вербування найманців; част. 2 ст. 303 – за примушування чи втягнення у заняття проституцією.

Щодо незаконної міграції, то ст. 332 Кодексу передбачає відповідальність за організацію незаконного переправляння осіб через державний кордон України. У цьому ж напрямі діє *Закон України «Про порядок виїзду з України громадян України» від 21 січня 1994 р. (ст. 2, 10)*.

Ухвалений Верховною Радою 20 вересня 2011 р. *Закон України «Про протидію торгівлі людьми»* [5] визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам. Законом проголошені основні принципи діяльності, спрямованої на протидію торгівлі людьми (ст. 3): забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до гідності, особисте життя, правову допомогу, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку; поваги і неупередженого ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми; конфіденційності інформації про осіб, які постраждали від торгівлі людьми; добровільності отримання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми, та їх недискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі,

етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; взаємодії органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами досудового слідства та з громадськими і міжнародними організаціями.

Окрім основних принципів, протидія торгівлі дітьми ґрунтується на таких спеціальних принципах (ст. 20): дотримання прав дитини; повага до думки дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми, стосовно заходів, які до неї застосовуються, з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів; роз'яснення дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми, у зрозумілій для неї формі її прав та обов'язків; забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дали б змогу надати дитині статус як такої, що постраждала від торгівлі дітьми.

Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми проголошено в ст. 4 Закону: попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту; боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності; надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, впровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми.

Законом передбачені суб'єкти державної політики у сфері протидії торгівлі людьми. Серед них: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; закордонні дипломатичні установи України; заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми. Водночас у здійсненні заходів, спрямованих на попередження торгівлі людьми, можуть брати участь органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації, окремі громадяни, за згодою.

Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, у межах своїх повноважень (ст. 21) розробляють та впроваджують у навчальних закладах навчальні та виховні програми з протидії торгівлі дітьми та підвищують рівень обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків й осіб, що їх замінюють, та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах.

У рамках цього Закону визначено такі терміни (ст. 1):

- *боротьба з торгівлею людьми* – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб-торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності;
- *виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми*, – з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми;
- *дитина* – будь-яка фізична особа віком до вісімнадцяти років;
- *заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми*, – центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та притулки для дітей;
- *захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми*, – система заходів з відновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- *країна походження* – країна, громадянином якої є фізична особа, або країна місця проживання або перебування для особи без громадянства;
- *особа, яка постраждала від торгівлі людьми*, – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону;
- *повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем або особою без громадянства*, – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відповідно до потреб такої дитини повернення до країни походження або залишення на території України дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми на території України та є іноземцем або особою без громадянства;
- *повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми*, – комплекс заходів, спрямованих на організацію повернення громадян України, які постраждали від торгівлі людьми на території іншої держави, на територію України;
- *попередження торгівлі людьми* – система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми;

- *протидія торгівлі людьми* – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- *процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми*, – комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми;
- *реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми*, – комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- *торгівля людьми* – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Згідно із Законом «Про протидію торгівлі людьми» Кабінет Міністрів України 21 березня 2012 р. затвердив Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми [4]. Метою Програми є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги. Програма передбачає два варіанти розв'язання проблеми торгівлі людьми та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від неї. Перший варіант полягає у здійсненні системних заходів державними установами за рахунок бюджетних коштів. Другий – налагодження співпраці державних установ з громадськими організаціями, зокрема впровадження ефективного механізму взаємодії для проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, спрямованої на запобігання потраплянню в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р.

№350 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року» Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України видало *Наказ за № 827 від 19.07.2012 р.* «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо запобігання торгівлі людьми на період до 2015 року». Цей документ фактично став нормативно-правовою основою впровадження програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

Серед заходів, визначених Наказом у додатку № 2: удосконалення законодавства та управління у сфері протидії торгівлі людьми; створення єдиної системи моніторингу у сфері протидії торгівлі людьми та оцінки ефективності заходів, що здійснюються на національному та регіональному рівні; запобігання торгівлі людьми, її первинна профілактика; надання допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми.

Наказ передбачає співпрацю фахівців соціальної сфери та освітян: у здійсненні превентивної роботи з дітьми та батьками щодо питань безпечної міграції, профілактики торгівлі людьми; залучення їх до розроблення та реалізації соціально-економічних ініціатив з метою попередження торгівлі людьми.

Додаток № 3 Наказу детально описує заходи з використання комплексного підходу фахівцями соціальної сфери та освітянами у роботі з дітьми та батьками щодо питань безпечної міграції, профілактики торгівлі людьми та залучення їх до реалізації соціально-економічних ініціатив. Український фонд «Благополуччя дітей» виступає одним із виконавців передбачених наказом заходів.

22 серпня 2012 року Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми». Проект відповідної постанови було розроблено Мінсоцполітики на виконання Плану організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України «Про протидію торгівлі людьми». Як зазначалося на засіданні Уряду, метою ухвалення документа є запровадження Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, а також забезпечення надання комплексної та ефективної допомоги постраждалим особам.

Реалізація Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, передбачає встановлення потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та взаємодію органів виконавчої влади і місцевого самоврядування з метою надання відповідної допомоги таким особам.

Слід зважати на те, що юридична система є комплексним утворенням, що складається із законів, політики, адміністративних механізмів, профілактичних заходів. Тому наявність юридично закріпленої норми не є гарантією ефективного подолання негативного явища. Отже, ефективна стратегія протидії торгівлі людьми має об'єднати юридичні заходи та правоохоронну діяльність із заходами у сфері запобігання.

Розроблена Українським фондом «Благополуччя дітей» Програма та методичний посібник для виховної роботи з учнями 7 – 11 класів щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» містить теми, які висвітлюють основи міжнародного та українського законодавств щодо протидії торгівлі людьми, основні національні закони, які захищають громадянина України від потрапляння у тенета торгівців людьми тощо. Педагогам професійно-технічних навчальних закладів, які реалізовуватимуть цю програму, варто попередньо ознайомитися з нормативно-правовими положеннями щодо запобігання торгівлі людьми, представленими в цих матеріалах. Окрім того, програма передбачає розгляд багатьох ситуацій і типових моделей поведінки, які часто трапляються у реальному житті, що прямо або опосередковано призводять до торгівлі людьми або інших негативних наслідків. Відповідно, знання нормативно-правових документів дасть педагогам змогу грамотно аналізувати ситуації, спрямовувати міркування учнів у правильне русло. Як результат, можна буде отримати оптимальний варіант вирішення проблеми і зробити потрібні висновки.

розділ 2: СТРАТЕГІЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

Основна місія програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» не лише дати учасникам конкретні знання з питань протидії торгівлі людьми, а й сприяти зміні їхнього ставлення до проблеми, забезпечення формування морально-етичних засад відповідальної поведінки.

Досягнути цього результату можна, якщо взяти до уваги низку чинників. По-перше, зміст програми має відповідати потребам учасників, стосуватися їхнього повсякденного життя; по-друге, запропоновані проблеми слід зіставляти із системою цінностей учнів, їхнім світобаченням, етичними переконаннями; і, нарешті, матеріал варто подавати відповідно до стратегії активного навчання. Перші два чинники були враховані авторами у процесі розроблення програми. Останній повинен забезпечити педагог у процесі її реалізації.

Як стверджують психологи, в основу активного навчання покладено принцип безпосередньої участі, що зобов'язує педагога зробити кожного учня учасником процесу засвоєння матеріалу, який активно діє, залучається до усіх видів діяльності, передбачених на занятті.

Учені вирізняють чотири основних завдання стратегії активного навчання:

- ❖ *розуміння* означає, що учні сприймають як окремі елементи в системі взаємозв'язаного змісту, так і зв'язки між ними, при цьому можуть пояснити зміст своїми словами. Учасникам за допомогою бесід, міні-

лекцій повідомляються основні теоретичні положення. Як результат, індивід може відповісти на ключове запитання: «Що означає...?»;

- ❖ *відпрацювання* уможливорює використання особистого досвіду і відчуття учасників у процесі засвоєння теми; накопичення нового досвіду і розуміння проблеми шляхом індивідуальної та групової практики. Для цього використовуються дискусії, вправи, рольові ігри тощо. Саме завдяки практиці учень може дати відповідь на запитання «Як це працює...?»;
- ❖ *оцінка* дає учасникам змогу усвідомити сутність проблеми, зрозуміти норми власного життя, вчинки, можливі наслідки своїх дій. У результаті формується особистісна позиція щодо проблеми торгівлі людьми. Оцінку можна висловити або ж почути у процесі обговорення. А тому запитання типу «Якої я думки?», «Як вважає група?» є ключовими для отримання потрібних висновків;
- ❖ *застосування* передбачає, що учасники зберігають отримані знання в пам'яті у такій формі, що їх можна використати в інших контекстах, зокрема приймаючи особисті рішення, у написанні власних проєктів щодо протидії торгівлі людьми, в організації клубів, створенні інформаційної мережі тощо. Кожен з учасників після завершення навчання повинен відповісти на таке запитання: «Як я можу використати отримані знання, досвід, щоб бути корисним для своєї сім'ї, закладу, суспільства?» [18].

Реалізувати стратегію допоможе усвідомлення таких вимог до активного навчання:

1. *Навчання залежить від мотивації.* Варто пам'ятати, що найважливішим джерелом мотивації є потреби та інтереси учасників, які мають бути покладені в основу вибору тем програми. А для того, аби учні активно долучалися до роботи:

- ❖ зміцнюйте їхню мотивацію моделюванням власної поведінки;
- ❖ оцінюйте належним чином їхні досягнення й успіхи.

2. *Навчання залежить від створеної атмосфери комфорту та взаємоповаги.* Щоб учасникам хотілося працювати:

- ❖ організуйте середовище, яке б заохочувало їх до взаємодії (визначте правила роботи в групі, завдяки яким учні відчуватимуть себе в безпеці);

- ❖ використовуйте інтерактивні вправи, які дадуть учням змогу краще пізнати один одного та ефективніше співпрацювати;
- ❖ поясніть учасникам, чого їм варто чекати від занять;
- ❖ надавайте позитивний зворотний зв'язок, оцінюючи їхні зусилля, підкреслюючи досягнення.

3. Навчання залежить від минулого й теперішнього досвіду учасників. Практика доводить, що людина ефективніше вчиться, коли цінуються її знання, коли вона може поділитися власним досвідом та проаналізувати його у комфортному для себе середовищі. Тому:

- ❖ цікавтеся, що учні знають з теми, яку ви їм пропонуєте;
- ❖ розвивайте ті позитивні здобутки, уміння та навички, якими володіють учасники. Пам'ятайте, що найкраще засвоюються знання, пов'язані з уже набутих досвідом;
- ❖ створіть можливість обміну досвідом учнів. Їхні знання та вміння – один із найдієвіших засобів, які можна використати;
- ❖ не ставте під сумнів знання та уміння учасників, які вони вже мають, не руйнуйте вже наявного досвіду, оскільки в такий спосіб викликатимете опір до нового змісту;
- ❖ апелюйте до випадків із практики учасників;
- ❖ використовуйте техніки з високим рівнем участі, а також життєвий досвід учнів, програвання рольових ігор, проведення дискусій тощо.

4. Навчання має бути практичним і націленим на вирішення проблеми: теорія, не підкріплена практикою, не дає бажаного результату. Щоб уникнути цієї помилки:

- ❖ більше уваги приділяйте відпрацюванню учасниками вмінь та навичок, особливо тих, які викликають найбільше труднощів;
- ❖ демонструйте, яким чином, у яких ситуаціях отриманий досвід може бути для них корисний;
- ❖ пропонуйте учням, за можливості, одразу втілювати набуті знання на практиці, дізнавайтеся, чи змінилося щось в їхньому житті після того, як вони стали учасниками занять.

5. Навчання має бути спрямоване на позитивний результат. Завдання програми підібрані таким чином, щоб гарантувати досягнення учасниками успіху,

з мінімальним ризиком поразки. Адже саме успіх є хорошим стимулом до подальшого навчання. Відповідно:

- ❖ надавайте можливість учням ділитися власними успіхами, результатами виконання завдань;
- ❖ визнавайте, що кожен учасник має свій індивідуальний стиль;
- ❖ демонструйте успіхи, досягнення індивіда, вказуйте на перспективи його розвитку. Це зміцнює мотивацію до навчання;
- ❖ не порівнюйте учасників між собою.

6. Навчання стає ефективнішим, коли учасники самокеровані до нього. Досягненню будь-якого результату передують знання про те, яким саме він повинен бути, для чого людині це потрібно. Щоб забезпечити активність учасників:

- ❖ запропонуйте бачення тих переваг, що отримають учні, відвідуючи заняття;
- ❖ допоможіть учасникам сформулювати власні очікування від заняття, які вони хочуть реалізувати;
- ❖ не критикуйте учнів, давайте їм можливість самостійно аналізувати власну роботу, корегувати свої помилки.

7. Навчання залежить від активного залучення учасників у процес навчання. Стимулювати активність учасників під час заняття можна, дотримуючись таких правил:

- ❖ не намагайтеся виступати в ролі лектора, зробіть учнів співучасниками процесу;
- ❖ заохочуйте їх більше ділитися власними висновками, думками, почуттями;
- ❖ використовуйте різноманітні техніки: ті, що залучають учасників інтелектуально (вирішення проблем, випадки з практики), емоційно (ігри, рольові ігри, обговорення), фізично (конструктивні проекти, ігри-розминки, рухові вправи) [10].

Практикою перевірено, що дотримання запропонованих вимог до активного навчання сприяє забезпеченню високої ефективності роботи на занятті та досягненню поставленої педагогом мети. Тому виконання цих рекомендацій допоможе уникнути низки труднощів, що можуть виникнути в процесі реалізації програми.

розділ 3: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Програма виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для учнів професійно-технічних навчальних закладів претендує на інноваційність, оскільки фактично є першою спробою представити систему виховної роботи установи у сфері профілактики торгівлі людьми шляхом формування в учнівської молоді внутрішніх ціннісно-мотиваційних ставлень та необхідних життєвих навичок (ефективного спілкування, прийняття рішень, управління емоціями тощо). Вона побудована на основі варіативної програми виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для учнів загальноосвітніх шкіл, звичайно, з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу професійно-технічних навчальних закладів. Такими особливостями є: тривалість навчання, час проходження виробничої практики, керівництво учнівською групою, специфіка контингенту учнів.

Зазначена програма вирізняється такими особливостями:

- ❖ вона становить собою вдале поєднання психолого-педагогічних технологій, методичних розробок та практичних напрацювань, які сприяють успішному засвоєнню знань, умінь та навичок щодо протидії торгівлі людьми;
- ❖ у ній передбачене обов'язкове закріплення знань шляхом виконання практичних завдань;

- ❖ програма забезпечує педагогам методичну підтримку (коментарі, інформаційний та роздатковий матеріали);
- ❖ у процесі реалізації програми використовуються різні способи педагогічного впливу: під керівництвом педагога, самостійно, у малих групах тощо;
- ❖ програма не передбачає етапу перевірки засвоєних учнями знань та умінь.

Процес реалізації програми вимагає відповіді на три ключові запитання:

- ❖ *хто?* (виконавці);
- ❖ *коли?* (тривалість програми та час її виконання);
- ❖ *як?* (організаційна форма).

Основні виконавці – це насамперед керівники груп (куратори, наставники, майстри виробничого навчання), функційні обов'язки яких полягають у здійсненні виховної роботи. Вони більше часу проводять із групою, тому як ніхто інший знають індивідуальні особливості учнів, їхні потреби, інтереси тощо. Ці знання їм знадобляться у процесі виконання програми.

У парі з керівником групи може працювати і закріплений за нею майстер з виробничого навчання. У такому разі їм потрібно узгодити свої ролі.

Слід звернути увагу на важливий момент: від початку і до кінця з групою має працювати один і той самий педагог, за винятком непередбачуваних обставин. Це зумовлено такими чинниками: по-перше, в означеній програмі важливими є не стільки процедура проведення вправи, скільки її обговорення, висновки учасників, до яких педагог апелює при розгляді наступних тем, підкреслюючи тим самим взаємозв'язок між ними. По-друге, між учасниками налагоджуються довірливі стосунки, народжуються певні традиції, тому приймати у групу нову людину, тим більше якщо це ведучий, важко.

У ролі консультанта для педагогів може виступити психолог закладу, який має досвід проведення тренінгових занять, знає етапи розвитку групи, «підводні камені», що можуть виникнути у використанні різних форм та методів роботи тощо.

Відповідь на запитання *коли?*: програма орієнтовно складається з 34 год. і розрахована на два роки. Час слід передбачити планом виховної роботи. Оптимальним варіантом, як свідчить досвід, є виховні (інформаційні) години, внесені у навчальний розклад. Звичайно, програма містить й інші організа-

ційні форми, які можна проводити поза межами закладу (наприклад у гуртожитку). За таких обставин вибіркоче компонування передбачатиме більшою мірою інтерактивні форми роботи: ділові ігри, усні журнали, кіно- та відеолекторії, настільні ігри тощо.

Відповідь на третє запитання (*як?*) вимагає зупинитися власне на процедурі проведення тематичної виховної години як основної організаційної форми, передбаченої програмою. Нижче запропоновано методичні коментарі до кожної теми. Перед ознайомленням із ними варто взяти до уваги декілька загальних положень:

- ❖ перебіг кожного заняття описано у конспекті. Воно розпочинається вступним словом, містить основну частину й підведення підсумків. Такої структури слід дотримуватися постійно;
- ❖ кожне заняття побудовано як комплексна форма виховної роботи, що містить ряд взаємопов'язаних та взаємообумовлених інтерактивних вправ;
- ❖ у кожній темі визначено ключові (основні) вправи, які є обов'язковими для виконання, а також зазначено, на які аспекти у вправі потрібно звернути увагу, що змінити чи скоротити тощо;
- ❖ послідовність блоків, тем і вправ логічно обґрунтовано, тому необхідно її дотримуватися, щоб зберегти ідею програми і досягнути потрібних результатів;
- ❖ кожне завдання є регламентованим. Час виконання вправ визначено під час їх апробації. Звичайно, під час проведення заняття на тривалість вправ можуть впливати об'єктивні та суб'єктивні чинники. Однак, щоб виконати усе, передбачене планом, варто дотримуватися зазначеного регламенту;
- ❖ можливий і такий варіант – пропонувати учням різні види самостійної роботи (залежно від групи). При цьому до результатів їхньої роботи потрібно обов'язково повертатися на наступних заняттях, приділяючи декілька хвилин, або ж скористатися ними, виконуючи завдання нової теми. Це, по-перше, підкреслить важливість завдань і, по-друге, ненав'язливий зовнішній контроль поступово привчатиме учнів до самоконтролю та відповідальності;
- ❖ якщо учасники виконують завдання швидше, не варто розтягувати час, а натомість потрібно запропонувати «запасні» вправи, які стосуються теми;

- ❖ кожне заняття вимагає ретельної підготовки педагога. Варто передбачити запитання, які можуть виникнути в учасників. Це допоможе уникнути напруження, якщо запитання несподівано виникають під час заняття;
- ❖ ще один аспект, який сприяє ефективнішій роботі на занятті – це розміщення учасників по колу (якщо дозволяють умови). Таке розташування візуально знімає бар'єри (парти) між учнями та педагогом, ставить їх у рівні позиції і сприяє швидшому налагодженню контакту, відкритішому спілкуванню.

Наступний аспект програми – це стратегія вибору змісту виховних занять. Ми вважаємо, що теми, які відповідають запитам аудиторії, важливо представити відповідно до логіки процесу пізнання, а саме в такій послідовності: «я – найближче оточення – світ загалом» з демонструванням можливих подій у житті молоді людини. Саме тому в основу програми покладено *чотири базові компоненти* розвитку та становлення особистості:

- ❖ ставлення до себе (особистісне самовизначення);
- ❖ ставлення до інших (самовизначення у сфері комунікації);
- ❖ ставлення до діяльності (поведінкове та професійне самовизначення);
- ❖ ставлення до навколишнього світу (суспільне самовизначення).

Така логіка побудови та вибору змісту занять відповідає системі суб'єктивно-оцінювальних індивідуально-вибіркових ставлень особистості до дійсності, що, на думку В. М. Мясичева [11], є структурною основою, ядром особистості, визначає рівень і характер цілісного формування всіх складових у єдиній психічній організації людини. Вона допомагає розкрити становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально конструктивною чи деструктивною стосовно індивіда.

Отже, зміст зазначених вище компонентів розкривається у таких тематичних блоках: «*Ставлення до себе*», «*Ставлення до інших людей*», «*Ставлення до діяльності*», «*Ставлення до навколишнього світу*». Пізнаючи власні особистісні якості, усвідомлюючи потреби, визначаючи свою позицію в системі життєвих цінностей, дитина вчиться толерантно ставитися до інших людей, поважати їхні права та свободи. Знання власного «Я», підтримка, приклад, поради оточуючих, безперечно, впливають на вибір молодою людиною професійного шляху, її діяльність у різних сферах. Інтеграція вищепереліченого є основою

для усвідомлення своєї громадянської позиції. Щоб зберегти відповідну логіку, така послідовність має бути дотримана. І тому два блоки програми можна розглянути протягом одного року навчання, два інших – у наступному.

Перший блок програми «*Ставлення до себе*» є особливо корисним, оскільки, засвоюючи зміст його тем, учень добровільно долучається до процесу само-рефлексії за постійної підтримки педагога. Безперечно, кожна із запропонованих у блоці тем є цікавою і потрібною. Проте ми вважали за доцільне детальніше проаналізувати найважливіші з них.

Ранній юності властиве зростання самосвідомості. Тобто, усвідомлення своїх якостей і можливостей, потреба у звіті про власні вчинки, уявлення про своє місце в житті, усвідомлення себе як особистості. Тому запитання «Хто я такий?», «На що здатен?» змушують юнаків і дівчат зіставляти власні домагання із досягнутими результатами. Проте обмеженість соціального досвіду в цьому віці ускладнює адекватне зіставлення. І тоді бажання самоперевірки своєї рішучості, мужності, дорослості спонукають молодих людей до різних витівок, а нерідко й ганебних вчинків.

Зважаючи на це, перша тема, яку варто презентувати учням, – «*Розуміти себе*», яка розрахована на два заняття. Під час її трансляції увагу учнів варто зосередити на *вправі* «Хто я?», яку можна назвати ключовою. Ця вправа змушує учасників замислитися над процесом самопізнання та його значенням для життєдіяльності людини. У її проведенні потрібно дотримуватися описаної інструкції. Під час *мозкового штурму* «Що людині важливо знати про себе?» варто зацентрувати учнів на таких моментах: яка інформація про себе людині потрібна, навіщо, яким способом її можна отримати. Своєрідним резюме може стати *притча* «*Ворона та навич*». Вона має повчальний характер і водночас надасть заняттю емоційного забарвлення, тому її доцільно використати.

Уміння адекватно оцінювати себе, власні вчинки для представників старшого підліткового віку є особливо потрібними. Тому корисною буде *вправа* «*Формула успіху*», і проводити її слід так, як описано в конспекті. *Інформаційне повідомлення* «Що значить оцінювати себе?» краще запропонувати у формі інформаційного блок-питання для його обговорення. У нагоді стануть інформаційні матеріали для педагога, запропоновані у конспекті після опису заняття.

Важливою рисою психічного розвитку юнаків і дівчат є формування самоповаги, основаної на самооцінці й самовихованні. Цим питанням присвячена тема «*Як поважати себе*». Розпочати її можна *творчою майстернею* «*Піраміда індивідуальності*». Логічним її продовженням буде бесіда, під час якої педагогу варто уза-

гальнити розуміння учнями змісту понять «індивід», «індивідуальність», «особистість», «повага», «самоповага», «особиста гідність», «людська гідність», які є основними категоріями програми. Для цього можна скористатися підготовленими інформаційними матеріалами. На закріплення цих термінів доцільно запропонувати *творче завдання «Чому я заслуговую на повагу»*. При цьому учням варто дати завдання самостійно намалювати сонце, наголосивши під час аналізу, що різниця в малюнках уже свідчить про їхню індивідуальність. Цю думку слід продовжити, коли учні презентуватимуть свої цінні якості, здібності, таланти, досягнення, водночас підкреслюючи, що останні є основою для поваги та самоповаги. Під час обміну думками щодо отриманих результатів слід спробувати розкрити зв'язок між поняттями «повага» – «гідність». Обговоренню цієї вправи можна присвятити більше часу. Описана вище робота (розкриття термінів та творче завдання) в часовому інтервалі дорівнюватиме одному заняттю.

Названі вище теми є важливими передусім для формування «Я-концепції» молоді людини, оскільки дають їй змогу краще пізнати себе, оцінити, а в майбутньому й діяти відповідно до цих уявлень та оцінок.

Як зазначають психологи, своєрідним регулятором людської діяльності є система індивідуальних цінностей. До того ж їх вважають і одним із властивих особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого чи неусвідомленого «виміру» допустимих за конкретних обставин зразків поведінки. Юнацький вік можна вважати сензитивним для формування життєвих цінностей, світогляду особистості. Вибудувати ієрархію своїх цінностей учні зможуть, обговорюючи тему *«Життєві цінності»*. У вступному слові заняття педагогу спільно з учнями варто спробувати визначити загальнолюдські цінності, щоб спиратися на них, з'ясовуючи індивідуальні. Для розкриття змісту поняття «цінності» рекомендуємо використати *вправи «Незакінчені речення» та «Цінності»*. Проте ключовою у цьому занятті є *вправа «Ціннісні орієнтації»*. Усі зауваження щодо її проведення прописані в конспекті. Водночас більше уваги слід приділяти обговоренню результатів роботи, стежити, щоб, за можливості, висловлювалися всі учні, звичайно, дотримуючись принципу добровільності.

Тема *«Творець своєї долі»* є своєрідним продовженням і, водночас, доповненням попередньої. Її проведення сприятиме формуванню в учнів уміння визначати власні життєві цілі (оскільки іноді вони дуже конкретні, немає гнучкості, а іноді аж занадто розмиті) та застосуванню алгоритму їх втілення. Ця тема на етапі особистісного та професійного самовизначення молодих людей є особливо актуальною, тому її доцільно опрацювати повністю. Кожна із запропонованих

вправ (у перших двох частинах) – це один з елементів алгоритму досягнення цілі. Тому важливими є усі, й виконувати їх потрібно у запропонованій послідовності. Перші дві частини теми спрямовані на формування в учнів умінь визначати найближчі цілі, третя більше зацентрована на формування вміння визначати віддалену перспективу і на усвідомлення важливості процесу планування. Ключова вправа третьої частини – *«Зустріч однокласників через 10 років»*, інструкція та зауваження до якої чітко прописані.

Потреба в дружбі та коханні в юнацькому віці є однією з пріоритетних. Слід зазначити, що в цей період змінюється характер спілкування з ровесниками, дружба набуває інтимно-особистісного значення. Дружні стосунки вимагають взаєморозуміння, внутрішньої близькості, відвертості. Тому заняття з теми *«Дружба, закоханість, кохання»*, яка презентує другий блок *«Ставлення до інших»*, зосередить увагу на цих аспектах. Варто зробити акценти передусім на відмінностях у поняттях, зазначених в назві теми, а також встановити зв'язок між категоріями «кохання» та «відповідальність». Ключовою вправою в цій темі є міні-прес-конференція. Для того, аби прес-конференція відбулася цікавіше і мала справді наукове підґрунтя, на попередньому занятті учнів доцільно об'єднати у шість груп (відповідно до кількості запитань) і дати завдання підшукати матеріал, аргументи, приклади для розкриття свого питання й відповідним чином презентувати його групі. Питання для прес-конференції варто доповнити тими, які б розкривали поняття «дружба». Доречно також запропонувати учням визначити питання, які їх цікавлять і відповідають запропонованій темі заняття. Після виступу кожної малої групи інші учасники можуть ставити запитання на уточнення, доповнювати почуте тощо. Така процедура підготовки та проведення вправи вимагатиме від учнів більшої відповідальності та змусить їх поставитися до теми серйозніше. Цей вид роботи у часі охопить ціле заняття. Якщо обговорення питань затягнеться, його потрібно продовжити на наступному занятті.

Тема *«Як будувати стосунки з іншими»* є продовженням попередньої. У ранньому юнацькому віці змінюються взаємини учнів з дорослими, зокрема з батьками та педагогами, залишаючи домінуючим спілкування з ровесниками. Тому вміння конструктивно взаємодіяти в різних життєвих ситуаціях є особливо важливим для учнів, які залишили батьківський дім і стали більш самостійними. Цінними у цьому занятті є практичні вправи, які наочно демонструють правила спілкування, а саме – *«Малюнок вдвох»* та *«Два завдання для одного»*. Інструкції до них чітко прописані, а самі вправи не складні у проведенні. Запитання, які пропонуються до *бесіди «Навички спілкування»*, можна

обговорити після виконання цих двох вправ, якщо, звичайно, вони не будуть озвучені у висновках раніше. Не менш корисними стануть *вправи «Комунікативні позиції»* та *«Тиск»*. При цьому їх, як на підтвердження отриманих ідей, варто доповнити інформацією про позиції у спілкуванні. Теоретичного та практичного матеріалу вистачить для одного повноцінного заняття.

Дві попередні теми логічно підводять ще до однієї провідної для означеного віку теми – *«Сім'я і довіра»*, зміст якої буде беззаперечно цікавим для юнаків та дівчат. У першій з тем варто зосередити увагу на *вправі «Щасливий шлюб»*. У ній потрібно не тільки розвінчати запропоновані міфи, пов'язані із сімейним життям (варто розглянути й ті, які назвуть учні), а й сформулювати критерії щасливого шлюбу. *Вправа «Мій ідеальний партнер»* є підготовчою до вищеназваної. У процес її виконання пропонуємо внести деякі поправки. Зокрема, після того, як учні напишуть 10 основних, на їхню думку, рис характеру уявного майбутнього партнера, визначте з ними не тільки список-переможець якостей, а й перелік рис, які, на переконання більшості, є важливими. Зробити це можна шляхом ранжування, тобто підрахунку якостей, які повторюються найчастіше. У другій частині ключовими є *вправа «Критерії щасливої сім'ї»* та *дискусія «Чи існують ризики укладання шлюбу за кордоном»*. Після завершення першої із цих вправ варто дати учням час, щоб проаналізувати характер стосунків у сім'ях відомих літературних чи кіноперсонажів відповідно до визначених критеріїв і з'ясувати, чи можна назвати такі сім'ї щасливими і чого їм бракує. Цій вправі потрібно присвятити більше часу. *Тест «Готовність до шлюбу»* можна запропонувати, якщо залишатиметься час. В іншому разі він може стати завданням для самостійної роботи. Під час *дискусії «Чи існують ризики укладання шлюбу за кордоном»* рекомендуємо обговорювати приклади, які можуть наводити й самі учні. При цьому акцентувати увагу не лише на ризиках укладання шлюбу за кордоном, а й на шляхах їх уникнення.

Надзвичайно важливим у цьому світі різноманітних спокус для молодої людини, особливо коли вона позбавляється постійної опіки батьків, є вміння розрізняти ситуації безпеки та небезпеки. Сформулювати ці вміння допоможе тема *«Безпека та небезпека»*. У ній уведено низку нових понять: «ризик», «безпека/небезпека», «насильство», «жорстоке поводження з дитиною» Закріпити їх дасть змогу обговорення життєвих, ризикованих ситуацій. Останні передбачають розкриття змісту основних видів небезпек для означеної вікової категорії, однак, за потреби, їх можна змінити чи доповнити.

Продовження роботи над засвоєнням сутності розкритих понять уможливить

тема *«Як протистояти тиску/як сказати «ні»*. Інформація, отримана в процесі засвоєння цієї теми, допоможе учням усвідомити відмінності між поняттями «тиск» та «вплив», ознайомить з основними способами відмови (як сказати «ні») в ситуації тиску, навчить протистояти тиску шляхом прийняття відповідальних рішень. Вдалою ілюстрацією того, що таке «тиск» і як людина діє в такій ситуації, є *вправа на активізацію «Малювалки»*. Вона не тривала в часі, однак дієва, і тому її варто провести. *Вправу «Тиск та негативний вплив: визначення понять»* можна доповнити прикладами, щоб краще пояснити відмінності між поняттями. Для учнів особливо корисним буде також *інформаційне повідомлення «Три способи сказати «ні»»*. Закріпити отримані знання допоможе *рольова гра «Чи вмю я сказати «ні»*. Проводячи цю гру, педагогу варто звертати увагу на рекомендації, запропоновані у конспекті заняття. Детальніші аспекти розкрито у темі *«Торгівля людьми як порушення прав людини»*. Тому її потрібно опрацювати повністю, дотримуючись усіх інструкцій і зауважень.

Звичайно, охопити весь запропонований авторами матеріал в умовах обмеження часу важко. Тому окремі питання рекомендуємо розглядати під час обговорення результатів вправ. Потрібно пропонувати молодим людям активніше висловлювати власні судження, обговорювати приклади, ситуації, які мали місце в їхньому житті. Не варто намагатися виконати все, як це передбачено конспектом, поставити усі запитання. Живе спілкування, правильні висновки, особливо коли вони зроблені учасниками, можуть замінити окремі види завдань і забезпечити досягнення поставлених цілей.

Інформаційне та практичне наповнення наступного блоку *«Ставлення до діяльності»* є важливим щодо професійного та особистісного самовизначення молодої людини.

Не таємниця, що доросле життя, у яке вступають старші підлітки, вимагає від них прийняття серйозних і відповідальних рішень. А тому відповідний досвід буде надзвичайно корисним. Саме тому розпочати вивчення цього тематичного блоку варто із теми *«Як приймати рішення»*, у якій учням пропонується ознайомитися з алгоритмом прийняття рішення та втілити його практично. Ключовою в темі є *вправа «Обери пакет»*, на якій згодом можна буде демонструвати алгоритм прийняття рішення. Наступну *вправу «Ситуації, що потребують рішення»*, яка пропонується у змісті заняття, теж варто провести без змін. Своєрідним підсумком попередніх вправ може стати інформаційне повідомлення педагога. Однак для того, щоб знання набули якості вміння, практичним вправам слід приділити більше часу. І, звичайно, краще, коли учні

виконують їх індивідуально. Тому все наступне заняття можна присвятити відпрацюванню алгоритму прийняття рішення (*вправа «Навчання навичок прийняття рішення»*).

Життя без проблем, звісно, просто не можливе. І тому потрібно вміти їх вирішувати. В юному віці виникнення складних ситуацій досить часто асоціюється із безвихідним становищем. У результаті учні намагаються «відкласти проблему в довгий ящик», уникають її розв'язання. Щоб попередити застосування ними такої стратегії, варто запропонувати тему *«Вирішення складних життєвих ситуацій/проблем»*, опрацювати яку можна протягом двох годин. У темі доцільно систематизувати та узагальнити розуміння учнями поняття «проблема», навчити їх аналізувати, допомогти засвоїти етапи вирішення життєвих проблем. Для цього рекомендуємо використати форму *інформаційного повідомлення «Складні ситуації»*. Щодо порядку проведення вправ у другому занятті, то розпочати його слід із *творчого завдання «Проблема з цеглиною»*. Проаналізувати процес вирішення запропонованої проблеми допоможе наступне *творче завдання «Сім кроків (етапів) вирішення проблеми»*. В окремих ситуаціях, які подаються до цього завдання, варто змінити лише назву навчального закладу. Закріпити матеріал можна, попросивши учнів самостійно попрацювати над розв'язанням реальної проблеми, яка в них виникла.

Далі учасникам доречно запропонувати тему *«Мій добробут»*. Цей вибір мотивований тим, що вступаючи до професійно-технічного навчального закладу, учні в більшості випадків переїжджають в районний, обласний центри. І оскільки власних доходів, окрім можливої стипендії, у них немає, тому живуть вони на кошти батьків. А значить, таким юнакам і дівчатам потрібно усвідомити особисту відповідальність за витрати із сімейного бюджету. У темі, яка складається з двох частин, слід зосередити увагу на з'ясуванні шляхів створення добробуту (*бесіда «Шляхи до добробуту»*), попередньо розкривши зміст поняття «добробут»; проаналізувати власні витрати (*вправа «Мої витрати»*) – підрахувати, скільки сім'я та учень особисто витрачає на себе за тиждень. І як завершальний акорд теми, – знайомство з формулою для обчислення сімейного бюджету. З початком навчання в професійно-технічному училищі особливо актуальним для учнів є вміння розподілу коштів і визнання власної відповідальності за підтримку добробуту родини. Якщо ж учням цікаво буде пограти у *гру «Бюджет родини»*, то для цього можна виділити навіть ціле заняття.

Оскільки з майбутньою професією учні ПТНЗ уже більш-менш визначилися, для них актуальною буде тема *«Моє працевлаштування»*. Адже перспектива по-

шуку роботи для учнів училищ не така вже й далека. Юнаків і дівчат варто націлювати як на тимчасове працевлаштування, наприклад, під час канікул, так і на пошук роботи після отримання спеціальності. Для досягнення позитивного результату у працевлаштуванні учням корисно знати, зокрема, що для цього потрібно зробити, де шукати роботу, як грамотно скласти резюме тощо. А тому кожна із запропонованих у темі вправ є важливою і потребує опрацювання. На занятті учням пропонується лише інформаційне повідомлення щодо написання резюме, а для його закріплення потрібно дати завдання скласти резюме вдома самостійно.

Крім актуальної для учнів проблеми працевлаштування, перед ними постають не менш важливі питання організації дозвілля. Тому в програмі й передбачена тема *«Безпечне та корисне дозвілля»*. У ній, зокрема, слід розглянути характеристики груп діяльності у сфері дозвілля (*вправа «Діяльність у сфері дозвілля»*), визначити їхні переваги та ризики (*вправа «Переваги та ризики»*). Ці вправи є тривалими, тому два заняття на розгляд цієї теми – оптимальний варіант.

І завершить третій блок тема *«Протидія негативним явищам у суспільстві»*. Вона допоможе учням визначити власну життєву позицію щодо негативних явищ, активізувати критичне ставлення до таких негативних явищ, як: вивіз людей за кордон, азартні ігри тощо. Цій темі потрібно присвятити передбачені програмою дві години. У першій частині ключовою вважається *вправа «Відповідальність»*. Дві перших – *«Те, чого я не бачу»* та *«Залежність»* наочно демонструють вплив негативних явищ на людину, тому їх теж необхідно провести. У другій частині більшу увагу слід присвятити *вправі «Досьє»*. Із запропонованого для досьє плану третій пункт *«Типи поведінки»* (якщо буде незрозуміло) учням потрібно конкретизувати, наводячи приклади.

Останній блок *«Ставлення до навколишнього світу»* в часовому форматі передбачає найменшу кількість годин. Однак це аж ніяк не применшує його важливості. Адже людина не може існувати відірвано від суспільства. Ця думка проходить червоною стрічкою в попередніх блоках програми, проте саме на заняттях блоку *«Ставлення до навколишнього світу»* має бути створено умови для формування світовідчуття молодшої людини, розуміння нею своїх зв'язків з соціумом, усвідомлення громадянської позиції.

Рання юність – період громадянського становлення людини, її соціального самовизначення, активного залучення до громадянського життя, формування духовних якостей особистості. Розпочати можна з теми *«Розмаїття та єдність світу»*, даючи молоді змогу усвідомити вплив загальнолюдських цінностей на

співіснування різних культур. Розглядаючи матеріал, варто згадати тему «Життєві цінності» і провести паралель між індивідуальними та загальнолюдськими цінностями, якщо це питання, звичайно, не обговорювалося у темах першого блоку.

У програмі пропонується тема «*Суспільство і я*», яка складається з двох частин. Вона буде учням особливо корисною, оскільки допоможе:

- ❖ зрозуміти свою роль у суспільстві, проявити свою громадянську позицію (*вправа «Моя екомана», бесіда «Соціальні ролі людини у суспільстві», вправа «Мої соціальні ролі»*);
- ❖ визначити власну життєву позицію (*вправа «Життєва позиція особистості», вправа «Моя життєва позиція»*).

За умови наявності часу та бажання учнів у межах цієї частини можна запропонувати роботу щодо написання проекту, надавши попередньо інформацію про цю процедуру.

Наступні теми блоку присвячені проблемі торгівлі людьми. Їх потрібно розглянути обов'язково, апелюючи до знань учнів, отриманих під час опрацювання попередніх тем. Основна вимога – розвінчання міфів щодо торгівлі людьми, які ще залишилися, і надання максимальної інформації про переваги та небезпеки поїздки за кордон, про міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації, міжнародні організації, які можуть надати допомогу у випадку торгівлі людьми тощо. Ці теми можна вважати фінальною точкою програми.

Слід зазначити, що після кожного конспекту на допомогу педагогові пропонується роздатковий матеріал, необхідний для проведення певних вправ. Його можна тиражувати у потрібній кількості, не затрачаючи додатково часу на виготовлення. Окрім цього, усі інформаційні матеріали до заняття педагог може знайти у змісті додатків. Це значно полегшує підготовку до виховного заняття та гарантує достовірність інформації, яка буде пропонуватися, її відповідність вікові, доцільну дозованість тощо.

Отже, варто відзначити, що програма виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є вагомим важелем впливу на підростаюче покоління у сфері профілактики торгівлі людьми. Вона враховує чинники розвитку особистості й спрямовує їх на розв'язання конкретних завдань: навчити молодь протистояти негативному впливу, тиску, не потрапити у тенета торговців людьми, формуватися як незалежна і конкурентоспроможна особистість.

Звичайно, реалізація програми вимагає копіткої роботи, оскільки йдеться про особливий, можна навіть сказати «важкий», контингент учасників. Тому педагогічна майстерність, такт, знання особливостей групи, ретельна підготовка до кожного заняття та особиста мотивація педагога є тими умовами, які гарантуватимуть позитивний результат.

розділ 4: РЕКОМЕНДОВАНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

До програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» розроблені та рекомендовані організаційні форми виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми. Вважаємо, що це мають бути такі форми виховної роботи, як: тематичні виховні години, бесіди, диспути, кіно-, відеолекторії, комікси, ділові ігри, настільні ігри, усні журнали, зустрічі з фахівцями, прес-конференції, тренінги тощо.

Основними організаційними формами програми обрано тематичну виховну годину (для молодших курсів) та тренінг (для старших курсів).

Методику проведення профілактичних бесід, конкурсу малюнків та плакатів, усних журналів, диспутів, кіно-, відеолекторіїв детально розкрито в Програмі виховної роботи з питань протидії торгівлі людьми для учнів загальноосвітніх навчальних закладів [12].

Нами запропоновано характеристику тих виховних форм роботи, що доцільніше застосовувати в роботі з учнями професійно-технічних училищ: дискусій, прес-конференцій, настільних ігор, коміксів.

Дискусії – одна з найулюбленіших форм участі молоді. Організатор дискусії пропонує серію добре обміркованих запитань, розроблених для того, щоб за-

безпечити допомогу учасникам у просуванні від поверхневого розуміння питання до поглиблених рівнів аналізу. Ці питання допоможуть учасникам визнавати перспективи інших, приєднувати новий досвід або інформацію до вже вивченого, критично оцінювати питання, а також давати оцінку особистим переконанням та манерам поведінки у світі нового досвіду чи інформації.

Основними принципами проведення дискусії вирізняємо такі:

- ❖ приділяти увагу і тим, хто відповідає на запитання, і тим, хто мовчить. Слід заохочувати загальну активну участь, звертаючись безпосередньо до тих осіб, які ще не брали слова;
- ❖ педагогу необхідно бути впевненим, що запитання сформульовано правильно. Не можна ставити більше одного запитання за один раз. Час від часу корисно запитувати заново.

Дискусія може проводитися для презентації і деталізації теми, з якою учасники не дуже добре знайомі. Її також використовують для огляду або підбиття підсумків охопленого раніше матеріалу. Учасниками дискусії може виступати як уся група, так і декілька учнів.

Прес-конференція. Її зміст оформляється за запитами аудиторії із залученням кількох осіб гостей. Ведучий просить слухачів письмово протягом 2 – 3 хвилин поставити гостям запитання за оголошеною темою. Далі педагог протягом 3 – 5 хвилин систематизує ці запитання за їхнім змістом, розподіляє між гостей і розпочинає конференцію. Слухачі можуть поставити провокаційні питання. Основними завданнями педагога є обов'язкова відповідь на будь-яке запитання й оцінка типів запитань залежно від їхнього змісту. Структура заходу може бути двох видів: цілий, зв'язаний виклад проблеми; брифінг. Брифінг передбачає, що на всі запитань, які пропонуються слухачами, даються стислі відповіді.

Настільні ігри [1]. Логікою програми визначено, що виховні форми роботи можуть бути використані як під час проведення циклу тематичних виховних годин (як певний підсумковий захід), так і окремо. Запропоновані форми роботи є базовим методичним матеріалом для організації роботи щодо запобігання торгівлі людьми в гуртожитках.

У співпраці зі спеціалістами Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» були розроблені дві взаємодоповнюючі **настільні гри**: «Рожеві окуляри» та «Іа-лопом по Європах!», спрямовані на профілактику торгівлі людьми. Ігри схвалені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання у про-

світницько-профілактичній роботі з учнями (*протокол № 1 від 01.09.2011 р.*). Значені ігри сприяють підвищенню рівня знань, уявлень та розуміння проблем, пов'язаних із торгівлею людьми, та ризикованої у цьому контексті поведінки. Також ігри підтримують обговорення важливих і суперечливих питань можливих ризиків потрапляння в тенета торгівлі людьми, особистої відповідальності, законів України, що стосуються попередження торгівлі людьми та захисту прав потерпілих. Ця форма роботи забезпечує поінформованість учнів щодо різноманітних організацій, які працюють у сфері профілактики торгівлі людьми, надання допомоги потерпілим від такої торгівлі, їхнім родичам та близьким тощо.

Для активної участі учнів у процесі гри необхідно попередньо надати їм елементарні знання стосовно проблеми торгівлі людьми: визначення поняття, шляхи потрапляння в небезпечні ситуації, правила безпечної поведінки для уникнення ситуацій, пов'язаних із торгівлею людьми.

Варто зауважити, що ігри можуть проводитися на різних етапах оволодіння знаннями і виступати індикатором для надання необхідної інформації. Для ведучого важливо знати проблеми, пов'язані з торгівлею людьми, адже в процесі гри потрібно обговорювати та пояснювати її різні аспекти. Етап обговорення слід проводити з усією групою після закінчення гри. Це дасть ведучому змогу ще раз скоригувати та роз'яснити можливі непорозуміння і розставити основні акценти. Гра в кожній із груп, зазвичай, допомагає створити плани майбутніх занять та тем, які доцільно розглянути детальніше.

Вищеназвані ігри уможливають надання точної інформації щодо питань трудового трафіку й торгівлі людьми, законодавчої бази на національному та міжнародному рівнях, організацій, які працюють у напрямі профілактики та надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми, аналіз причин та наслідків цих явищ, вироблення навичок відповідальної поведінки.

Водночас, застосовуючи означену організаційну форму, необхідно враховувати і *недоліки*, а саме: складність підготовки та проведення гри, що вимагає від ведучого високого рівня обізнаності не лише щодо методики її використання, але й щодо її тематики; значні часові витрати; обмеженість застосування; ризик зіткнення особистісних амбіцій і проявів особливостей поведінки учнів; загроза надмірної захопленості грою; невміння робити висновки; неефективність для великих груп; висока відповідальність ведучого; пасивність деяких учасників, небажання брати участь (тому важливо використовувати настільну гру на п'ятому-шостому занятті програми); учасник може

неповністю розкрити свій потенціал; після завершення гри в деяких учасників можуть залишитися негативні враження.

Цікавою формою роботи з учнями є **заняття з використанням коміксів**. Так, **серія коміксів «Твоє життя – твій вибір»** сприяють розвитку індивідуальних здібностей і тим самим стимулюють молодь до активної суспільно корисної діяльності, обачливого способу життя, забезпечуючи активність усіх учасників. Характерною рисою коміксів є висока інформаційна продуктивність. Також вони висвітлюють важливі аспекти потрапляння людей, у т. ч. дітей та молоді, в тенета торгівлі людьми [1].

Комікс (від англ. comic – комедійний, комічний, смішний; рідше вживається термін англ. sequential art – дослівно «послідовне мистецтво», яке використовує прийом «далі буде») – це послідовність малюнків, зазвичай із короткими текстами, які створюють певну зв'язну розповідь. Комікси як виховний засіб є надзвичайно корисним ресурсом у профілактичній роботі, адже дають змогу:

- ❖ продемонструвати реальну життєву історію;
- ❖ проаналізувати разом з учасниками заняття наслідки тієї чи іншої поведінки головних героїв за відносно короткий проміжок часу;
- ❖ визначити причинно-наслідкові зв'язки між подіями минулого та майбутнього у житті героїв;
- ❖ за умови вміло організованого обговорення коміксу під час пауз ведучий зможе визначити бачення учасниками проблеми, сприяти усвідомленню тих чи інших її аспектів, а також подати нову важливу для учнів інформацію.

Комікс – це різновид кейсу. Головна його особливість – презентація варіанту виходу головного героя (головних героїв) зі складної життєвої ситуації. Тому завданнями фахівців по роботі з коміксами в межах програми є:

- ❖ визначення логічних частин пропонованої у коміксі ситуації, що дає можливість здійснити її детальний аналіз;
- ❖ визначення причин виникнення ситуації, зображеної в коміксі, та її детальний аналіз;
- ❖ провокування дискусії щодо можливих дій головного(-их) героя(-їв), аби вони не потрапити у складну життєву ситуацію чи змогли вийти з неї із мінімальними наслідками;
- ❖ вироблення та закріплення конструктивних алгоритмів дій щодо

- недопущення або виходу із запропонованої в коміксі ситуації;
- ❖ напрацювання порад головному(-им) герою(-ям) та їхнім ровесникам щодо недопущення або виходу із запропонованої у коміксі ситуації;
- ❖ знайомство із соціальними інституціями, які сприяють недопущенню висвітленої у коміксі ситуації або ж допомагають її вирішити.

Робота з коміксами потребує певної логіки. По-перше: учасники заняття аналізують комікс самостійно, намагаючись виділити в ньому проблему та всю необхідну інформацію для її вирішення; обговорюють свої висновки й міркування в малих групах (3–6 осіб), виробляють спільні рішення. По-друге: усі варіанти рішень малих груп виносяться на загальну дискусію. Саме тут зіштовхуються різні погляди на проблему й здійснюється пошук різних варіантів/шляхів її вирішення.

Заняття із використанням коміксів розподіляється на певні етапи. Для кожного етапу визначаються педагогічні завдання, а також рольові функції учасників. На підготовчому етапі ведучий, відповідно до мети і завдань, вибирає потрібний комікс і здійснює підбір літератури, необхідної для підготовки до заняття. Наступний етап передбачає коротке вступне слово ведучого, під час якого він озвучує основні етапи подальшої роботи і разом з учасниками визначає способи й критерії оцінювання активності учнів на занятті. На цьому етапі учасникам роздають комікси, з якими вони будуть працювати, пропонується інструкція по роботі з ними, дається чітке завдання. Під час аналізу коміксу в малій групі (3–6 осіб) ведучий озвучує часові межі, визначає, у якому вигляді має бути оформлений результат, звіт про роботу. Основні завдання цього етапу заняття такі: визначення основних проблем ситуації, яка аналізується, рівня виникнення проблем і прийняття рішень, мети й шляхів вирішення головної проблеми, обмежень і вимог до рішення; підготовка до формулювання учасниками висновків. Обов'язковими вимогами на цьому етапі є: участь кожного учасника в обговоренні; надання можливості кожному висловити свою думку й сформулювати уявлення про думки інших; забезпечення командного характеру діяльності. Загалом робота відбувається в такий спосіб: обговорення отриманої вступної інформації, яку містить комікс, обмін думками з приводу плану роботи над проблемою, дискусія – робота над проблемою (активно можуть використовуватися інші методи, наприклад мозковий штурм), розроблення шляхів вирішення проблеми, дискусія для прийняття остаточних рішень, підготовка доповіді. Для подання результатів малим групам рекомендовано підготувати на одній сторінці резюме з висновками у вигляді тексту, графіків,

таблиць. Роль ведучого (педагога) на цьому етапі зводиться до спостереження й контролю за роботою малих груп для попередження виходу за межі теми, завдань і часу.

На завершальному етапі заняття, присвяченого перегляду коміксу та його обговоренню, варто використати низку інтерактивних вправ, які допомагають учням отримати додаткову інформацію щодо теми, конкретні поради.

Отже, зважаючи на розмаїтість організаційних форм, забезпечити педагогічну цінність виховної роботи можна завдяки доцільному їх взаємозв'язку та спрямованості на досягнення певних виховних цілей у конкретній учнівській групі.

розділ 5: ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ФАХІВЦІВ З РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

Якою б науково обґрунтованою не була програма, цілком зрозуміло, що значення особистості того, хто її реалізовуватиме, використаних ним організаційних форм, технік тощо надзвичайно велике. Тому компетентність педагога щодо методики впровадження програми є важливим чинником, який визначає її ефективність та результативність.

За статистикою, у заходах, спрямованих на підготовку викладачів для здійснення виховної роботи з профілактики торгівлі людьми, брала участь лише третина із заявлених [3]. Із них більшість отримала знання на засіданні методичних об'єднань, на семінарах, методичних засіданнях кафедри; відвідали такі заняття на курсах підвищення кваліфікації. У середньому заняття тривають від 1 до 2 годин. Ідеальна модель викладання спецкурсу з протидії торгівлі людьми – уведення теми до варіативної частини навчальних планів. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України рекомендовано включення теми до навчальних планів. Для підвищення професійного рівня викладачів важливим є також регулярне навчання та підвищення кваліфікації.

У визначенні міри професіоналізму людини як одне з ключових використовується поняття компетентності. *Компетентність* – це інтегральна характерис-

тика, яка відображає готовність і здатність людини виконувати професійні функції відповідно до прийнятих у суспільстві норм та стандартів. За своєю сутністю компетентність динамічна. Вона виявляється й оцінюється тільки у практичній діяльності, а її рівень може підвищуватися (чи сходити нанівець) безперервно. Здатність до постійного вдосконалення і підвищення рівня компетентності – необхідна якість сучасного фахівця. Підготовка і перепідготовка, оновлення знань та вмій – ключова вимога до педагога, що прагне здійснювати виховний вплив на учнів професійно-технічних училищ.

Вимогою до фахівця для організації та проведення продуктивної роботи щодо профілактики торгівлі людьми стають компетенції, які умовно розділено на три групи: *особистісні, професійні, організаційні*.

До *особистісних* належать:

- ❖ правосвідомість та особистісна правова поведінка; відповідальність; творчість; активність;
- ❖ спроможність стимулювання молоді до пошуку та засвоєння інформації щодо протидії торгівлі людьми;
- ❖ довіра молоді, повага її права на помилку як складову процесу розвитку.

В організації та проведенні роботи з групою учнів щодо питань профілактики торгівлі людьми набуває значної актуальності гуманістична позиція, завдяки якій просвітницький ефект виникає в результаті створення атмосфери емпатії, щирості, саморозкриття і особливих довірливих відносин між членами групи і ведучим. Потрібно, щоб педагог володів такими особистісними компетенціями, які дали б йому змогу піклуватися про створення максимально сприятливих умов розвитку самосвідомості учасників групи, що і забезпечує ефективність активної роботи.

Як *професійні* компетенції розглядають: знання особливостей і проблем учнів щодо запобігання торгівлі людьми, особливостей мотивації молоді щодо працевлаштування за кордоном та внутрішньої міграції; здатність формування позитивної мотивації підростаючого покоління до сприйняття соціальних послуг, допомоги. Узагальнюючи численні дослідження професійно важливих рис групових ведучих, можна виділити такі професійні компетенції, бажані для роботи з групою учнів ПТНЗ:

- ❖ бажання і здатність допомогти кожному учаснику;

- ❖ толерантне ставлення до відмінних від власних поглядів і думок, гнучкість і терпимість;
- ❖ емпатичність, сприйнятливність, спроможність створювати атмосферу емоційного комфорту;
- ❖ здатність виявляти справжні емоції і переживання;
- ❖ ентузіазм і оптимізм, віра в здібності учасників групи до зміни і розвитку;
- ❖ врівноваженість, високий рівень саморегуляції;
- ❖ упевненість у собі, адекватна самооцінка, усвідомлення власних потреб, мотивів;
- ❖ багата уява, інтуїція;
- ❖ високий рівень інтелекту.

Організаційну компетентність фахівця, який здійснює виховну роботу щодо протидії торгівлі людьми, становлять такі показники, як: делегування повноважень; створення умов для набуття навичок безпечного спілкування; встановлення довірливих взаємин з молоддю і членами їхніх сімей з метою підвищення статусу учнів; створення клімату нетерпимості в суспільстві до експлуатації і використання рабської праці.

Отже, успішній реалізації запропонованої програми сприятиме особистісна, професійна та організаційна компетентність педагога, інтеграція його знань, умінь, навичок та усвідомленого розуміння ним своєї ролі в суспільстві, відповідальності за безпечність поведінки учнів, конструктивність їхнього розвитку, за вибір шляху особистісного безперервного самовдосконалення й саморозвитку.

розділ 6: ЗМІСТ ТЕМАТИЧНИХ ВИХОВНИХ ГОДИН ДЛЯ УЧНІВ ПТНЗ

Програма виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» з питань протидії торгівлі людьми для учнів професійно-технічних навчальних закладів має таку структуру:

БЛОК 1 «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»

Заняття 1 – 2. «Розуміти себе»

Заняття 3. «Як поважати себе»

Заняття 4. «Життєві цінності»

Заняття 5 – 7. «Творець своєї долі»

БЛОК 2 «СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ»

Заняття 8. «Дружба, закоханість, кохання»

Заняття 9. «Як будувати стосунки з іншими»

Заняття 10 – 11. «Сім'я і довіра»

Заняття 12. «Безпека та небезпека»

Заняття 13 – 14. «Як протистояти тиску/як сказати «ні»»

Заняття 15 – 16. «Торгівля людьми як порушення прав людини»

БЛОК 3 «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»

Заняття 17 – 18. «Як приймати рішення»

Заняття 19 – 20. «Вирішення складних життєвих ситуацій/проблем»

Заняття 21 – 22. «Мій добробут»

Заняття 23. «Мое працевлаштування»

Заняття 24 – 25. «Безпечне та корисне дозвілля»

Заняття 26 – 27. «Протидія негативним явищам у суспільстві»

БЛОК 4 «СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ»

Заняття 28. «Розмаїття та єдність світу»

Заняття 29 – 30. «Суспільство і я»

Заняття 31. «Поїздка за кордон: за і проти»

Заняття 32. «Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації»

Заняття 33. «Міжнародне співтовариство у боротьбі проти торгівлі людьми»

БЛОК 1: «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»

- ЗАНЯТТЯ 1 -

ТЕМА: РОЗУМІТИ СЕБЕ (1 частина)

Мета: обґрунтувати важливість самопізнання для життєвого самовизначення особистості.

Завдання:

- ❖ розкрити сутність та особливості процесу самопізнання; визначити роль та місце процесу самопізнання в соціалізації молоді людини.

Ключові слова: самопізнання, самоспостереження, порівняння, самоаналіз.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт або дошка, маркери, аркуші паперу формату А4, фломастери, роздатковий матеріал.

ПЛАН

1. Вправа на активізацію «Якісні ініціали» (7 хв.).
2. Вступне слово педагога (3 хв.).
3. Мозковий штурм «Що людині важливо знати про себе?» (10 хв.).
4. Вправа «Хто Я?» (17 хв.).
5. Притча «Ворона і павич» (Носсрата Пезешкеяна) (5 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

IIII Вправа на активізацію «Якісні ініціали» (7 хв.)

Підліткам пропонується утворити коло (чи просто вийти із-за парт). Кожен учасник називає своє повне ім'я та прізвище, наприклад «Василь Сидоренко», і додає до нього два слова, які містять позитивні якості і розпочинаються з тих же букв, що й ініціали (винахідливий і сміливий).

Примітка. Іноді до ініціалів можна підібрати незначну кількість прикметників, саме тому педагогові слід допомогти вихованцям, запропонувавши свої варіанти.

IIII Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог зазначає, що пізнання самого себе є давньою і завжди актуальною проблемою, яка хвилює людину відтоді, як вона почала усвідомлювати себе, заглиблюватись у свою сутність, ставити собі запитання: «Хто я в цьому світі? Краплинка у вирі могутніх хвиль чи наймогутніша сила, спроможна повертати русло рік? Хто я? Споглядач чи творець?»

Девіз «Пізнай самого себе» був накреслений на арці Дельфійського храму ще в V ст. до н.е. у Греції. Давньогрецькі мислителі часів Платона трактували цей девіз таким чином: пізнай своє призначення, відкрий свої можливості, передбач свою поведінку.

Педагог говорить, що на цьому і наступному занятті йтиметься про унікальність кожної людини, про її цінність. Він наголошує, що підлітки спробують також розібратися, як можна пізнати себе, усвідомити свої потреби, самому здійснити оцінку своїх дій і вчинків, навчитися розуміти себе.

IIII Мозковий штурм «Що людині важливо знати про себе?» (10 хв.)

Педагог зазначає, що часом ніхто не знає людину краще, ніж вона сама. Але наукові дослідження показують, що об'єктивне пізнання себе в усіх виявах – надзвичайно складне і майже неможливе. Люди ховаються від самих себе – то приписуючи собі бажані якості, то уподібнюючи себе до сторонньої людини, то витісняючи неприємну інформацію і демонструючи навколишнім лише те, що вони хотіли б бачити. Щоб навчитися добре розуміти інших людей, варто навчитися пізнавати й розуміти себе: чим ми відрізняємося від інших, чому

нам часом сумно чи весело. У процесі самопізнання людина отримує інформацію про свою особистість. Педагог підкреслює, що самопізнання – дослідження, пізнання самого себе – основа у роботі над собою.

Знання людини про саму себе формуються постійно і з розвитком особистості зазнають змін. Ці знання ніколи не бувають повні.

Запитання для обговорення:

- ❖ Якими способами людина може пізнати себе? (спостерігаючи за собою, порівнюючи себе з іншими, аналізуючи свої вчинки в особистому щоденнику та ін.)
- ❖ Яка інформація про самого себе потрібна людині?
- ❖ Для чого людині потрібно володіти цією інформацією?

До уваги педагога

Узагальнивши відповіді підлітків, педагог зазначає, що можна назвати кілька видів інформації.

1. Знання про свій організм і стан здоров'я. У поглибленні цих знань відіграє роль не тільки щоденний досвід людини, а й сучасна медицина.
2. Знання про власні стосунки з іншими людьми і групами людей. Ці стосунки значною мірою характеризують людську особистість.
3. Знання про себе. Кожна людина має свою історію, яка є ключем до розуміння особистості цієї людини.
4. Знання своєї психіки. Основні складові цих знань такі:
 - знання людини про те, як її сприймають і оцінюють інші люди;
 - знання людини про наслідки своєї діяльності;
 - судження людини про себе.
5. Уявлення себе таким, яким хотілося б бачити, тобто створення у своїй уяві «ідеального я».

III Вправа «Хто Я?» (17 хв.)

Педагог зазначає, що у кожної людини є власна версія про те, що робить її унікальною, відрізняє від інших людей. При цьому виникає запитання: «Чи поділяють інші мою точку зору?» Учням пропонується розділити аркуш паперу по

вертикалі на три частини: у першій частині зліва учням потрібно відповісти на запитання: «Хто я?» Для цього вони мають швидко написати 10 слів-епітетів, причому писати слід у тому порядку, в якому вони спадають на думку. У другій частині учням потрібно написати, як на це ж запитання відповіли б їхні батьки, знайомі (будь-який значущий інший). У третій колонці на те ж запитання відповідає хтось із однокласників. Для цього всі кладуть свої підписані аркуші на стіл, вони перемішуються, далі кожен з учнів, не дивлячись, бере аркушик зі столу і пише про ту людину, чий аркуш він отримав. Після цього аркуші знову кладуть на стіл і кожен забирає свій.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи повторюється яка-небудь якість, слово в усіх трьох графах; про що це може свідчити (наприклад, про відвертість людини в спілкуванні)?
- ❖ Наскільки добре кожен себе знає (кількість слів у першій графі)?
- ❖ Яке співвідношення позитивних і негативних епітетів?
- ❖ Збігаються чи не збігаються Я-концепція та уявлення інших про вас?

III Притча «Ворона і павич» (Носрата Пезешкеяна) (5 хв.)

Педагог розповідає притчу:

У парку палацу на гілку апельсинового дерева сіла чорна ворона. По доглянутому газону гордо ходив павич. Ворона прокаркала: «Хто допоміг такому безглуздому птахові з'явитися в нашому парку? З якою зарозумістю він виступає, ніби це султан власною персоною! Погляньте тільки, які у нього потворні ноги, а його оперення — що за огидний синій колір. Такий колір я б ніколи не носила. Свій хвіст він тягне за собою, ніби лисиця». Ворона замовкла, вичікуючи. Павич помовчав якийсь час, а потім відповів, сумно посміхаючись: «Думаю, що в твоїх словах немає правди. Те погане, що ти про мене говориш, пояснюється нерозумінням. Ти говориш, що я гордий, тому що ходжу з високо піднятою головою, так що пір'я на плечах у мене піднімається дибки, а подвійне підборіддя псує мені шию. Насправді ж, усе що завгодно, тільки не гордовитий. Я чудово знаю все, що потворного є в мені, знаю, що ноги мої в зморшках. Якраз це більше за все і засмучує мене, тому-то я і піднімаю так високо голову, щоб не бачити своїх непривабливих ніг. Ти бачиш тільки те, що у мені непривабливе, і закриваєш очі на мої достоїнства і мою красу. Хіба тобі це не прийшло в голову? Те, що ти називаєш потворним, якраз більше за все подобається людям...»

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи трапляються подібні ситуації в житті? Прокоментуйте.
- ❖ Чого вчить притча?

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог ставить учням запитання: «Що нового про себе ви сьогодні дізналися?».

Для того, щоб краще зрозуміти себе, підліткам пропонується вдома пройти тест на самовизначення (див. Роздатковий матеріал). Його результати будуть також використовуватися на наступному занятті. Педагог радить учням, відповідаючи на запитання, бути уважними та відвертими із собою, щоб стати сильнішими і відповідальнішими, навчитися розуміти свої почуття та контролювати власну поведінку.

Учням пропонується відповісти «так» або «ні» на запитання, згруповані у блоки, в кожному з яких по п'ять запитань. Кожна група позначається літерою. Підлітки можуть звернутися до дорослих за допомогою.

- ЗАНЯТТЯ 2 -**ТЕМА: РОЗУМІТИ СЕБЕ (2 частина)**

Мета: обґрунтувати важливість самопізнання для життєвого самовизначення особистості.

Завдання:

- ❖ розширити знання учнів про потреби, їх види;
- ❖ допомогти учням усвідомити роль власних можливостей у задоволенні потреб;
- ❖ учити підлітків адекватно оцінювати себе, узгоджувати свої потреби із власними можливостями.

Ключові слова: самопізнання, самоспостереження, порівняння, потреби, матеріальні, духовні, соціальні потреби, самоаналіз, самооцінка, адекватна самооцінка, рівень домагань.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт або дошка, маркери, аркуші паперу формату А4, фломастери, роздатковий матеріал.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (5 хв.).
2. Інформаційне повідомлення «Різновиди потреб людини» (10 хв.).
3. Вправа «Формула успіху» (15 хв.).
4. Інформаційне повідомлення «Що значить оцінювати себе?» (10 хв.).
5. Підбиття підсумків (5 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (5 хв.)

Педагог говорить, що на цьому занятті йтиметься про унікальність кожної людини, про її цінність. Він наголошує, що слухачі спробують також розібратися, як можна пізнати себе, усвідомити свої потреби, самому здійснити оцінку своїх дій і вчинків, навчитися розуміти себе.

Юність – пора самоаналізу та самооцінок. Самооцінка у певному віці здійснюється шляхом порівняння ідеального «Я» з реальним. Але ідеальне «Я» ще не вивірене і може бути випадковим, а реальне «Я» ще всебічно не оцінено самою особистістю. Ця об'єктивна суперечність у розвитку особистості учня може викликати в нього внутрішню невпевненість у собі. Питання «Хто я такий?» має на увазі не стільки самоопис, скільки самовизначення: «Ким я можу й повинен стати, які мої можливості й перспективи, що я зробив і ще можу зробити в житті?».

Педагог зазначає, що в житті кожному з нас часто доводиться давати оцінку якості чого-небудь, іншим людям. Водночас людині неодноразово доводиться оцінювати й саму себе, свої дії і вчинки. Він наголошує, що на цьому занятті учні будуть вчитися відповідно оцінювати себе, щоб бути впевненими у власних силах.

III Інформаційне повідомлення «Різновиди потреб людини» (10 хв.)

Педагог наголошує, що кожна людина – неповторна індивідуальність, яка відрізняється від інших своєю зовнішністю, рисами характеру, своїми бажаннями,

здібностями й можливостями. Ще однією складовою особистості є *потреби* – прояв людських необхідностей в чому-небудь, бажання володіти чимось, відчуття нестачі, якщо бажання залишиться незадоволеним.

Далі педагог знайомить підлітків з однією із класифікацій потреб, зокрема поділом їх на *матеріальні, духовні та соціальні* (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Він детально знайомить підлітків із кожним видом потреб, звертаючи особливу увагу на *нерозумні* потреби людини, задоволення яких шкодить здоров'ю, заважає духовному розвитку.

Педагог зазначає, що пізнання самого себе полягає не лише в тому, щоб знати, які потреби є в кожного з нас, але й розуміти, наскільки вони нас «слухаються».

III Вправа «Формула успіху» (15 хв.)

Педагог запитує дітей:

- ❖ Що є складовими успіху? (або Що необхідно для того, щоб досягнути успіху?)

На основі відповідей учнів він резюмує: «Очевидно, що успіху досягає людина, яка знає, чого вона хоче, реально оцінює свої можливості, якості, не зациклюється на власних недоліках, а намагається їх виправити і, звичайно, ставить перед собою завдання, які відповідають рівню її можливостей. З іншої сторони, досягаючи більшого успіху, людина стає впевненішою у собі, вірить у свої можливості, а значить її самооцінка підвищується».

На думку класика психології У. Джемса, залежність між цими поняттями відображається формулою:

$$\text{Самооцінка} = \frac{\text{Успіх}}{\text{Домагання}}$$

До уваги педагога

Педагогу необхідно уточнити, як учні розуміють зміст понять формули.

Рівень домагань – рівень труднощів, досягнення якого є загальною метою майбутніх дій (ідеальна мета).

Успіх – позитивний наслідок роботи, справи.

Далі педагог пропонує дітям узяти аркуш паперу і в центрі написати велику букву «Я». Наступне завдання, яке потрібно виконати учням, – назвати якомога більше сфер життєдіяльності, де це «Я» може бути реалізоване, і визначити «бажане Я» (які якості, здібності можуть допомогти досягнути успіху) та «небажане Я» (які якості можуть завадити у досягненні успіху) для кожної сфери. Важлива умова – сфери повинні бути цілком реальні. Для цього учням слід провести лінію від «Я», центра особистісного Всесвіту, намалювати квадратик або кружечок і написати назву сфери, а під нею «бажане Я», «небажане Я».

Запитання для обговорення:

- ❖ Скільки сфер ви змогли виділити?
- ❖ Чи є серед виділених сфер та, в якій ви впевнені, що обов'язково досягнете успіху? Прокоментуйте відповідь.
- ❖ Які особисті ресурси вам у цьому можуть допомогти?

Після обговорення педагог просить учнів відкласти цю «зоряну карту» свого життя і подивитися на неї трохи зверху, ніби зі сторони. Він наголошує, що на ній відображено багато можливостей для того, щоб досягнути успіху, і що ця карта не може бути картою невдахи, неуспішної людини. Нею потрібно тільки зуміти скористатися.

III Інформаційне повідомлення «Що значить оцінювати себе?» (10 хв.)

Педагог повідомляє, що оцінювати – значить висловлювати або складати думку про кого-небудь або про що-небудь, про його значення. Далі він зазначає, що набагато важче достовірно оцінити себе.

Педагог розповідає про самооцінку, її види – адекватну, занижену та завищену, детально характеризуючи кожен із них. Повідомлення має супроводжуватись наведенням близьких і зрозумілих дітям прикладів (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Самооцінка – це оцінка людиною самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей, здатність людини оцінювати особливості свого характеру, моральні якості, природні задатки, вчинки, зовнішність, а також результати своєї діяльності.

III Підбиття підсумків (5 хв.)

Педагог підбиває підсумки заняття, зосереджуючи увагу учнів на тому, що людині важливо знати, що у цьому житті їй потрібно і які можливості є у неї, щоб це «потрібно» реалізувати. Адже саме спираючись на свої сильні сторони, можна отримати позитивний результат. Педагог також просить учнів поміркувати над тим, як часто вони говорять своїм друзям, рідним про їхні переваги і чують подібне на свою адресу.

Педагог зазначає, що сьогодні вони також намагалися визначити психологічні якості, особливості, що сприяють досягненню успіху. Однак процес самопізнання, самоаналізу не повинен обмежуватися кількома заняттями, а має здійснюватися постійно. Тому учням пропонується продовжити цю роботу вдома. Для цього кожен із них отримає анкету «Який я?», що можна заповнити разом зі своїми близькими друзями, батьками, братами чи сестричками (див. Роздатковий матеріал). Ця анкета містить поради щодо заповнення і подальшої роботи з нею.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ТЕСТ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

- A1. Чи є у тебе почуття гумору?
A2. Чи довірливий і відвертий ти з друзями?
A3. Чи легко тобі просидіти більше години, не розмовляючи?
A4. Чи охоче ти позичаєш свої речі?
A5. Чи багато в тебе друзів?
- B1. Чи вмієш ти розважати гостей?
B2. Тобі властиві точність, пунктуальність?
B3. Чи заощаджуєш ти гроші?
B4. Чи любиш ти строгий стиль в одязі?
B5. Чи вважаєш ти, що правила внутрішнього розпорядку необхідні?
- V1. Чи проявляєш ти публічно свою антипатію до кого-небудь?
V2. Чи зарозумілий ти?
V3. Ти конфліктна людина?
V4. Чи намагаєшся ти стати центром уваги в компанії?
V5. Чи наслідують тебе?
- G1. Чи вживаєш ти лайливі слова, розмовляючи з людьми?
G2. Чи любиш ти напередодні іспиту (контрольної) похвалитися, що добре все знаєш?
G3. Чи маєш ти звичай робити зауваження, читати нотації і т. п.?
G4. Чи буває у тебе бажання вразити друзів оригінальністю?
G5. Чи отримуєш ти задоволення, коли висміюєш думки інших?
- D1. Тобі більше до вподоби такі професії, як актор, телевізійний диктор, ніж професія інженера, лаборанта, бібліографа?
D2. Чи відчуваєш ти себе невимушено в товаристві малознайомих людей?

- Д3. Чи вважаєш ти за краще зайнятися увечері спортом замість того, щоб посидіти спокійно удома і почитати книгу?
- Д4. Чи вмієш ти берегти таємниці?
- Д5. Чи любиш ти свята?
- Е1. Чи строго ти дотримуєшся в листах (смс) правил пунктуації?
- Е2. Чи готуєшся ти заздалегідь до вихідних?
- Е3. Чи можеш ти точно відзвітувати про свої покупки та витрати?
- Е4. Чи любиш ти прибирати?
- Е5. Ти недовірлива людина?

Опрацювання результатів.

Підрахуйте кількість відповідей «так» в кожній частині тесту, позначеною буквою. У тих частинах, де більшість відповідей «так», ставте відповідний індекс: А, Б, В, Г, Д, Е. Після цього там, де більшість відповідей «ні», поставте «0». Повинен вийти один з варіантів відповіді по кожній групі індексів: 1) А, Б, В; 2) Г, Д, Е.

Наприклад: 1) А0В; 2) 0Д0.

Інтерпретація відповідей

1. За трьома першими групами (А, Б, В), або «Яким тебе сприймають оточуючі»

А00. Тебе часто вважають надійною людиною, хоча насправді ти трохи легковажний. Ти веселий і балакучий, робиш іноді менше, ніж обіцяєш. Дружам неважко повести тебе за собою, і тому вони іноді думають, що ти піддаєшся впливу інших. Проте в серйозних речах ти можеш наполягти на своєму.

А0В. Ти справляєш враження людини не дуже сором'язливої, іноді навіть неввічливої. Прагнучи до оригінальності, суперечиш іншим, а іноді й собі, спростувавши сьогодні те, що стверджував учора. Ти видаєшся людиною безтурботною, неакуратною, необов'язковою. Та варто захотіти — станеш спритним і енергійним. Тобі бракує того, що називається врівноваженістю.

АБ0. Ти дуже подобаєшся оточуючим. Ти товариський, серйозний, поважаєш думку інших, ніколи не залишиш друзів в скрутну хвилину. Але дружбу твою заслужити нелегко.

АБВ. Ти любиш керувати оточуючими, але незручності від цього відчувають тільки найближчі люди. Зі всіма іншими ти стриманий. Висловлюючи свою думку, не думаєш про те, який вплив твої слова можуть мати на людей. Оточуючі іноді уникають тебе, боячись, що ти їх образиш.

000. Ти стриманий, замкнутий. Ніхто не знає, про що ти думаєш. Зрозуміти тебе важко.

00В. Не виключено, що про тебе говорять: «Який нестерпний характер». Ти драгуєш співбесідників, не даєш їм висловитися, нав'язуєш свою думку і ніколи не йдеш на поступки.

0Б0. Такі люди, як ти, — зразкові учні, ввічливі, акуратні, дисципліновані, завжди з хорошими оцінками. Вчителі поважають їх і довіряють їм. Що ж до товаришів, то одні вважають таких «задаваками», інші пропонують їм свою дружбу.

0БВ. Можливо, дехто вважає тебе людиною, якій постійно здається, що її кривдять. Ти сваришся через дурниці. Іноді буваєш у хорошому настрої, але це трапляється нечасто. Загалом, ти справляєш враження образливої і недовірливої людини.

2. За трьома останніми групами (Г, Д, Е) або «Який ти є насправді»

000. Тебе привертає все нове, у тебе добре розвинена уява, одноманітність тобі в тягар. Але мало хто достеменно знає, який ти насправді. Тебе вважають людиною спокійною, тихою, задоволеною своєю долею, тоді як насправді ти прагнеш до життя, наповненого яскравими подіями.

00Е. Швидше за все, ти сором'язлива людина. Це помітно, коли тобі доводиться мати справу з незнайомими людьми. Самим собою буваєш тільки в колі сім'ї або найближчих друзів. У присутності незнайомих відчуваєш себе скуто, але прагнеш приховати це. Ти добросовісний, працелюбний. У тебе є багато хороших задумів, ідей, проєктів, але через свою скромність ти нерідко залишаєшся непомітним.

0Д0. Ти дуже товариський, любиш зустрічатися з людьми, збирати їх навколо себе. Навіть думати не можеш про те, щоб залишитися одному, вважаючи, що тоді «все пропало». Тобі важко навіть закритися в кімнаті, щоб написати який-небудь важливий папір. Дуже сильний дух суперечності: постійно хочеться зробити що-небудь не так, як інші. Іноді піддаєшся такому пориву, але переважно стримуєшся.

ОДЕ. Ти стриманий, але не боязкий, веселий, але в міру, товариський, ввічливий з усіма. Звик, що тебе часто хвалять. Хотів би, щоб тебе любили без всяких на те зусиль з твого боку. Без суспільства, друзів тобі ніяково. Тобі приємно робити людям добро. Але тобі можна дорікнути в деякій схильності витати в хмарах.

ГОО. Ти схильний висловлювати і люто захищати вельми парадоксальні точки зору. Тому у тебе немало супротивників, навіть друзі не завжди тебе розуміють. Але тебе це мало хвилює.

ГОЕ. Тобі доведеться вислухати не дуже приємні слова. Як це тобі вдалося підібрати таке поєднання букв? Характер досить важкий, вкрай непоступливий. Недостатньо розвинене почуття гумору, не любиш жартів. Часто критикуєш чужі дії і змушуєш інших чинити так, як ти хочеш. А якщо тобі не підкоряються, починаєш злитися. Тому у тебе мало друзів.

ГДО. Ти справжній оригінал і любиш дивувати друзів. Якщо хто-небудь дасть тобі пораду, робиш все навпаки тільки заради того, щоб подивитися, що з цього вийде. Тебе це забавляє, а інших дратує. Тільки найближчі друзі знають, що ти не такий самовпевнений, як здається.

ГДЕ. Ти енергійний. Усюди відчуваєш себе на своєму місці. Завжди володієш собою, товариський, але, схоже, любиш суспільство, друзів тільки за умови, що тобі в компанії належить головна роль. Любиш бути арбітром в суперечках і організувати ігри. Навколишні визнають твій авторитет, оскільки в твоїх думках завжди є велика частка здорового глузду. Проте твоє прагнення завжди по-вчати стомлює оточуючих.

АНКЕТА «ЯКИЙ Я?»

Дай відповідь на запитання анкети. Можливо, вона розповість тобі щось, чого ти не знав про себе раніше. Працюй або сам, або зі своїми близькими товаришами чи батьками, обговорюючи свої відповіді. На наступному занятті розкажи декому з однокласників про себе у позитивному і впевненому тоні. Якщо це важко, спробуй почати з речення «Я собі подобаюсь, тому що...»

Опитувальник

- ❖ П'ять речей, які мені в собі подобаються, це
-
-
- ❖ П'ять речей, які мені в собі не подобаються, це
-
-
- ❖ Я хотів би, щоб у мене краще виходило
-
- ❖ Одного дня я б хотів бути (стати)
-
- ❖ Я можу зробити це для (когось)
-
-
- ❖ Риси, яким я найбільше надаю перевагу в друзях
-
-
- ❖ Риси, яким я надаю перевагу в моїй сім'ї, це
-
-
- ❖ Людина, якою я захоплююсь, це
-, тому що.....
-
-

- ❖ Людина, яка мені не дуже подобається, це
....., тому що
- ❖ Якщо б мені завтра дали 5 000 гривень, я б
- ❖ Я вірю, що найбільш важливим у житті є.....

Обговори з друзями

Коли ти закінчиш перелік, то можеш обговорити його з друзями. Під час розмови додавай твердження для розповіді про себе. Ти можеш заховати свій список десь, де його легко можна буде знайти, коли відчуєш потребу в «натхненні», можна прочитати всі ці хороші думки про себе.

Порівняй дві перші відповіді бажаних рис друзів і членів сім'ї. Чи вони різняться? Якщо так, подумай про те, чому ми хочемо бачити різні якості сім'ї і друзів.

Отже, обговори свої ідеї і дай пропозиції, як їх досягти. Ти можеш продовжити це, склавши особистий план дій.

.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

РІЗНОВИДИ ПОТРЕБ ЛЮДИНИ

Усі людські потреби поділяються на матеріальні, духовні та соціальні.

Матеріальні (фізичні) потреби – це потреби людини в їжі, одязі, предметах побуту, житлі, засобах переміщення, знаряддях праці тощо. Без їх задоволення людина не змогла б вижити як біологічна істота, тобто задоволення цих потреб є безпосередньою умовою існування самої людини.

Проте трапляються люди, які вважають, що для їхнього життя необхідні також тютюн та алкоголь. Чи можна це вважати за їхні потреби? На жаль, так. З-поміж матеріальних потреб людини слід виокремити особливу групу потреб, задоволення яких зашкоджує здоров'ю, заважає духовному розвитку і спричиняє деградацію особистості. Це так звані *нерозумні потреби людини*.

Духовні потреби – це потреби в освіті, підвищенні кваліфікації та професійної майстерності, у художній творчості, розвитку науки і мистецтва, милуванні красою природи або творами мистецтва, дотриманні законів, у дружбі, коханні, милосерді тощо. З великим задоволенням людина дивиться художні фільми, слухає музику, малює, відвідує театр і цирк, працює в різноманітних гуртках і секціях.

Соціальні потреби – це потреби людини в медичному обслуговуванні, у вихованні дітей, у вільному часі, у відпочинку, в гідних умовах праці і навчання.

За наслідками задоволення розрізняють *здорові та нездорові, природні та штучні потреби*. Здоровими, або природними, вважаються ті потреби людини, реалізація яких приносить їй користь, сприяє її розвитку, робить її життя щасливішим. Проте є потреби, які виникають штучно внаслідок шкідливих звичок, наприклад, куріння, вживання алкоголю, наркотиків, лінощі, безвілля, і називаються штучними, оскільки їх задоволення є для людини або некорисним, або навіть шкідливим. Позбутися цих потреб, якщо вони стали невід'ємною частиною способу життя, дуже непросто, тому набагато розумніше й легше не долати їх уже після того, як вони сформувалися, а прагнути не виробляти їх у собі. Задоволення, яке вони дають, – короточасне й оманливе, натомість шкода, заподіяна ними людині, часто буває величезною й непоправною.

Самопізнання повинне дати людині відповідь на питання, які потреби в неї переважають і в яких обставинах вони визначають нашу поведінку. У такому ви-

падку сутність людини може виразити прислів'я: «Скажи мені, чого ти хочеш, і я скажу, хто ти».

Більшість потреб, які є в кожному з нас, властиві й іншим людям. Тоді чим же люди відрізняються один від одного? Напевно тим, як реагують на посталу потребу, як можуть керувати своїми потребами і яким чином їх задовольняють (дехто перебуває у повній владі своїх потреб, дехто може їх стримувати, а дехто може замінити іншими чи й відмовлятися від них).

Велике значення у формуванні й задоволенні потреб людини має її воля. Переконавшись у необхідності щось робити, людина має, докладавши вольових зусиль, примушувати себе робити це, доки воно не стане звичкою й не виробиться внутрішнє бажання займатися цією справою. Це й свідчитиме про вже сформовану потребу.

Розумні потреби мають також і розумно задовольнятися.

Наприклад, потреба у спілкуванні зі світом літератури принесе мало користі, якщо людина читатиме все поспіль, не заглиблюючись особливо у те, що саме вона читає, або читатиме «запоєм» за будь-яких умов. Якщо жінка зловживає косметикою, то навряд чи це нормальне задоволення естетичної потреби бути гарною. Усе розумне має бути досягнуте розумним шляхом. Будь-яка потреба має багато різноманітних способів і шляхів її задоволення, але потрібно прагнути обирати ті з них, які найбільшою мірою підходять конкретній людині.

САМООЦІНКА ТА ЇЇ ВИДИ

Самооцінка – це оцінка людиною самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей, здатність людини оцінювати особливості свого характеру, моральні якості, природні задатки, вчинки, зовнішність, а також результати своєї діяльності. Від самооцінки залежать взаємостосунки людини з навколишніми, її вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Так само самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості.

Самооцінка може бути *адекватною*, коли думка людини про себе збігається з тим, що вона насправді собою являє. Людина з відповідною самооцінкою реально оцінює себе, бачить як позитивні, так і негативні якості, здатна змінюватись і пристосовуватись до мінливих умов. У тих же випадках, коли людина оцінює себе не адекватно, тобто коли її думки про себе різко розходяться з тим, якою її вважають інші, самооцінка найчастіше буває або заниженою, або ж завищеною.

Людина із *заниженою самооцінкою* відчуває себе невдахою. Вона не хоче братися за нові справи, оскільки боїться, що в неї нічого не вийде. Характерні якості таких людей: невпевнені у собі, бояться зробити помилки; постійно мріють про фізичну досконалість; обмежуються інтересами і вчинками, які добре відомі й безпечні; у спілкуванні з іншими передусім турбуються про враження, яке вони справляють; бувають балакучі й зверхні чи принижені й несміливі; намагаються керувати іншими чи дозволяють «вити із себе мотузки». Той же, хто недооцінює себе, безпідставно відкидає багато можливостей досягти успіху і подальшого розвитку.

Людина із *завищеною самооцінкою* бачить себе господарем становища. Вона розуміє, що є неповторною особистістю і може багато дати іншим людям. Вона ризикує, хоча і не завжди успішно, тому що хоче жити насиченим життям і за своїти досвід, який допоможе їй вирости. Вона відчуває себе впевненою і добре знає, чого хоче. Характерні риси таких людей: переконані в глибині душі, що володіють достатньою цінністю і відчувають власну непогрішність; роблять помилки і вчаться на них; сприймають свій фізичний вигляд таким, яким він є, навіть якщо він недосконалий; досліджують нові можливості й інтереси, використовують їх для подальшого зростання; спокійно сприймають похвалу на свою адресу; турбуються про своє фізичне і емоційне здоров'я. Однак особа із завищеною самооцінкою часто береться за виконання завдань, з якими не може дати собі ради, а це призводить до негативних наслідків і для особистості, і в її стосунках з іншими людьми.

Література

1. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. – С-Пб. : Питер, 2003. – 272 с.
2. Артемьев П. Психология самопознания, или Как найти формулу жизни / П. Артемьев. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. – 304 с. – (Практическая психология).
3. Братко-Кутинський О. Як удосконалювати свою психіку / О. Братко-Кутинський. – К. : Артєк, 2003. – 174 с.
4. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Д. Ковалёва. – М. : КАНОН-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. – 304 с.
5. Грецов А. Г. Психологические тренинги с подростками / А. Г. Грецов. – С-Пб. : Питер, 2008. – 368 с.
6. Дент Ф. Э. Управление саморазвитием : карман. справ. / Ф. Э. Дент ; пер. с англ. О. Воробьевой. – М. : НИРРО, 2004. – 108 с.
7. Каунт Д. Подними свою самооценку / Д. Каунт ; под ред. В. А. Спивака ; пер. с англ. А. Козлова. – С-Пб. : Нева, 2004. – 220 с.
8. Козлов Н. И. Книга для тех, кому нравится жить, или Психология личностного роста / Н. И. Козлов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 348 с.
9. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 324–342.
10. Леви В. Искусство быть собой. Конкретная психология : книга-альманах / В. Леви. – [б. м.] : ТОРОБОАН, 2003. – 286 с.
11. Марков В. В. Основы здорового образа жизни и профилактика заболеваний : учеб. пособие. – М. : Академия, 2001. – С. 67–68.
12. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 360 с.
13. Себе зрозуміти, себе змінити : навч. посіб. / М-во освіти і науки України ; упоряд. С. Максименко, О. Главник. – К. : Главник, 2006. – 128 с.
14. Штепа О. Феномен особистісної зрілості / О. Штепа // Соціальна психологія. – 2005. – № 1(9). – С. 62–77.

- ЗАНЯТТЯ 3 -

ТЕМА: ЯК ПОВАЖАТИ СЕБЕ

Мета: сприяти розвитку у підлітків самоповаги, почуття особистої гідності; формувати навички поведінки у ситуації, коли порушується особистісна гідність.

Завдання:

- ❖ ознайомити підлітків із поняттями «повага», «самоповага»;
- ❖ допомогти їм усвідомити важливість цінувати і поважати самого себе;
- ❖ розкрити основні складові самоповаги.

Ключові слова: повага, самоповага, гідність.

Матеріали та обладнання: заготовка для малюнка («Портрет у променях Сонця», «Піраміда індивідуальності»), кольорові олівці, фломастери, аркуші паперу А4.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Творча майстерня «Піраміда індивідуальності» (30 хв.)
3. Творче завдання «Чому я заслуговую на повагу» (10 хв.)
4. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог знайомить підлітків з темою, метою виховної години та її завданнями.

III Творча майстерня «Піраміда індивідуальності» (30 хв.)

Педагог наголошує, що в житті серед безлічі різноманітних предметів та явищ є такі, які найбільше привертають нашу увагу, викликають **інтерес** – бажання де-

тальніше зрозуміти й пізнати окремі об'єкти чи види діяльності. Роль інтересів полягає в тому, що вони стимулюють особистість до діяльності у певному напрямі, змушують її шукати шляхів, засобів задоволення певних потреб.

Педагог роздає учням розгортки тригранної піраміди і пропонує їм подумати, що їх найбільше цікавить, тобто визначити свої пріоритетні інтереси та уподобання, і в формі певного малюнка зобразити їх на кожній грані піраміди.

До уваги педагога

Для прикладу педагогові доцільно продемонструвати свою «піраміду індивідуальності», на якій можуть бути зображені книга (любить читати), намет (цікавиться подорожуванням), квіти (займається їх розведенням) тощо.

Після завершення роботи педагог пропонує учням зігнути розкладку піраміди на гранях, поставити готову піраміду на парту, уважно розглянути її та порівняти з пірамідами своїх одногрупників. Якщо однакових пірамід не виявиться, він запитує в учнів, про що це може свідчити.

Педагог пропонує учням подумати, як вони розуміють слова «неповторна кожна людина». Після обговорення педагог підкреслює, що у роздумах учнів звучало слово «індивідуальність», і пропонує детальніше поговорити про це (див. Інформаційні матеріали для педагога).

III Творче завдання «Чому я заслуговую на повагу» (10 хв.)

Педагог пропонує учням спробувати намалювати малюнок на тему «Мій портрет у променях Сонця» (див. Демонстраційно-ілюстративний матеріал), на якому навколо свого портрета, який слід розмістити у центрі малюнка, у кожному промінчику записати свої уміння, здібності, таланти, якості, тобто все те, за що кожен з учасників себе цінує, чим може пишатися та гордитися. Демонструючи свої малюнки, учні мають пояснити, чому вони заслуговують на повагу.

У процесі обговорення педагог зазначає, що кожна людина має свої цінні якості: різні знання, уміння, здібності, таланти, досягнення. Усе це – основа для поваги і самоповаги. Визначаючи свої цінні якості, досягнення, людина творить підґрунтя поваги до себе, зміцнює і розвиває свою самоповагу.

Запитання для обговорення:

- ❖ Що лежить в основі самоповаги? (Усвідомлення своєї унікальності,

цінності, визнання власних достоїнств, тобто почуття особистої гідності).

- ❖ Як ви вважаєте, чи впливає ставлення до самого себе на ставлення до інших людей?
- ❖ Як впливає самоповага на розвиток особистості?

Можливий висновок: «Тим, що я шанобливо ставлюся до своїх цінних якостей, зміцнюю і розвиваю їх, я визначаю своє покликання і стверджую значущість своєї особистості. Якщо я поважаю себе, мене будуть поважати інші. Якщо поважають мене, то я також буду шанобливо ставитися до цінних якостей інших людей, що, безперечно, сприятиме добрим стосункам, взаєморозумінню та взаємоповазі».

До уваги педагога

Необхідно звернути увагу дітей на те, що дуже важливо досліджувати свої можливості, розвивати позитивні якості своєї особистості як джерела самоповаги.

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог запитує в учнів, що нового для себе вони дізналися на занятті.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ТА ОСОБИСТІСТЬ ЛЮДИНИ

Про кожного з нас можна сказати дуже багато, але передусім те, що кожний – це особистість. Людина не народжується особистістю, вона стає нею поступово; і цей процес триває довгі роки. Давайте розберемося в тому, що ми розуміємо під словом «особистість» і як відбувається процес її формування. Для цього необхідно насамперед з'ясувати, ким, якщо не особистістю, народжується людина.

Людина з'являється на світ повноправним членом суспільства і з народження, на відміну від тварин, яких іменують особинами, називається *індивідом*, тобто одиничним представником людського роду. Уже з першого дня життя людина має індивідуальні особливості (розріз очей, довжину тулуба, колір шкіри тощо). Але чи можна говорити про особистість новонародженого? Звичайно, ні, тому що особистість – це продукт розвитку індивіда в суспільстві. Для того, щоб індивід став особистістю, потрібен не тільки час, а й, насамперед, інші люди, суспільство, оскільки саме зв'язок «людина-суспільство» і формує особистість. Відомо кілька випадків, коли діти, котрі були вигодовані тваринами, не мали можливості спілкуватися з іншими людьми. Наслідки цього – дуже трагічні, оскільки такі діти, після того як їх знаходили і привчали жити серед людей, так і не змогли опанувати навичок, якими володіє навіть п'ятирічна дитина.

Кожна людина як одинична природна істота – це індивід; але така характеристика, звичайно, неповна, оскільки не дає уявлення про реальну людину: якою вона є в сім'ї, суспільстві, що відчуває, як мислить, чого прагне. Живучи в суспільстві, кожна людина набуває особливих якостей, що в сукупності формують її особистість.

Людину як індивіда характеризують її вік, зовнішність, статева належність. Як особистість її розглядають у системі взаємин, що складаються в неї з іншими людьми: яке місце посідає серед ровесників, як поводить з іншими, які має переконання тощо.

Отже, *особистість* – це людина, яка має свої індивідуальні особливості, котра пізнає і перетворює навколишній світ і займає певне місце серед інших людей в суспільстві.

Для того, щоб зрозуміти, що становить собою кожна людина як особистість, необхідно відповісти на три основні запитання:

- що її цікавить? (це запитання насамперед про інтереси та уподобання людини);
- що вона може? (це запитання про здібності та можливості людини);
- якою вона є? (це запитання про риси характеру людини).

Як бачимо, особистість кожної людини має сукупність рис і особливостей, яка властива лише їй, утворює її індивідуальність. Це підтвердили ви самі, створивши символічні піраміди з гранями вашої особистості.

Індивідуальність – це поєднання особливостей людини, що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей.

Індивідуальність людини виявляється в рисах характеру, звичках, інтересах, особливостях мислення, мові, фантазіях тощо. *Особистість людини неповторна у своїй індивідуальності*. На земній кулі немає двох людей з однаковим поєднанням індивідуальних особливостей. Індивідуальна кожна людина, але індивідуальність одних виявляється яскраво, інших – малопомітно.

Індивідуальність людини може яскраво заявити про себе в інтелектуальній, емоційній, вольовій сферах, а може – відразу в усіх. Поняття «особистість» та «індивідуальність» не тотожні, але тісно взаємопов'язані. Багато особливостей людини (пам'ять, мислення, звички) є якостями її індивідуальності, а не характеристиками особистості, оскільки вони не важливі для тих груп, членом яких є людина. Особистісні лише ті індивідуальні якості, які важливі у системі взаємостосунків з іншими людьми. Наприклад, сміливість і рішучість як риси індивідуальності хлопця не будуть характеристиками його особистості доти, поки він не проявить їх, захищаючи слабшого чи здійснюючи інший сміливий вчинок.

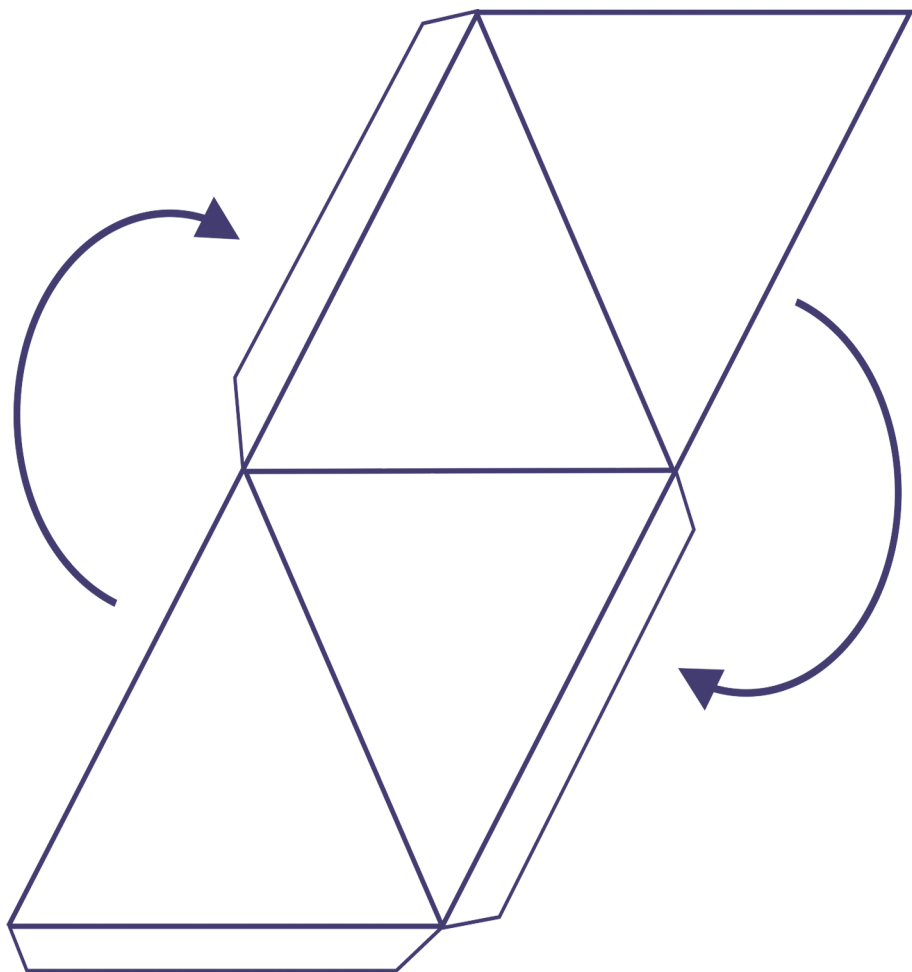
Досить образно сказав у своєму вірші про індивідуальність український поет Василь Симоненко.

*Ти знаєш, що ти – людина?
 Ти знаєш про це чи ні?
 Усмішка твоя – єдина,
 Мука твоя – єдина,
 Очі твої – одні,
 Більше такого не буде.*

*Завтра, на цій Землі,
 Інші ходитимуть люди,
 Інші любитимуть люди:
 Добрі, ласкаві і злі,
 Але такого не буде –
 Єдиний ти на Землі!*

ЗОБРАЖЕННЯ РОЗГОРТКИ ТРИГРАННОЇ ПІРАМІДИ

ПОВАГА

Повага – позитивне ставлення оточуючих до людини, засноване на визначенні її чеснот. Поважати – означає своїми словами, вчинками чи поведінкою виявляти розуміння значущості, цінності кого-небудь або чого-небудь.

Важливо, щоб наша повага охоплювала три основні сфери:

- ❖ повагу до себе;
- ❖ повагу до інших людей, їхньої праці;
- ❖ повагу до світу природи, навколишнього середовища, усього, що створено руками людини.

Поважати інших означає ставитися до них, навіть до тих, кого не знаємо, як до гідних і таких, які мають рівні з нами права.

У цьому – суть золотого правила: «Чини з іншими так, як хочеш, щоб чинили з тобою».

Повага до всього розмаїття життя виключає жорстокість до тварин і закликає нас із турботою ставитися до навколишнього середовища, до крихкої екосистеми, від якої залежить життя. У цю сферу входить також повага до неживого світу – того, що створено природою і руками людей.

ДЕМОНСТРАЦІЙНО-ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

МАЛЮНОК «МІЙ ПОРТРЕТ У ПРОМЕНЯХ СОНЦЯ»

Література

1. Безпалько О. Спілкуємось та діємо : навч.-метод. посіб. / О. Безпалько, Ж. Савич. – К. : Навч. книга, 2002. – 112 с.
2. Биркенбиль Ф. В. Коммуникационный тренинг: Наука общения для всех / Вера Ф. Биркенбиль ; пер. с нем. Н. Чупаева. – М. : ФАИР-ПРЕС, 2002. – 352 с.
3. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Д. Ковалёва. – М. : КАНОН-Пресс-Ц ; Кучково поле, 2000. – 304 с.
4. Корисні звички : навч. посіб. для початк. шк. з попередження вживання дітьми тютюну й алкоголю : посіб. для вчителя. – Вінниця, 2001.
5. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 200–217 (автор Н. В. Зимівець).
6. Любовь. Жизнь. Семья : пособие для учителя / науч ред. Л. М. Панкова. – М. : МАОО, МФО, 2007. – 341 с.
7. Селевко Г. К. Познай себя / Г. К. Селевко, И. Н. Закатова, О. Г. Левина. – М., 2000. – 116 с. – (Сер. «Самосовершенствование личности»).
8. Селевко Г. К. Сделай себя сам / Г. К. Селевко, Н. К. Тихомирова, О. Г. Левина. – М. : Нар. образование, 2001. – 125 с.
9. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь и дружба. Сексуальность / Фопель Клаус. – М. : Генезис, 2008. – 208 с.

- ЗАНЯТТЯ 4 -

ТЕМА: ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ

Мета: сприяти усвідомленню підлітками особистих цінностей як основи життєвого самовизначення.

Завдання:

- ❖ розкрити поняття «цінність» та джерела формування цінностей;
- ❖ формувати бачення і усвідомлення учнями особистих пріоритетних цінностей, необхідних для повноцінного життя.

Ключові слова: життєві цінності, духовні цінності, матеріальні цінності, ціннісні орієнтації.

Матеріали та обладнання: папір і маркери або дошка і крейда, роздатковий матеріал, монети і паперові гроші.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (5 хв.).
2. Вправа «Незакінчені речення» (7 хв.).
3. Вправа «Цінності» (15 хв.).
4. Вправа «Ціннісні орієнтації» (15 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ**III Вступне слово педагога (5 хв.)**

Педагог презентує тему «Життєві цінності», знайомить учнів з метою та завданнями заняття.

До уваги педагога

У вступному слові потрібно нагадати учням про поняття «загальнолюдські цін-

ності», визначаючи його як основу для співіснування людей в світі.

Педагог пропонує учням пригадати й назвати загальнолюдські цінності (права людини, гідність, доброта, любов).

IIII Вправа «Незакінчені речення» (7 хв.)

Педагог пропонує підліткам висловити свої міркування за методикою незакінчених речень:

- ❖ для мене має ціну те, що...
- ❖ цінністю для мене є...
- ❖ є такі речі, явища, що не мають ціни. Це...

Учні записують свої думки індивідуально в зошитах (час виконання: 2 хв).

Потім педагог зачитує початок кожного твердження, а учасники заняття по черзі пропонують свої міркування.

Запитання для обговорення:

- ❖ Що дало виконання цієї вправи?
- ❖ У чому подібність і відмінність понять «ціна» й «цінність»?

Педагог нагадує учням визначення поняття «цінності»:

Цінності – предмети і явища, або їхні властивості, які мають певне значення для людини та задоволення її потреб. Життєві цінності визначаються як життєві пріоритети, що виступають джерелом повсякденних цілей, та стійке прагнення до реалізації великих і малих завдань; здатність зосереджуватись на окремій меті та концентрувати на ній свої духовні, психічні, соціальні й фізичні сили тощо.

IIII Вправа «Цінності» (15 хв.)

Наступна вправа допоможе глибше усвідомити сутність поняття «цінності».

До уваги педагога

Для виконання вправи «Цінності» необхідно підготувати:

- для першого етапу – 2 паперові купюри вартістю 1 гривня та 5 гривень;

- для другого етапу – 2 грошові одиниці вартістю 1 гривня, одна з яких буде мати не тільки вартісну цінність, а й буде цінною, наприклад, як ювілейна чи рідкісна монета.

Педагог розпочинає з того, що кладе на столі дві паперові купюри різної вартості (наприклад, 1 гривня і 5 гривень). Він запрошує бажуючого підійти до столу і пропонує йому вибрати одну з них. Після того, як учень визначився з вибором, педагог запитує, на основі чого він зробив цей вибір (більша вартість купюри).

Потім педагог кладе на стіл паперову гривню та 1 гривню – ювілейну монету. Запрошує бажуючого підійти до столу і пропонує йому вибрати одну з них. Коли учень визначився з вибором, педагог запитує, що лежить в основі його вибору.

До уваги педагога

Підсумовуючи відповідь учня, потрібно звернути увагу підлітків на триаду, яка лежить в основі вибору: *важливість (значимість) задоволення потреби – ціль – цінність*.

Педагог пише слово «цінності» на дошці та пояснює, що поняття «цінність» має декілька значень. Одне з них – реальна вартість предмета у грошовому вираженні. Інше значення – значимість предмета для задоволення потреб людини.

У другій ситуації учасник обрав ювілейну монету, бо, наприклад, значимість для нього полягає в тому, що вона задовольняє його потребу зібрати колекцію ювілейних монет (ціль), якої він прагне; і це є цінним для нього.

Цінність – властивість чого-небудь задовольняти прагнення людини, що таким чином робить цей предмет цінним.

У широкому значенні розрізняють матеріальні та духовні цінності.

Педагог пропонує учням навести приклади того, що має цінність, але що не можна побачити або до чого не можна доторкнутись. (Відповіді можуть бути такі: любов, чесність, дружба, доброта, працьовитість, талант тощо.)

Відповіді педагог записує на дошці.

Потім він пропонує трьом учням вибрати з цих духовних цінностей по одній і пояснити, чому вони вважають, що це важливо.

До уваги педагога

Записуючи відповіді підлітків, варто акцентувати увагу учнів, що одна і та сама духовна цінність має різну значущість для різних людей.

III Вправа «Ціннісні орієнтації»¹ (15 хв.)

Педагог говорить: «Ми з вами назвали деякі духовні цінності. Зараз ми ознайомимось з переліком, який становить основу системи ціннісних орієнтацій особистості. Така система визначає світогляд та життєву концепцію людини, чого людина прагне в житті та як ставиться до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, навіщо робить ті чи інші вчинки».

Педагог роздає учням бланки з переліком цінностей (див. Роздатковий матеріал). Просить підлітків прочитати їх, при потребі пояснює, що означають перелічені цінності.

Далі він пропонує учням вибрати (час виконання: 7 хв):

а) 10,

а потім

б) 5 цінностей і пронумерувати їх за ступенем значущості для них.

На наступному етапі педагог роздає учням по 3 маленьких аркуші паперу і пропонує написати на кожному з них по одній з найбільш пріоритетних для них цінностей.

Після цього педагог просить віддати йому по одному аркушу, на якому написано таку цінність, яку порівняно з іншими можна досить легко віддати.

Потім педагог просить учнів віддати йому ще по одному аркушу, залишивши, таким чином, листочок, де написано найбільш значущу для них цінність.

На наступному етапі педагог пропонує учням назвати ті цінності, що залишилися у кожного (відповіді записуються на ватмані чи дошці), і пояснити, чому вони залишили саме цю цінність.

¹ В основу цієї вправи покладено методiku «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч). Інформація про неї подається в інформаційних матеріалах для педагога.

До уваги педагога

На цьому етапі не слід поспішати. Уважно вислухайте всіх бажаючих!

Запитання для обговорення:

- ❖ Що ви відчували, коли педагог запропонував віддати аркуш із написаною цінністю, а потім ще один?
- ❖ Яку інформацію для роздумів ви отримали, виконуючи цю вправу?
- ❖ Чому важливо в житті мати особисті цінності?
- ❖ Як ви вважаєте, під впливом чого формуються цінності? (Відповідь: сім'я, релігія, культура, друзі, засоби масової інформації тощо.)
- ❖ Чи змінюються з часом цінності? (Деякі цінності є базовими, центральними; вони практично не змінюються упродовж життя, інші ж цінності будуть трансформуватися.)
- ❖ Як ви гадаєте, як би ви проранжували такі самі цінності через 5 або 10 років?
- ❖ Як ви вважаєте, цінності впливають на поведінку людей, їхнє життя? (Цінності визначають ті мотиви, якими особистість керується в своїй поведінці стосовно себе та інших.)
- ❖ Яке значення має усвідомлення особистих цінностей для життєвого самовизначення?

До уваги педагога

Під час обговорення необхідно звернути увагу учнів на те, що цінності є важливою складовою поведінки. Вони розкривають сутнісні характеристики людини, є неповторними та унікальними, як і кожна особистість.

Не пізнавши своїх цінностей, людина не зможе визначити пріоритети, чітко сформулювати цілі своєї діяльності й усього свого життя. Усвідомлення власних цінностей дозволяє людині по-новому подивитися на себе й оточуючих і реалізувати власний творчий потенціал.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Учні по колу продовжують незакінчене речення:

- ❖ «На сьогоднішньому занятті я дізнався / дізналася...»
- ❖ «Для мене було відкриттям...»

Педагог дає завдання учням запропонувати їхнім батькам проранжувати цінності за аналогією до вправи «Ціннісні орієнтації», а також розповісти про свої особисті цінності, про те, яких цінностей вони навчилися у своїх батьків, які сімейні цінності хотіли б передати своїм дітям і чому саме.

До уваги педагога

Необхідно повідомити учнів про те, що на наступному занятті буде розглядатися вправа «Цінності й поведінка». Для цього слід переглянути пресу, книги і знайти приклади, які б підтверджували, що у поведінці людей своєрідним маяком є ті цінності, які вони сповідують.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ЩО ЦІННОСТІ ОЗНАЧАЮТЬ ДЛЯ МЕНЕ

<i>Цінність</i>	<i>Вибери 10 цінностей, важливих для тебе</i>	<i>З обраних 10 цінностей вибери 5</i>	<i>Спробуй пронумерувати їх за ступенем значимості</i>
Воля			
Наполегливість			
Відвертість			
Скромність			
Здатність розуміти			
Самоповага			
Довіра			
Віра			
Краса			
Терпіння			
Сила			
Вірність			
Любов			
Ніжність			
Щирість			
Життєрадісність			
Благополуччя			
Надія			
Неординарність			

Уміння спілкуватися			
Винахідливість			
Честь			
Гідність			
Мудрість			
Друзі			
Принциповість			
Самодисципліна			
Незалежність			
Рішучість			
Прагнення до знань			
Логічність			
Практичність			
Дипломатичність			
Кохання			
Здатність мислити			
Розум			
Досконалість			
Доброта			
Совість			
Гнучкість			
Багатство			
Свобода			
Визнання			

Саморозвиток			
Реалізація внутрішніх можливостей			
Відчуття радості й повноти життя			
Відповідальність			
Здоров'я			
Гармонія в сім'ї			
Самореалізація			
Цікава робота			
Творчість			

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

Поради педагогу, як провести заняття про особисті життєві цінності

Підліткам може бути емоційно не просто обговорювати особисті й сімейні цінності.

Підкреслюйте, що особисті цінності у різних людей можуть різнитися. Тому немає «правильних» або «неправильних» відповідей.

Мотивуйте учасників використовувати «Я»-висловлювання.

Допоможіть підліткам під час обговорення не відчувати тиску з боку однолітків. Однак підкресліть, що це цілком нормальне явище, коли людина змінює свою точку зору на основі нової інформації.

Якщо дискусія зачіпає цінності, які є основою програми (наприклад, віра, надія, самореалізація), поясніть, що такі цінності розглядатимуться в цій програмі.

Підлітки можуть запитати і про Ваші особисті цінності. Ви можете розказати їм про особисті цілі та обговорити цінності, які сформувалися під впливом Ваших батьків, розповісти про цінності, що допомагали Вам у житті під час прийняття важливих рішень щодо вибору професії, освітнього фаху тощо.

Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич)²

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовний бік спрямованості особистості й складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та «філософії життя».

Найбільш поширеною є методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей.

М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

інструментальні – переконання в тому, що якийсь спосіб дій або властивість

² Психологічні тести : у 2 т. / Під ред. А.А. Кареліна – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Т.1 – 312 с.

особистості є переважними в будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному розподілу на цінності-цілі ті цінності-засоби.

Список термінальних цінностей:

- ❖ активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя);
- ❖ життєва мудрість (зрілість думок і здоровий глузд, що досягається життєвим досвідом);
- ❖ здоров'я (фізичне і психічне);
- ❖ цікава робота;
- ❖ краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві);
- ❖ кохання (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- ❖ матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних ускладнень);
- ❖ наявність хороших і вірних друзів;
- ❖ суспільне покликання (повага колективу, товаришів по роботі);
- ❖ пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- ❖ продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- ❖ розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- ❖ розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- ❖ свобода (самостійність, незалежність у думках і вчинках);
- ❖ щасливе сімейне життя;
- ❖ щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства загалом);
- ❖ творчість (можливість творчої діяльності);
- ❖ впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів).

Список інструментальних цінностей:

- ❖ акуратність (охайність), порядок у справах;
- ❖ вихованість (хороші манери);
- ❖ високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- ❖ життєрадісність (почуття гумору);
- ❖ старанність (дисциплінованість);
- ❖ незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- ❖ непримиренність до недоліків у собі та інших;
- ❖ освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- ❖ відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);
- ❖ раціоналізм (уміння розсудливо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- ❖ самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- ❖ сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;
- ❖ тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
- ❖ терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки);
- ❖ широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати звичаї, звички, смаки інших);
- ❖ чесність (правдивість, щирість);
- ❖ ефективність у роботі (працьовитість, продуктивність);
- ❖ чуйність (дбайливість).

Цінністю методики є її універсальність, зручність та економічність у проведенні обстеження та при обробці результатів, гнучкість, можливість варіювати як списки цінностей, так й інструкції.

Література

1. Бевзенко Л. Життєвий успіх, цінності, стилі життя / Любов Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 132–151.
2. Зимівець Н. В. Життєві цінності / Н. В. Зимівець // Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наук. керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 434–445.
3. Конвенція ООН з прав дитини: шляхи практичного застосування : метод. рекомендації / Християн. Дитячий Фонд. – К., 2000.
4. Корисні звички : навч. посіб. для початк. шк. з попередження вживання дитьми тютюну й алкоголю : посіб. для вчителя. – М. ; Вінниця, 2001.
5. Методика освіти «рівний – рівному» / Н. Лещук, Н. Зимівець, Т. Авельцева, Г. Ковганич, Т. Мірошниченко, О. Руда. – К., 2002. – 132 с.
6. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини / Е. Помиткін. – К., 2008. – 126 с.
7. Психологічні тести : у 2 т. / під ред. А. А. Кареліна. – М. : ВЛАДОС, 2002. – Т. 1. – 312 с.
8. Хавыло А. Место и роль системы ценностных ориентаций в структуре личности и ее развитии / А. Хавыло // Психология и бизнес. – 2009.

- ЗАНЯТТЯ 5 -

ТЕМА: ТВОРЕЦЬ СВОЄЇ ДОЛІ (1 частина)

Мета: обґрунтувати важливість цілепокладання у життєвому самовизначенні.

Завдання:

- ❖ розкрити сутність поняття «ціль», допомогти учням усвідомити роль цілей в життєдіяльності людини;
- ❖ формувати вміння визначати власні життєві плани.

Ключові слова: ціль, короткотривалі та довготривалі цілі, життєвий план.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А4.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Фізична метафора» (3 хв.).
3. Мозковий штурм «Ціль – це...» (8 хв.).
4. Вправа «Плани на майбутнє» (30 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог зазначає: «Певним чином життя нагадує річку, по якій ми пливемо в човні. Можна нічого не робити, а просто плисти за течією, потрапляючи при цьому в різні ситуації, прибуваючись до різних берегів. Іноді це буде цілком безпечним, а іноді... Сьогодні ми поговоримо про те, що нам потрібно, аби наша життєва подорож стала цікавою та безпечною».

III Вправа «Фізична метафора» (3 хв.)

Педагог просить підлітків встати, поставити ноги на ширині плечей, руки витягнути вперед паралельно до підлоги. Далі повернутися всім тілом назад і зафіксувати поглядом на стіні те місце, до якого вдалося повернутися. Після цього зайняти вихідне положення, закрити очі та уявити собі, що наступного разу вони зможуть повернути свій корпус значно більше. А тоді відкрити очі та спробувати виконати завдання. Далі педагог пропонує порівняти те місце в просторі, в якому учні опинилися зараз, з попередньою умовною відміткою. Це дасть їм можливість переконалися в реальній силі впливу поставленої перед собою мети. Педагог підводить учнів до розуміння значущості визначення власних життєвих цілей.

III Мозковий штурм «Ціль – це...» (8 хв.)

Педагог пише на фліп-чарті або великому аркуші паперу слово «ціль» та просить учасників дати його визначення. У результаті учні мають прийти до такого тлумачення: «Ціль – це те, до чого прагнуть, чого намагаються досягнути». Педагог також може звернути увагу на те, що цілі бувають різними: індивідуальними – груповими, професійними – особистими, короткотривалими чи довготривалими тощо. Учні з допомогою педагога ілюструють цілі прикладами.

До уваги педагога

Варто наголосити, що не завжди, реалізуючи мету, досягаючи цілі, ми отримуємо бажаний результат, і не завжди він є позитивним. Наприклад: в пошуках хорошого заробітку люди виїжджають за кордон, але не завжди вони потрапляють на роботу в хороші умови, іноді повертаються додому без грошей. Або ж, бажаючи мати щасливу сім'ю, дівчата виходять заміж за іноземців, виїжджають за кордон, після чого досить часто не можуть повернутися додому, зазнають насильства тощо. В обох випадках ціль позитивна – заробити гроші, створити сім'ю, але наслідки для людини зовсім неприємні, іноді можуть бути й небезпечні. Далі педагог резюмує, що на шляху досягнення мети завжди варто передбачати усі можливі наслідки та пам'ятати про особисту безпеку.

III Вправа «Плани на майбутнє» (30 хв.)**I етап (час проведення: 15 хв.)**

Педагог просить учнів взяти ручку та папір, влаштуватися зручніше і, не став-

лячи перед собою ніяких обмежень, змалювати своє майбутнє життя так, як вони хотіли, щоб воно склалося, з тими дорогами, якими вони хотіли б пройти, з тими вершинами, на які б хотіли піднятися. Він пропонує почати роботу зі списку того, про що вони мріють, ким хочуть стати, якими хочуть стати, де жити, чим займатися, що мати. На виконання завдання пропонується 10 хв. Педагог просить учнів дати волю своїй уяві та відкинути будь-які обмеження.

Записуючи те, чого б діти хотіли досягнути в житті, вони мають дотримуватися таких правил:

- 1) формулюйте свої мрії в позитивних термінах, не пишiть, чого б ви не хотіли, але тільки те, чого ви прагнете;
- 2) цілі повинні бути дуже конкретними (наприклад, я хочу скласти іспит з математики на 10 балів);
- 3) важливо формулювати такі цілі, досягнення яких в принципі залежить від вас, не треба розраховувати на те, що хтось щось повинен зробити;
- 4) результати ваших цілей повинні приносити користь і вам, і іншим, вони мають бути «екологічно чистими».

До уваги педагога

Правила повинні бути не тільки озвучені, але й зафіксовані на папері (дошці), щоб учні змогли до них повернутися.

II етап (час проведення: 5 хв.)

Після виконання завдання педагог просить учнів проглянути складений раніше список і визначити *часовий проміжок* реалізації їхніх цілей: мати все, що написали, незабаром або, навпаки, їхні цілі належать до вельми віддаленого майбутнього. Відповідно, у першому випадку це будуть короткотривалі цілі, їх учні позначають літерою **К**, у другому – довготривалі – позначаються буквою **Д**.

III етап (час проведення: 10 хв.)

На наступному етапі педагог просить зі всього того, що учні написали, вибрати *одну найважливішу на цей місяць (рік) ціль*, ту, у випадку реалізації якої вони зможуть отримати найбільше задоволення, те, що їх більше за все хвилює. Далі педагог дає учням завдання: написати не менше трьох аргументів, чому ця ціль є такою важливою для них.

До уваги педагога

Педагог робить наголос на тому, що людина може досягти всього, чого завгодно, якщо у неї є для цього серйозні внутрішні підстави, упевненість в необхідності досягнення мети, результату. Ці підстави відрізняють просто інтерес від суб'єктивної необхідності, обов'язковості цього досягнути. Якщо людина точно знає, чому щось так важливо для неї, то знайде шлях, як до цього прийти. У цьому сенсі «чому» набагато важливіше, ніж «як».

Основну мету учні мають перевірити через призму сформульованих вище правил. Якщо з'явиться необхідність щось виправити, треба ці виправлення внести.

Педагог може проілюструвати виконання завдання таким прикладом:

У дівчини є ціль – покращити свою оцінку з математики. Чому для неї це важливо? Відповіді-аргументи:

- знання математики потрібні їй для вступу до ВНЗ;
 - у неї завжди були високі оцінки з математики;
 - довести і собі, і батькам, що в неї є здібності з математики тощо.
-

■■■ Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог повідомляє:

«Ніхто краще за нас самих не знає, що нам у житті потрібно, що дозволить нам почуватися щасливими. Свою долю кожен творить сам, сам керує своїм човном. І як говорив відомий філософ: “Жоден вітер нам не буде попутнім, якщо ми не знаємо, куди плисти”. Саме ціль є нашим орієнтиром у житті, вона змушує нас діяти, бути активними. Важливо правильно визначити свою ціль і спрямувати усі свої можливості та ресурси, які є навколо, на її досягнення».

- ЗАНЯТТЯ 6 -

ТЕМА: ТВОРЕЦЬ СВОЄЇ ДОЛІ (2 частина)

Мета: обґрунтувати важливість цілепокладання у життєвому самовизначенні.

Завдання:

- ❖ формувати в учнів уміння визначати ресурси, необхідні для досягнення цілей, та перешкоди, які можуть завадити реалізації мети;
- ❖ учити підлітків планувати свої дії задля досягнення мети.

Ключові слова: ціль, ресурси, план дій.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А4.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Мої ресурси» (13 хв.).
3. Вправа «Перешкоди на шляху до мети» (10 хв.).
4. Вправа «План дій» (17 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог говорить: «Уміння людини ставити перед собою цілі є надзвичайно важливим для її благополучного життя. Однак цього замало. Необхідно також визначити, як цих цілей досягти. А для цього слід оцінити власні можливості, розробити план, який допоможе наблизитися до мети і втілити його в життя. Варто пам'ятати: навіть якщо цілі у людей схожі, можливості та шляхи їх реалізації, безперечно, будуть різними. Тому сьогодні ми спробуємо визначити, якими ресурсами ви володієте для досягнення цілі, визначеної на попередньому занятті, і також скласти детальний план втілення її в життя».

III Вправа «Мої ресурси» (13 хв.)

Педагог наголошує, що перед будь-якою конструктивною роботою, чи збирається людина будувати будинок або ліпити пельмені, їй треба точно знати, які є в наявності матеріали та інструменти. Так само для того, щоб досягнути поставленої мети, людині необхідно мати чітке уявлення про засоби, які вона має.

Педагог пропонує учням пригадати ціль, визначену ними на попередньому занятті як важливу. Далі він просить їх подумати і скласти список необхідних для досягнення мети *ресурсів*. Для цього аркуш паперу діти ділять вертикально на дві половини. У лівій записують ресурси, якими підлітки вже володіють (це можуть бути риси характеру, друзі, що у разі потреби підтримають і допоможуть, фінансові ресурси, рівень освіти, енергія, нарешті, час, який є у розпорядженні, тощо), у правій – ті, які їм ще будуть потрібні.

Після виконання цього завдання педагог просить учнів описати, якою людиною вони мають бути, щоб досягнути своєї цілі.

До уваги педагога

Педагог повертається до прикладу, який розглядався на попередньому занятті. Отож, для досягнення мети у дівчини є такі **ресурси**:

- мотив – вступ до ВНЗ;
- час;
- подруга, яка добре знає предмет;
- вчитель, який готовий індивідуально працювати з дівчиною;
- згода батьків та їхня фінансова підтримка.

Потрібні ресурси:

- наполегливість;
- самоконтроль;
- витримка.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які із перелічених ресурсів уже допомагали вам в минулому досягнути успіху?
- ❖ Над розвитком яких особистісних якостей вам потрібно працювати насамперед?

III Вправа «Перешкоди на шляху до мети» (10 хв.)

Педагог зазначає, що на шляху до мети часто існують різні перешкоди. Тому просить учнів у декількох тезах сформулювати, *що може перешкодити їм* мати все те, про що вони мріють, чого прагнуть. Можливо, це невміння планувати свій час, реалізувати заплановане, виконання одночасно декількох справ, уявлення про невдалий результат тощо. Далі учні за бажанням можуть озвучити свої напрацювання.

До уваги педагога

Педагог знову повертається до прикладу і озвучує перешкоди:

- лінощі;
- відсутність навичок самоконтролю тощо.

Запитання для обговорення:

- ❖ Для чого варто визначати перешкоди на шляху до мети?
- ❖ Хто їх може усунути? Як?

III Вправа «План дій» (17 хв.)

Перед виконанням завдання педагог наголошує, що для досягнення мети недостатньо визначити необхідні ресурси, можливі перешкоди, варто подумати, які кроки і в який термін потрібно зробити, щоб досягнути мети. До того ж вони повинні бути досить детальні та конкретні. Залежно від того, наскільки близькою в часі є ціль, відповідно й дії будуть плануватися на день, тиждень, місяць тощо. Педагог рекомендує учням поглянути на ресурси, якими вони володіють, які їм ще потрібні, перешкоди, які можуть завадити, і спробувати скласти детальний план реалізації мети, враховуючи все вищезазначене. Для полегшення такої роботи розпочинати слід з кінцевого результату, а потім крок за кроком спланувати весь шлях аж до того, що вони зможуть зробити за цим планом уже сьогодні. Врешті-решт, як говорив Д. Карнегі, «усе, що в принципі ти можеш зробити в житті, ти можеш зробити тільки сьогодні».

Педагог радить учням, якщо вони невпевнені в тому, яким повинен бути цей план, то можуть знову себе запитати, що заважає їм уже сьогодні мати те, чого вони прагнуть. Можливо, відповіддю на це запитання буде щось, над чим уже

зараз можна працювати, щоб змінити ситуацію. Вирішивши таке проміжне завдання, можна наблизитися до основної мети.

До уваги педагога

Перед виконанням завдання педагог може продемонструвати учням, які кроки потрібно зробити дівчині, приклад якої вони розглядали протягом двох занять.

Наприклад:

- визначити з учителем час індивідуальних занять;
- спланувати відповідним чином свій режим дня, розклад на тиждень;
- кожного дня розв'язувати додатково три задачі з математики;
- відвідувати індивідуальні заняття;
- виконувати домашні завдання з математики та завдання, які пропонуються після індивідуальних занять;
- відпрацювати пропущені теми й ті, які були низько оцінені;
- на заняттях в школі більше виявляти бажання працювати біля дошки тощо.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чим може людині допомогти такий план дій?
- ❖ Чому план дій для реалізації мети повинен бути дуже конкретним?

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог, підсумовуючи, зазначає: «Плануючи власне життя, не варто поспішати. Потрібно вміти скористатися можливістю зупинитися та подумати, що ти робиш, оцінити, що вдалося досягнути, а чого ні; обов'язково варто обговорити свої дії, плани з друзями чи дорослими, яким довіряєш найбільше, і при цьому отримати пораду, як діяти далі. Особливо це важливо, коли на шляху досягнення цілі виникають якісь перешкоди. Тому необхідно більше працювати над собою, адже, як відомо, «під лежачий камінь вода не тече», ставити перед собою реалістичні цілі та не боятися попросити підтримки та допомоги в друзів та близьких людей в ситуаціях, коли самотужки справитися важко».

- ЗАНЯТТЯ 7 -

ТЕМА: ТВОРЕЦЬ СВОЄЇ ДОЛІ (3 частина)

Мета: обґрунтувати важливість цілепокладання у життєвому самовизначенні.

Завдання:

- ❖ формувати в учнів уміння визначати життєві перспективи.

Ключові слова: ціль, життєва перспектива.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, бланки для вправи «Зустріч однокласників через 10 років» (відповідно до кількості учасників).

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Притча «Як жаба досягла своєї цілі» (10 хв.).
3. Вправа «Зустріч однокласників через 10 років» (30 хв.).
4. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог говорить: «Сьогодні ми продовжимо розмову про цілі. Однак розглянемо їх через призму нашого подальшого життя. Ми поговоримо про те, як досягнення тих чи інших цілей може вплинути на наше життя.

Життєва перспектива – це система уявлень людини про можливе майбутнє, ядром якого виступають життєві цілі та плани, ціннісні орієнтації особистості. Життєва перспектива є смисловою віссю, що дає змогу створювати «картину майбутнього», на яку орієнтується індивід у побудові ієрархії цілей і засобів їх досягнення.

Реалізація наших життєвих перспектив залежить від цілей, що ми ставимо перед собою сьогодні».

III Притча «Як жаба досягла своєї цілі» (10 хв.)

Педагог розповідає учням притчу (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Які життєві істини проголошуються у притчі?
- ❖ Чого вчить ця притча?

III Вправа «Зустріч однокласників через 10 років» (30 хв.)

Педагог пропонує учням уявити себе через 10 років, коли вони зібралися на зустріч випускників. Традиційно на зустрічі усі розповідають про те, що з ними трапилося протягом 10 років. Для виконання цього завдання педагог роздає учням бланки, які вони мають заповнити (див. Роздатковий матеріал). Після завершення роботи учні діляться своїми «спогадами-перспективами».

Запитання для обговорення:

- ❖ Які почуття вас переполювали під час виконання цього завдання?
- ❖ На які із запитань вам легко було відповідати, а на які важко? Чому?
- ❖ Які висновки вам вдалося зробити після виконання цього завдання?

До уваги педагога

Наприкінці обговорення педагогу варто озвучити основні думки цього заняття, які можна сформулювати так:

- те, чого ми хочемо досягнути у житті, варто планувати заздалегідь, щоб була можливість відкоригувати, уточнити намічені цілі, знайти необхідні ресурси;
- без планування не обходиться жодна діяльність. А якщо справа стосується нашого майбутнього, важливо визначити: яким воно повинно бути;
- про своє майбутнє потрібно думати сьогодні, а не завтра, і обов'язково управляти цим процесом;
- *план* – це орієнтир, який дозволяє особистості рухатися в потрібному напрямі.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог підсумовує: «Легко чи складно уявити своє майбутнє? Думати про те, що з тобою трапиться через 10 років – марна трата часу? Можливо, й так...»

Однак давайте поміркуємо: перед тим, як щось зробити, ми завжди собі це подумки уявляємо, а вже потім починаємо діяти. Чому б нам не підготуватися до майбутнього – подумки уявивши, спрогнозувавши його? Адже не даремно говорять: кожна думка матеріальна, і рано чи пізно наші мрії, фантазії стають дійсністю, важливо цього дуже захотіти...»

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

Притча «Як жаба досягла своєї цілі»

Якось зібралися декілька жаб і розговорилися.

- Який жаль, що ми живемо в такому маленькому болоті. Ось би дістатися до сусіднього болота, там значно краще! – проквакала одна жаба.
- А я чула, що в горах є чудове місце! Там чистий великий ставок, свіже повітря, і немає цих хуліганів-хлопчиськ, – мрійно проквакала друга жаба.
- А вам-то що з цього? – огризнулася велика жаба. – Все одно вам туди ніколи не добратися!
- Чому не добратися? Ми, жаби, можемо все! Правда, друзі? – сказала жаба-мрійниця і додала: – Давайте доведемо цій жабі, що ми зможемо перебраться в гори!
- Давайте! Давайте! Переберемося у великий чистий ставок! – заквакали всі жаби на різні голоси.

Так вони почали збиратися в дорогу. А стара жаба розповіла всім жителям болота про «дурну забаганку жаб». І ось коли жаби вирушили в дорогу, усі, хто залишився в болоті, в один голос закричали:

- Куди ви, жаби, це ж неможливо! Ви не дійдете до ставка. Вже краще сидіти в своєму болоті!

Але жаби не послухали і вирушили вперед. Декілька днів вони йшли, багато хто вибивався з останніх сил і відмовлявся від своєї мети, тому й повертали назад в рідне болото. Усі, кого зустрічали жаби на своєму нелегкому шляху, відмовляли їх від цієї божевільної ідеї. І так їхня компанія ставала все меншою і меншою. І лише одна жаба не звернула зі шляху. Вона не повернулася назад в болото, а дійшла до чистого красивого ставка і поселилася в ньому.

Чому саме вона зуміла досягнути мети? Можливо, вона була сильнішою за інших?..

Як виявилось пізніше, ця жаба не була сильнішою і наполегливішою за інших. Просто була глуха! Вона не чула, що це «неможливо». Не чула, як її відмовляли, і тому вона легко дісталася до своєї мети.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ЗУСТРІЧ ОДНОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ 10 РОКІВ

Дайте відповідь на запитання. Уявіть собі, про що б ви хотіли розповісти своїм друзям, коли зустрінетеся через 10 років.

Через 10 років буде _____ рік і мені буде _____ років.

Через 10 років я хочу працювати _____

Щоб отримати цю роботу, я повинен буду _____

Моя заробітна платня буде _____

Я буду жити _____

Три найцінніших моїх надбання _____

Моя сім'я буде складатися _____

Найважливіше, що я зроблю до того часу _____

Найважливіший життєвий досвід буде полягати в тому, що _____

Література

1. Бровко Е. Б. Методы исследования жизненной перспективы старшеклассников / Е. Б. Бровко // Психология и школа. – 2006. – № 2. С. 48–58.
2. Вагин И. Поднимись над толпой! : тренинг лидерства / И. Вагин, А. Глушай. – СПб. : Питер, 2002. – 192 с.
3. Вірна Ж. П. Прогнозування життєвих перспектив в умовах психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей загальноосвітньої школи / Ж. П. Вірна, Т. К. Вінник, В. О. Ольхович // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 2. – С. 1–4.
4. Одолінський В. Г. Життєві перспективи старшокласників: мотивація та чіткість уявлення / В. Г. Одолінський // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 9. – С. 70–72.
5. Психологические программы развития личности в подростковом и старшем школьном возрасте / под ред. И. В. Дубровиной. – 6-е изд. – М. : Академический проект, 2002. – 128 с.
6. Християнський Дитячий Фонд, Міжнародна волонтерська школа : робочі матеріали. – Київ, 2001.

БЛОК 2: «СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ»**- ЗАНЯТТЯ 8 -****ТЕМА: ДРУЖБА, ЗАКОХАНІСТЬ, КОХАННЯ**

Мета: формувати розуміння унікальності особистісних почуттів у дружбі та коханні, розвивати відповідальне ставлення до власних почуттів і почуттів інших.

Завдання:

- ❖ збагатити знання підлітків щодо сутності дружби і дружніх стосунків;
- ❖ допомогти відчути відповідальність за підтримку та розвиток дружби.

Ключові слова: дружба, довіра.

Матеріали та обладнання: пов'язки, записки із запитаннями.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (5 хв.).
2. Рольова гра «Сліпий і поводир» (15 хв.).
3. Міні-прес-конференція (20 хв.).
4. Підбиття підсумків (5 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

IIII Вступне слово педагога (5 хв.)

Педагог знайомить підлітків з темою занять. Він зазначає:

«Ми створені не для ізоляції, а для взаємин. У глибині душі ми – не тисячі окремих цятوک світла, а скоріше частка велетенського яскравого світла. Жити – це достукуватися до сердець інших людей, дотягуватися до них. Започаткування, встановлення й підтримування турботливих і відданих взаємин є найважливішою діяльністю у нашому житті. Від моменту, коли ми народилися, до моменту, коли ми помираємо, стосунки є важливими для нашого спілкування. Наші взаємини з іншими людьми є контекстом для всіх інших аспектів нашого життя».

Не йди попереду мене,
Я можу не піти за тобою.
Не йди позаду мене,
Я можу не вести за собою.
Іди поруч зі мною,
І просто будь моїм другом.

Альберт Камю

Говорячи про перше кохання, педагог зазначає, що таке кохання серед усіх народів і в усі часи огорнене серпанком мрійливості, ідеалізації. Як і ідеальна дружба, воно дароване не всім. Здебільшого, поетичні розповіді про перше кохання у спогадах зрілих літ пронизані світлим смутком. Мабуть тому, що найчастіше це кохання мало свій чудовий початок, яскравий розквіт і, на жаль, кінець. Цілком може статися, що перше кохання стане коханням усього життя. А якщо ні? Якщо воно принесе розчарування? Тоді часто кажуть про нещасливе кохання.

IIII Рольова гра «Сліпий і поводитир» (15 хв.)

Педагог об'єднує підлітків у пари. Одному з учасників зав'язують очі, так щоб він нічого не бачив. Другий буде поводитирем. Поводир має провести свого партнера по кімнаті, так, щоб він відчував себе спокійно і впевнено. Через 3 хвилини учасники обмінюються ролями.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як себе почували, коли були в ролі «сліпого»?
- ❖ Як себе відчували в ролі поводиря?
- ❖ Що робили, щоб викликати довіру?
- ❖ В якій ролі почували себе краще?

III Міні-прес-конференція (20 хв.)

Педагог пропонує учням увявити себе фахівцями з питань кохання, яких запросили на зустріч із підлітками. До них надійшли записки із запитаннями, на які потрібно дати аргументовану відповідь:

- ❖ У чому відмінність понять «симпатія», «захоплення», «закоханість», «кохання»?
- ❖ Що спільного між дружбою і коханням?
- ❖ Чи існує любов з першого погляду?
- ❖ Чи потрібно вчитися любові?
- ❖ Як завоювати любов?
- ❖ Чи є обов'язки в коханні?

Педагог підсумовує відповіді підлітків (див. Інформаційні матеріали для педагога) і робить наголос на тому, що життя набагато складніше будь-якої найправильнішої теорії. У практиці людських стосунків рідко трапляються однозначно виявлені і сприйняті почуття. Але, у будь-якому випадку, людина, до якої прийшло кохання, може вважати себе щасливою, пишатися, що вона стала однією з тих, хто був обдарований цим світлим почуттям. Так, кохання Мавки з «Лісової пісні» Лесі Українки важко назвати щасливим, але воно стало для мільйонів людей зразком відданості, щирості, поетичності.

Справжнє кохання спрямоване на об'єкт почуття відповідальності. Слово «відповідальність» близьке за змістом до слів обов'язок, борг.

III Підбиття підсумків (5 хв.)

Педагог з учнями пригадують вправи, завдання, виконані під час тематичної виховної години, обмінюються враженнями щодо них.

Педагог просить вихованців вдома згадати (підібрати) вислови, вірші, книги, фільми, вистави про кохання, які було б цікаво обговорити на наступному занятті. Пропонує до уваги підбірку поезій про кохання (див. Роздатковий матеріал).

Учні за бажанням можуть самостійно ознайомитися з тестом «Чи маєш ти друзів?» (див. Роздатковий матеріал).

Підбиваючи підсумки тематичної виховної години, педагог пропонує учням обговорити історію «Пісок і рука»:

Тринадцятилітній Юрко прогулювався з мамою пляжем. Нараз считав її:

- Мамо, як уберегти людину, яку дуже любиш?

Мама подумала трохи, потім, нахилившись, набрала в жмені піску. Одну руку стиснула в кулак, і пісок почав вислизати поміж пальцями. Чим більше стискала кулак, тим швидше пісок вислизав.

Другу руку, натомість, тримала відкритою, і пісок залишився в ній.

Хлопчик зі здивуванням спостерігав, а потім радісно скрикнув:

- Розумію!

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви думаєте, що зрозумів хлопчик?

Педагог, узагальнюючи зміст матеріалу за цією темою, наголошує на тому, що справжнє кохання потребує щоденної праці, відкритості та щирості. Відмінність людини закоханої і людини, що кохає, в тому, що перша сконцентрована на своїх почуттях, а друга – на почуттях об'єкта кохання. Сенс кохання полягає у ставленні до іншого як до себе самого.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

Дружба – це відносини, які побудовані на взаємній симпатії. Основою справжньої дружби є довіра, взаємодопомога.

Дружба – це особисті відносини між людьми, що ґрунтуються на довірі, щирості, взаємних симпатіях, спільних зацікавленнях і захопленнях. Обов'язковими ознаками дружби є взаємна повага, довіра та терпіння.

Дружба – це добрі, приязні стосунки, які побудовані на основі взаємної прихильності і відданості.

Дружити – перебувати в добрих, приязних стосунках, підтримувати дружбу, бути друзями.

Друг – людина, якій довіряємо, яку поважаємо, заради якої можемо пожертвувати всім.

Товариш – людина, з якою можна порадитися, з якою можна займатися спільною працею.

Справжній друг – той, хто йде в ногу з тобою, коли решта світу йде не в ногу.

Друг – це подарунок, який ти даєш собі (Роберт Льюїс Стівенсон).

Дружба подібна до грошей – легше заробити, ніж утримати. Ви можете зустріти багатьох людей на своєму шляху і завести багато знайомств. Але справжні друзі є великою рідкістю. Друзі здобуваються, завойовуються, і з тої миті, як ви знайшли друзів, треба дорожити ними. Це вимагає стільки ж зусиль, як і догляд за садом.

Кохання – внутрішній, духовний потяг до когось-небудь; один із найвищих людських проявів, який знаходить своє втілення у глибоких почуттях і діях, спрямованих на підтримку і обожнення об'єкта кохання. Важливими аспектами кохання є повага та турбота, і їх наявність дозволяє відрізнити позитивне кохання від кохання-хвороби, свого роду манії. Частина кохання зазвичай становлять відкритість, спільність інтересів та бажань.

Кохати – бути глибоко прив'язаним до когось, мати велику симпатію до особи протилежної статі.

Закоханість – гостре позитивне емоційне переживання, потяг до людини як сексуального об'єкта. Як правило, швидко виникає, досягає насичення і так само швидко гасне, на відміну від кохання. Об'єкт уваги наділяється часто неіснуючими рисами, сприймається без критики, захоплено і яскраво.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Тест «Чи маєш ти друзів?»

Інструкція: Прочитайте запитання і поставте поряд із відповідним номером «+», якщо ви згодні та «-», якщо не згодні. Наведені запитання допоможуть з'ясувати, чи якість вашої дружби йде на спад, чи на піднесення.

1. Чи приємно тобі робити послуги тим людям, про яких ти турбуєшся?
2. Чи робиш ти зауваження людям у публічних місцях?
3. Чи можеш ти зберігати таємниці, секрети?
4. Коли твій друг отримує публічне визнання своїх заслуг, чи виникає в тобі почуття заздрості?
5. Чи завжди ти веселий і щасливий?
6. Чи спілкуєшся ти з друзями лише тоді, коли вони займаються тим, що тобі подобається?
7. Чи відчуваєш ти вільно й невимушено, коли ділишся своїми почуттями з друзями?
8. Коли друг завдає тобі прикрості, чи зневірюєшся ти в його дружбі?
9. Чи обіцяєш ти зробити що-небудь, а потім забуваєш про це?
10. Чи розкриваєш ти чужим людям секрети, які тобі розповів друг?
11. Чи приємно тобі помічати добрі сторони і якості в інших людях?
12. Чи виникає в тебе бажання шукати спільні заняття для тебе і твого друга?
13. Чи часто ти перебуваєш у поганому настрої?
14. Чи щиро ти радієш успіхам друга?
15. Чи приховуєш ти своє «справжнє Я» від друзів?
16. Коли ти гніваєшся на друга, чи намагаєшся спільно з ним вирішити конфлікт?

Ключ до тесту

1. так	5. так	9. ні	13. ні
2. ні	6. ні	10. ні	14. так
3. так	7. так	11. так	15. ні
4. ні	8. ні	12. так	16. так

Аналіз

14–16 правильних відповідей. Ти маєш друзів, тому що сам є другом для інших. Ти відкритий, гідний довіри, надійний, компанійський, відданий і турботливий.

10–13 правильних відповідей. Ти маєш друзів, і деякі з них не можуть тебе залишити, незважаючи на твої вади.

5–9 правильних відповідей. Ти шукаєш друзів, але не можеш знайти їх. Уважніше придивися до себе і склади план проведення деяких змін.

ПОЕЗІЯ ПРО КОХАННЯ

Володимир Сосюра

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
 Лиш приходить подібне кохання.
 В день такий розцвітає весна на землі
 І весна убирається зрання...
 Дише тихо і легко в синяву вона,
 Простягає до зір свої руки...
 В день такий на землі розцвітає весна
 І тремтить од солодкої муки...
 В'яне серце моє од щасливих очей,
 Що горять в тумані наді мною...
 Розливається кров і по жилах тече,
 Ніби пахне вона лободою...

Василь Симоненко

Коли б тобі бажав я сліз і муки,
 І кари найстрашнішої бажав –
 Я б не викручував твої тендітні руки,
 І в хмурім підземеллі не держав.
 Ні, я б не став тебе вогнем палити –
 Я б розквітався просто й без жалю:
 Я б побажав тобі когось отак любити,
 Як я люблю.

Дмитро Павличко

Коли ми йшли удвох з тобою
 Вузькою стежкою по полю,
 Я гладив золоте колосся,
 Як гладить милому волосся
 Щаслива ніжна наречена...
 А ти йшла поперед мене,
 Як лань хитаючись музично.
 І я помітив, як ти звично
 Топтала колоси пшениці,
 Що нахилилась до землиці,
 Немов траву безплідну, дику.
 Топтала і не чула крику
 Тих колосочків.
 Та я змовчав. Я йшов покірно,
 Бо я любив тебе надмірно,
 Але мені тоді здалося,
 Що то не золоте колосся,
 Що то любов мою безмежну
 Стоптали так необережно.

Література

1. Година спілкування. 8 клас / упоряд. М. О. Володарська. – Х. : Ранок, 2009. – 176 с.
2. Джонсон Д. В. Соціальна психологія : тренінг міжособистого спілкування / В. Девід Джонсон ; пер. з англ. В. Хомика. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 288 с.
3. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 355–367.

- ЗАНЯТТЯ 9 -

ТЕМА: ЯК БУДУВАТИ СТОСУНКИ З ІНШИМИ

Мета: сприяти формуванню вміння конструктивної взаємодії учнів з іншими людьми.

Завдання:

- ❖ визначити засади конструктивної взаємодії;
- ❖ вчити підлітків прийомам конструктивної взаємодії в різних життєвих ситуаціях;
- ❖ оволодіти навичками взаємодії та спілкування з іншими на оптимальному рівні;
- ❖ вчити використовувати в процесі спілкування з іншими різні комунікативні позиції.

Ключові слова: спілкування, взаємодія, стосунки, комунікативні позиції, рівні спілкування.

Матеріали та обладнання: папір формату А4, фломастери або кольорові олівці, дошка чи фліп-чарт.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Вправа «Малюнок вдвох» (12 хв.).
3. Бесіда «Навички спілкування» (5 хв.).
4. Вправа «Два завдання для одного» (10 хв.).
5. Вправа «Комунікативні позиції» (7 хв.).
6. Вправа «Тиск» (5 хв.)
7. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

IIII Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог пропонує підліткам подумати, що вони вкладають у поняття «стосунки з іншими». Підсумовуючи їхні висловлювання, говорить про те, що варто завжди пам'ятати одне з головних правил людських взаємовідносин, яке ще задовго до Ісуса Христа проповідував Заратустра: «Стався до людей так, як би ти хотів, щоб вони ставились до тебе».

Отже: стосунки з іншими чи соціальні зв'язки – це сукупність зв'язків, які можуть виникати між окремими людьми чи групами людей у процесі спілкування в мікросоціумі. Своєю чергою, мікросоціум – це той невеличкий світ, який оточує кожного з нас, – сім'я, друзі, знайомі.

Педагог нагадує, що на минулому занятті йшлося про стосунки з людьми. Чи допомогло заняття проаналізувати свої стосунки з іншими? Як саме? Педагог підводить підлітків до думки, що ми самі відповідаємо за свої стосунки і від кожного з нас залежить, якими вони будуть.

IIII Вправа «Малюнок вдвох» (12 хв.)

Педагог об'єднує підлітків у пари. Кожній парі дає аркуш паперу А-4 і олівці (контрастні) та пропонує мовчки намалювати малюнок (час виконання: 5 хв.).

По закінченню роботи педагог показує малюнки групі і запитує:

- ❖ Що це було – діалог чи монолог?
- ❖ Які враження виникли від малюнку?
- ❖ Хто яким кольором малював? та ін.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ми спілкуємось?
- ❖ Чи завжди ми звертаємо увагу на співрозмовника?
- ❖ Чи вміємо взаємодіяти?

IIII Бесіда «Навички спілкування» (5 хв.)

Педагог зазначає: «Чи стосунки починаються, тривають, чи перериваються –

здебільшого залежить від навичок спілкування. Стосунки, які є необхідними для того, щоб жити плідно і щасливо, втрачаються, коли не набуто основних навичок спілкування».

Запитання для обговорення:

- ❖ Для чого люди спілкуються?
- ❖ Чи важливою для нас є взаємодія?
- ❖ Що впливає на ставлення оточуючих до нас?
- ❖ Як ми можемо самі впливати на формування стосунків з іншими?
- ❖ Що заважає підтримувати хороші стосунки і що допомагає?

Педагог підсумовує:

«Навички спілкування дають можливість знайомитися, встановлювати і підтримувати стосунки. Вдосконалювати ці навички слід постійно. Стосунки ніколи не є фіксованими; вони змінюються безперервно у відповідь на зміни в людях, які до них причетні, і ситуацій, в яких вони опиняються. Ті, з ким ви взаємодієте, не вирізьблені з каменю; щодня ви зустрічаєте нових людей, які можуть стати вам знайомими, близькими друзями. Навички спілкування не є сталими, вони змінюються постійно, залежно від того, з ким ви взаємодієте, власного настрою і ситуацій, в яких ви опиняєтесь. Таких навичок ніколи не буває надміру, і межі їх удосконалення просто не існує».

До уваги педагога

Під час бесіди важливо підвести підлітків до розуміння того, що ми самі будемо свої стосунки з іншими, від нас залежить, якими вони будуть. Ми самі можемо впливати на свої стосунки з людьми.

III Вправа «Два завдання для одного» (10 хв.)

Педагог пропонує підліткам об'єднатися у трійки (при цьому можна використати картки з намальованими символами – ті, хто отримав однакові символи, утворюють трійку), а потім розподілити між собою ролі. Один учасник буде виконувати роль «А», другий – «Б», третій – «В». Педагог дає інструктаж кожній групі окремо: групі «Б» – пересадити «В» на інший стілець, групі «А» – вивести «В» з класу, а групі «В» – слухатися і виконувати, що скажуть.

Запитання для обговорення:

- ❖ Кому вдалося виконати завдання?
- ❖ Як вам вдалося? Що допомогло?
- ❖ Чому не вдавалося? Що заважало?

До уваги педагога

Педагог підводить підлітків до думки, що вони могли просто домовитись між собою, а потім, знаючи яке завдання отримав кожен, по черзі виконати і одне, і друге. Так часто буває і в житті, коли ми не говоримо про свої наміри або дії друзям, дорослим у надії, що нас і так зрозуміють. І нерідко через елементарне невміння спілкуватися, навіть на побутовому рівні, виникають конфлікти. І ми в стосунках з друзями вдаємось до хитрощів, обману. І таким чином псуємо ці стосунки.

III Вправа «Комунікативні позиції» (7 хв.)

Педагог об'єднує учнів у пари і пропонує поспілкуватися один з одним про цікавий випадок з дитинства.

Умови виконання вправи – спілкування має відбуватися в різних позиціях:

- ❖ сидячи один навпроти одного (2 хв.);
- ❖ один сидить, другий стоїть (2 хв.).

Запитання для обговорення:

- ❖ В якій позиції ви почували себе некомфортно?
- ❖ В якій позиції вам було спілкуватися найзручніше?
- ❖ Що ви зрозуміли після виконання вправи?

III Вправа «Тиск» (5 хв.)

Педагог пропонує учням стати парами один напроти одного і доторкнутися долонями. Хтось може тиснути більше на долоні іншого, хтось менше. Потім педагог просить не тиснути на долоні один одному, а разом виконати спільні рухи долонями. По завершенні вправи педагог проводить обговорення:

- ❖ Які відчуття виникали у вас під час виконання вправи?

- ❖ У якій ситуації було приємно?
- ❖ У якій ситуації ви відчували дискомфорт? Чому?
- ❖ Чи відчували ви, наскільки приємно взаємодіяти на «рівних», а не домагатись переваги?

Педагог підводить учнів до думки, що спільна діяльність на «рівних» дає більше переваг, ніж боротьба за комунікативне лідерство. Тиск на партнера, позиція «над» може викликати у нього реакцію непоступливості, обурення.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог пропонує проаналізувати свої стосунки з друзями, дорослими. Чому ці стосунки інколи псуються? Що можна зробити, щоб покращити стосунки з іншими?

Педагог радить підліткам переглянути художній фільм «Вам і не снилось», поміркувати, чому саме так склалися стосунки між підлітками, підлітками та дорослими.

Педагог підводить підлітків до думки, що всі ми по-різному поведимось, по-різному діємо в тій чи іншій ситуації, бо всі ми є різними. Проте кожна людина вимагає того, щоб до неї ставилися з повагою, адже кожен із нас – єдиний і неповторний. Заважає будувати стосунки зверхність, неповага, а головне – тиск і насильство стосовно іншого.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ЕФЕКТИВНІСТЬ У СТОСУНКАХ МІЖ ЛЮДЬМИ

Ефективність нашої поведінки значною мірою залежить від того, наскільки ми усвідомлюємо свої дії, почуття і думки. Водночас наше самоусвідомлення залежить здебільшого від отримання нами зворотнього зв'язку від інших людей, а якість зворотнього зв'язку, який ми отримуємо, залежить переважно від того, наскільки ми відверті з ними. Щоб поліпшити наші стосунки з людьми, потрібно усвідомити наслідки своєї поведінки й вирішити, чи ці наслідки відповідають нашим намірам.

Ефективність у взаємодії може визначатися як той ступінь, у якому наслідки нашої поведінки збігаються з нашими намірами.

Коли ми взаємодіємо з іншою людиною, ми неодмінно здійснюємо на неї певний вплив, стимулюємо якісь ідеї, справляємо певне враження чи викликаємо почуття. Інколи ми справляємо таке враження, на яке сподіваємося, але іноді ми бачимо, що люди реагують на нашу поведінку зовсім не так, як нам би цього хотілося. Наша здатність ефективно взаємодіяти залежить від нашого вміння ефективно повідомляти про те, що хочемо передати, створювати те враження, яке бажаємо, впливати на іншу людину так, як намагаємося.

ЯК ВСТАНОВЛЮВАТИ ТА ПІДТРИМУВАТИ ЕФЕКТИВНІ СТОСУНКИ

Чи стосунки починаються, тривають, чи перериваються, здебільшого залежить від навичок спілкування. Стосунки, які є необхідними для того, щоб жити плідно і щасливо, втрачаються, коли не набуто основних навичок спілкування.

Існує три способи знаходити позитивні стосунки, до яких ви прагнете. Перший спосіб найлегший. Ви просто чекаєте доти, доки хто-небудь знайде вас і захоче бути вашим другом. Другий спосіб складніший. Ви просите інших людей стати вашим другом. На жаль, більшість із нас насторожено ставиться до таких прохань. Ми не хочемо йти на ризик і бути знехтуваними, ми відчуваємо зніяковілість, ми сприймаємо таке прохання як слабкість і соромимося його. Третій спосіб знайти позитивні стосунки – пропонувати іншим свою дружбу. В далекосяжній перспективі це найбільш гарантований спосіб встановлення позитивних стосунків. Ви отримуєте те, що даєте в житті. Якщо ви хочете мати друзів, будьте другом самі. Якщо ви хочете, щоб інші дбали про вас, дбайте про них. Якщо ви

хочете, щоб інші втішали вас, втішайте їх. Щоб доречно і шляхетно пропонувати іншим свою дружбу, необхідні різноманітні навички налагодження стосунків.

Встановлення і підтримання ефективних стосунків вимагає від вас:

- ❖ розкривати себе перед іншими людьми, щоб дати їм можливість розпізнавати вас як самобутню і неповторну людину;
- ❖ викликати довіру в інших людей;
- ❖ ефективно передавати іншим людям свої ідеї та думки;
- ❖ передавати свої почуття як через словесні, так і несловесні канали;
- ❖ прислухатися до проблем інших людей і конструктивно реагувати на них;
- ❖ позитивно вирішувати конфлікти з іншою людиною.

Література

1. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: Як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик ; пер. з англ. В. Хомика. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
2. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Д. Ковалёва. – М. : КАНОН-Пресс-Ц ; Кучково поле, 2000. – 304 с.
3. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 487–498.
4. Трошихина Е. Г. Тренинг развития жизненных целей / Е. Г. Трошихина. – СПб., 2001.
5. Практичний посібник для тренерів з розвитку громади / Канад. агенція міжнар. розвитку. – К., 2006.

- ЗАНЯТТЯ 10 -

ТЕМА: СІМ'Я І ДОВІРА (1 частина)

Мета: сприяти формуванню уявлень про сімейно-шлюбні стосунки, про кохання як найбільшу цінність сім'ї та усвідомленню факторів готовності до шлюбу.

Завдання:

- ❖ актуалізувати знання про цінності сім'ї;
- ❖ сприяти формуванню «образу» майбутнього супутника життя;
- ❖ розвивати у підлітків почуття власної відповідальності за вибір майбутнього чоловіка/дружини.

Ключові слова: сім'я, сімейні цінності, майбутній супутник життя.

Матеріали та обладнання: папір для нотаток, ручки, аркуші альбому для фліп-чарту, маркери.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Активізуюча вправа «Історія кохання» (10 хв.).
3. Вправа «Мій ідеальний партнер» (10 хв.).
4. Вправа «Щасливий шлюб» (20 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог говорить, що на цьому занятті йтиметься про сім'ю, сімейно-шлюбні стосунки, про кохання. Він знайомить підлітків із метою та завданнями заняття.

III Активізуюча вправа «Історія кохання» (10 хв.)

Ця вправа допоможе підліткам проговорити свої фантазії і потреби у спілкуванні з протилежною статтю у жартівливій, легкій формі. Ця гра діагностична, у ній можна побачити, що цікавить дітей у стосунках із представниками іншої статі, що вони знають про них, як уявляють, адже це проявиться у питаннях підлітків.

Двох бажаних (хлопчика і дівчинку) чи дві пари педагог просить вийти за двері аудиторії, вони стають ведучими.

Педагог говорить ведучим, що зараз решта учнів придумують власну історію кохання. Після повернення ведучих в аудиторію їхнє завдання – відновити цю історію, запитуючи, причому питання мають бути тільки закритими, тобто передбачувані відповіді повинні бути «так», «ні», «не важливо».

Коли ведучі виходять, педагог пропонує групі невелику хитрість. Вони не придумують історію, ведучі складають її самі, своїми запитаннями. Просто всі будуть відповідати на запитання за певним принципом: якщо в останньому слові запитання ведучих остання буква голосна, то всі учасники дружно відповідають «так», а якщо приголосна – «ні», у випадку, якщо закінчується м'яким знаком – то всі учасники говорять «не знаю» або «не важливо».

Ведучим же повідомляється: ми тут без вас склали історію кохання. Ви повинні її дізнатися, ставлячи запитання, на які можна отримати лише однозначні відповіді: «так», «ні», «не знаємо», «не важливо». На завершення педагог просить учасників відтворити повністю усю розповідь, а ведучим дякує за те, що вони розповіли усім прекрасну історію кохання.

До уваги педагога

Якщо ведучі дещо розгубляться, педагогу необхідно допомогти придумати кілька перших запитань. Завдання педагога задати певний тон запитань, щоб вони були не тільки про поверхневі події, але і про взаємовідносини, почуття (наприклад: «вони кохали один одного?», «після того, як вона пішла, він подумав, що вона образилась?» ...).

III Вправа «Мій ідеальний партнер» (10 хв.)

Педагог звертає увагу учнів на те, що сьогодні розмова йтиме не про батьківську сім'ю, а сім'ю, яку в майбутньому кожен із них планує утворити.

Педагог наголошує на тому, що найголовнішою умовою щасливого шлюбу є обрання супутника/партнера життя, тобто людини, з якою б ти з душевною радістю долав перешкоди, і для якої дорога з тобою була б також потрібна і необхідна. Слід пам'ятати, що обирати необхідно не тільки собі друга (подругу), а свою підтримку на все життя, а також батька чи матір для своїх дітей, бабусю чи дідуса для своїх онуків.

Педагог говорить: «Які ж можуть бути критерії вибору коханої(коханого)? Соціологи стверджують, що сучасні наречені насамперед шукають у майбутньому супутнику щедрість, доброту, розум, ерудицію, чуйність, культуру внутрішню і зовнішню. На других позиціях: ставлення до дружини як до друга, дбайливе ставлення до дітей, працьовитість, почуття гумору, краса.

Набір вимог до майбутніх дружин більш традиційний: поєднання краси з добротою, м'якістю і самовідданістю, вірність подружньому обов'язку. На других позиціях: розум, ділові якості жінки, її працелюбність, якості господині. Цікаво, що якості, небажані в шлюбі, називають майже однаково як чоловіки, так і жінки: егоїзм, нечесність, грубість, жадібність.

А тепер настав час перевірити, які вимоги висуваєте ви до майбутнього супутника життя?»

Педагог пропонує підліткам записати 10 рис характеру уявного майбутнього супутника/супутниці життя та проранжувати їх. Потім розмістити свої списки на дошці. Учасникам вправи дається час на вивчення тих якостей, які запропонували однокласники. Якщо перелік якостей їм сподобався, то вони роблять позначку маркером. Таким чином визначається список-переможець (чи переможці). Їх зачитують ще раз, доповнюють – і лишають на дошці як результат колективного вибору групи.

Завдання педагога – прокоментувати різноманітність вимог, що висувають молоді люди один до одного, важливість моральних якостей, які в переліках визначаються як пріоритетні. Розбіжності у поглядах на пріоритетність тих чи інших рис педагог може прокоментувати як те, що до обрання супутника життя необхідно підходити комплексно. Слід також підвести старшокласників до розуміння того, що якості, риси партнера – це те, що кожен з нас хоче взяти, але взамін потрібно навчитися і віддавати.

III Вправа «Щасливий шлюб» (20 хв.)

У людській свідомості побутує дуже багато міфів, пов'язаних із сімейним життям. Саме їх обговоренню педагог пропонує присвятити цих кілька хвилин.

Ось найпоширеніші із них:

1. Ура! Штамп в паспорті я отримала, тепер можна і розслабитися.
2. Моя справа – заробляти гроші, решта – справа дружини.
3. Народжу дитину, і нікуди він від мене не подінеться.
4. Після весілля він обов'язково зміниться: буде добріший, уважніший, допомагатиме у всьому.
5. Відсутність житла, низькооплачувана робота чи взагалі її відсутність – це не суттєво.
6. Якщо у цій сім'ї щось піде не так, нічого, розлучусь і створю нову сім'ю.
7. Щасливий шлюб – це лотерея.

До уваги педагога

Під час виконання вправи учасники займають одну із позицій: «так», «ні», «вагаюсь», наводячи при цьому свої аргументи. Після обговорення кожного стереотипного уявлення педагогу варто запитати, чи хтось із учасників змінив власну думку під час обговорення.

Враховуючи обмеженість у часі, педагог може обрати декілька із тверджень на власний вибір та обговорити їх з учнями.

По завершенню вправи педагог разом з учнями робить висновок про те, що ж має лежати в основі щасливого шлюбу.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог просить учнів сказати, чому було присвячене це заняття. Він пропонує підліткам, за бажанням, написати вдома міні-твір «Як я можу зробити свою сім'ю щасливою? Що я можу дати своєму супутнику в житті».

- ЗАНЯТТЯ 11 -

ТЕМА: СІМ'Я І ДОВІРА (2 частина)

Мета: сприяти подальшому формуванню уявлень про сімейно-шлюбні стосунки, про кохання як найбільшу цінність сім'ї та усвідомленню факторів готовності до шлюбу.

Завдання:

- ❖ розглянути складові поняття «сімейне щастя»;
- ❖ сприяти усвідомленню основних ролей членів сім'ї, їхніх обов'язків, критеріїв, які визначають рівень готовності до шлюбу;
- ❖ визначити, які ризики існують при укладанні шлюбу за кордоном.

Ключові слова: сімейне щастя, подружнє щастя, сімейні обов'язки, готовність до сімейного життя.

Матеріали та обладнання: папір для нотаток, ручки, кольорові олівці, фломастери, папір формату А1, роздатковий матеріал.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Активізуюча вправа «Веселий фотограф» (5 хв.).
3. Вправа «Критерії щасливої сім'ї» (8 хв.).
4. Вправа «Малюємо сімейне життя» (15 хв.).
5. Тест «Готовність до шлюбу» (5 хв.).
6. Дискусія «Чи існують ризики укладання шлюбу за кордоном?» (7 хв.).
7. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

IIII Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог просить учнів пригадати, про що йшлося на попередньому занятті, та зауважує, що це заняття є його продовженням. Він повідомляє завдання цього заняття.

IIII Активізуюча вправа «Веселий фотограф» (5 хв.)

Педагог просить одного бажаного стати «фотографом». Решта учасників збираються в окремому місці і створюють «похмуру» команду, яка має сфотографуватися. Завдання фотографа під час зйомки розсмішити «похмуру» команду, а завдання команди – не піддаватися на дії фотографа (звук, слова, жести, міміку) і залишатися сумними, похмурими. Той з команди, хто не витримає і засміється, стає помічником фотографа і допомагає йому смішити інших. На завершення педагог запитує, чи змінився настрій у групи, та пропонує перейти до основної частини заняття.

IIII Вправа «Критерії щасливої сім'ї» (8 хв.)

Педагог на фліп-чарті малює два поєднаних серця. Одне серце символізує зовнішні фактори, що впливають на щастя та благополуччя сім'ї, а друге – внутрішні. Учні називають по черзі фактори, критерії щасливої сім'ї, а педагог їх занотовує, групуючи їх разом із дітьми за факторами: зовнішніми і внутрішніми.

Висновок: *сімейне щастя залежить від багатьох як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.* Серед факторів, що є підґрунтям успішного сімейного життя, можуть бути названі:

1. Свідомий вибір партнера.
2. Повага та увага подружжя один до одного.
3. Можливість самореалізації, досягнення своїх цілей та бажань.
4. Достаток та окрема житлова площа.
5. Довгоочікувана, запланована та бажана дитина/діти.
6. Можливість не лише брати, але й віддавати щось навзаєм.
7. Важливо мати спільні справи та інтереси.

8. Пріоритетні сімейні цінності мають збігатися.
9. ...

III Вправа «Малюємо сімейне життя» (15 хв.)

Учасники об'єднуються у чотири міні-групи (наприклад, за сезонами народження: зима, весна, літо, осінь). Кожній з груп пропонується намалювати одну із ситуацій життя сім'ї:

- ❖ приготування їжі;
- ❖ прибирання квартири;
- ❖ відпочинок на природі;
- ❖ ремонт квартири.

Основні правила проведення вправи: малювати на аркушах формату А1 кольоровими олівцями, фломастерами. На малюнку мають бути присутніми усі члени сім'ї.

Групи розміщуються у чотирьох рівновіддалених місцях.

Після того, як групи завершили малювати, педагог пропонує їм перейти по часовій стрілці до інших малюнків, і так продовжувати доти, доки кожна група не побуває біля усіх чотирьох малюнків і не домалює щось своє. Таким чином в учнів буде можливість побачити різноманітність сімейних стосунків. Педагогу слід стежити за дисципліною і дотриманням усіх правил вправи.

III Тест «Готовність до шлюбу» (5 хв.)

Педагог запитує в учнів, хто і як, на їхню думку, може визначити готовність до сімейного життя. Якщо готовність людини до управління автомобілем визначається екзаменом, перевіряється шляхом тестування, то готовність бути дружиною (чоловіком), матір'ю (батьком) перевіряється тільки життям, яке інколи надзвичайно суворо екзаменує.

Педагог пропонує підліткам пройти тест «Готовність до шлюбу» (див. Роздатковий матеріал).

До уваги педагога

Краще, якщо основні питання тесту педагог не зачитуватиме, а роздасть учням

готові бланки для тестування.

III Дискусія «Чи існують ризики укладання шлюбу за кордоном?» (7 хв.)

Педагог, використовуючи інформаційні матеріали, обговорює з підлітками основні ризики укладання шлюбу за кордоном та шляхи їх уникнення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Яке ваше ставлення до шлюбу з іноземними громадянами?
- ❖ Чому має місце прагнення вийти заміж за іноземця/одружитися з іноземкою?
- ❖ Чи існують ризики укладання шлюбу за кордоном, які саме?
- ❖ Що треба врахувати, щоб шлюб з іноземцем/кою був безпечним?

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог підсумовує, що готовність до сімейного життя – внутрішнє відчуття дорослості, уміння відповідати за свої вчинки та брати відповідальність за інших. Цей стан залежить не від біологічного віку людини, а від соціальної зрілості, здатності приймати життєво важливі рішення, матеріально утримувати сім'ю та виховувати дітей.

Побудова сім'ї – можливо, найважча справа у світі. Вона передбачає спільні зусилля двох індивідуальностей. Щаслива сім'я підтверджує думку про те, що людські почуття – найважливіша цінність. У сім'ї люди отримують можливість з готовністю ділитися один з одним своїми думками, горем та радістю. Сутність створення життєздатної сім'ї – дати можливість всім її членам зайняти індивідуальне місце, насолоджуватися життям, і результатом такої взаємодії є особистісне зростання всіх членів сім'ї (педагог роздає учням Роздатковий матеріал «Законодавство України про шлюб» для самостійного ознайомлення).

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

«Сім'я – фортеця моя»... В усіх суспільних негараздах, за будь-яких політичних умов сім'я, родина були – і, на щастя, ще є – могутнім бастионом, прихистком, оберегом людської душі протягом усіх часів. Жити в парі, любити, мати розуміння й підтримку – правічне й нестаріюче бажання, мрія, яку означив людині сам Бог.

Сім'я як «первинна клітинка суспільства» має найбільший вплив на психологічне, а часто і фізичне здоров'я, щастя та благополуччя її членів, виховання дітей, які у сім'ї отримують перші і найстійкіші уявлення про всі аспекти приватного та суспільного життя, моральні цінності, моделі поведінки, тощо.

Українці за довгі віки сформулювали кодекс сімейних цінностей, якими, поза всяким сумнівом, можна гордитися і які звучать так:

- ❖ подружня вірність;
- ❖ піклування батьків про дітей;
- ❖ піклування дітей про батьків і старших у сім'ї;
- ❖ пошана до пращурів, догляд за їхніми могилами;
- ❖ взаємна любов і повага між батьками;
- ❖ злагода та довір'я між членами сім'ї;
- ❖ відповідальність кожного за інших членів сім'ї;
- ❖ здоровий спосіб життя;
- ❖ дотримання прадавніх народних звичаїв, охорона традицій;
- ❖ гостинність;
- ❖ багатодітність тощо.

Безперечно, саме такі цінності допомагали їй, всупереч усім катаклізмам, не тільки жити, відбиваючи чужинські посягання, а й натхненно творити багату культуру.

Проте нині простежуються тенденції руйнування традиційних сімейних цінностей. Чинниками цього є, насамперед, свобода сексуальних стосунків, пропаганда егоїстичного та споживацького способу життя, небажання все більшої кількості людей вступати в шлюб за церковним або світським обрядом.

Молоді люди визначають своїми пріоритетами навчання, кар'єру та матеріальне забезпечення, а значимість інституту сім'ї піддають сумніву.

Міцність нації та народу визначається непорушністю тих цінностей, що закладені в основу первинної соціальної цеглинки – сім'ї.

Ризики укладання шлюбів за кордоном

Як свідчить практика, іноді жителі України одружуються не стільки за покликом серця, скільки за розрахунком, і шлюб виступає не метою, а засобом. Наприклад – чудовим приводом для виїзду за кордон.

У такому разі, безумовно, на перший план виходять інтернаціональні шлюби, що, як правило, завжди проходять за одним і тим же сценарієм: зазвичай із-за кордону приїжджає наречений, який бере шлюб з українською дівчиною. Дівчина, таким чином, отримує шанс на так зване «краще життя».

Іноді українок, які поїхали за кордон «на заміжжя», доводиться буквально звільняти з якої-небудь неприємної ситуації. Більше того, трапляється й так, що жінок просто заманюють за кордон зовсім не для одруження. І справа тут не лише в одвічній проблемі продажу українок в сексуальне рабство.

Часті випадки, коли закордонні чоловіки одружуються на українських дівчатах з єдиною метою – знайти безплатну домашню рабиню, в якій відбирають усі документи і на яку звалюють усі домашні справи. Так, один заповзятливий німець спеціально знайомився з донецькими дівчатами в Інтернеті й, заявляючи про свої серйозні наміри, запрошував до себе в гості. Там він освідчувався і тут же, вибравши відповідний момент, скаржився на те, що у нього захворіла мама, і тому весілля доведеться відкласти доти, доки вона не видужає. Звичайно ж, за матір'ю треба було доглядати, і, звичайно ж, більшість простодушних дівчат тут же заявляли, що можуть це робити «по-родинному», без зайвих витрат на доглядальницю. У результаті жінки так і залишалися прикутими до ліжка хворої, а їхній коханий спочатку просто відкладав весілля з яких-небудь причин, а потім і взагалі ігнорував усі спроби «нареченої» завести хоча б розмову про це. Безумовно, багато хто з жінок уже через місяць розумів, що їм нічого «не світить», і від'їжджав додому, однак на їхнє місце незмінно приїжджала нова «наречена». Таким чином заповзятливий молодик отримував можливість роками заощаджувати на доглядальницях для матері.

Особливо часто проблеми виникають у жінок, які виходять заміж за представників мусульманських країн, не до кінця ознайомившись із звичаями і тради-

ціями цих держав. Наприклад, буває так: жінки потрапляють у велику родину, де їм відводять найпринизливіше місце, де чоловіки їх б'ють, регулярно знаходячи приводи для ревнощів, а численні родичі примушують працювати за трьох.

Щоб хоча б якось захистити себе в умовах «інтернаціонального» заміжжя, українські жінки можуть укласти шлюбний контракт, в якому будуть обумовлені всі моменти сімейного життя – причому не лише матеріальні, а й моральні.

Утім, у будь-якому разі шлюбний контракт не захистить українців від усіх складнощів і небезпек у «закордонному» шлюбі. За словами самих же жінок, що виходять заміж за іноземців, переїзд за кордон завжди дуже важкий для жінки – навіть якщо шлюб справді був укладений по любові, на адаптацію в нових умовах піде не один рік. Іноді доводиться «з нуля» вчити мову, підтверджувати диплом про українську освіту вже в зарубіжному навчальному закладі й роками шукати роботу, на яку закордонна фірма зважиться взяти іноземку. Однак, попри всі ці факти, українки, як і раніше, бачать у «закордоні» свого роду панацею від усіх своїх негараздів і невдач на Батьківщині.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Тест «ГОТОВНІСТЬ ДО ШЛЮБУ»

Висловіть своє ставлення до твердження, поставивши знак «+» у відповідній графі.

Опрацювання результатів: за кожену відповідь «Я» ви отримуєте по 1 балу.

№	Твердження	Я	Він (вона)
1.	Відправка дитини до дитячого садка		
2.	Турбота про дітей		
3.	Перевірка домашнього завдання дітей		
4.	Відвідування батьківських зборів		
5.	Організація дитячих свят		
6.	Організація сімейних свят		
7.	Читання спеціальної літератури з виховання дітей		
8.	Виконання важкої фізичної роботи по дому		
9.	Виконання дрібної домашньої роботи		
10.	Купівля продуктів харчування		
11.	Прибирання квартири		
12.	Прання білизни		
13.	Підтримка контактів із сусідами		
14.	Сплата комунальних рахунків		
15.	Планування сімейного бюджету		
16.	Купівля одягу, взуття		
17.	Купівля санітарно-гігієнічної продукції		
18.	Купівля побутової техніки, меблів		
19.	Годування домашніх тварин		
20.	Вигул собаки		
21.	Винесення сміття		

Результати:

Від 0 до 5. Ви хочете отримати не супутника (супутницю) життя, а хатню робітницю (працівника). Вам ще треба багато чого переглянути у своїх ставленнях до сімейного життя.

Від 6 до 14. У вас немає особливих причин для хвилювань, але радимо задуматися, чи не забагато обов'язків ви перекладаєте на плечі майбутнього партнера.

15 і більше. Ви повністю готові до сімейного життя.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ШЛЮБ

Право брати шлюб та основні засади оформлення шлюбу закріплені в Основному законі України – Конституції. Так, у статті 51 Конституції України проголошено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх батьків. Сім'я, дитинство, материнство, батьківство охороняються державою.

Шлюбно-сімейні відносини визначає Сімейний кодекс України (СК). Шлюб – це рівноправний союз жінки та чоловіка. Для укладення шлюбу законодавством встановлені певні умови:

- ❖ взаємна згода осіб, які укладають шлюб;
- ❖ досягнення ними шлюбного віку.

В Україні шлюбний вік встановлено: 18 років для чоловіків і 17 років для жінок. В окремих випадках (вагітність; фактичні шлюбні відносини вже склалися; народилася дитина тощо) за рішенням суду чи органів опіки і піклування шлюбний вік може бути знижено.

У законодавстві України закріплено ряд умов, які перешкоджають укладенню шлюбу, а саме:

- ❖ якщо хоча б одна особа вже перебуває в іншому шлюбі;
- ❖ якщо особи між собою є кровними родичами або повно рідними чи неповно рідними братами і сестрами;
- ❖ не допускається укладення шлюбу між усиновителями і усиновленими;
- ❖ не допускається укладення шлюбу між особами, з яких хоч одна визнана судом недієздатною внаслідок душевної хвороби або недоумства;
- ❖ згідно із законом, захист прав та інтересів неповнолітніх дітей покладено на їхніх батьків. У разі одруження неповнолітніх вони набувають дієздатності в повному обсязі з моменту одруження і здійснюють захист своїх прав самостійно.

Література

1. Алиева М. А. Я сам строю свою жизнь / М. А. Алиева, Т. В. Гришанович [и др.] ; под ред. Е. Г. Трошихиной. – СПб. : Речь, 2001. – 216 с.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл ; гл. ред. Е. Строганова ; пер. с англ. А. Лисицыной. – 2-е изд. – М. [и др.] : Питер, 2003. – 270 с.
3. А. А. Лазариус. Мифы о браке / Лазариус А. Арнольд. – М. : Будущее Земли, 2008. – 240 с.
4. Вайнола Р. Х. Моя майбутня сім'я / Р. Х. Вайнола // Культура життєвого самовизначення Ч. III. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2004.
5. Василец Т. Мужчина и женщина. Тайна сакрального брака / Т. Василец. – СПб. : Речь, 2010. – 496 с.
6. Винославська О. В. Людські стосунки : навч. посіб. / О. В. Винославська, М. П. Залигіна ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 144 с.
7. Кипнис М. Тренинг семейных отношений. Часть 1. Супружество / М. Кипнис. – М. : Ось-89, 2006.
8. Кипнис М. Тренинг семейных отношений. Часть 2. Родительство / М. Кипнис. – М. : Ось-89, 2008.
9. Козлов Н. И. На крыльях любви, или Как делать семью / Н. И. Козлов. – М., 2010. – 256 с.
10. Козлов Н. И. Формула успеха, или Философия жизни эффективного человека / Н. И. Козлов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 298 с.: ил. – (Практическая психология).
11. Некрасов А. Семья: энциклопедия счастливой жизни / А. Некрасов. – М. : АСТ. Полиграфиздат, 2010. – 640 с.
12. Образцова Л. Н. Энциклопедия семейного счастья. – М. : АСТ., Сова, Харвест, 2007. – 567 с.

13. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь и дружба. Сексуальность / Фопель Клаус. – М. : Генезис, 2008. – 208 с.
14. Храмова Н. Г. Культура семьи / Н. Г. Храмова, Г. Г. Алексеева [и др.]. – М., 2009.
15. Целуйко В. 1 000 000 радостей и трудностей в брачной корзине. Психологические проблемы молодой семьи / В. Целуйко. – М., 2008. – 336с.

- ЗАНЯТТЯ 12 -

ТЕМА: БЕЗПЕКА ТА НЕБЕЗПЕКА

Мета: формувати усвідомлене вміння розрізняти безпеку/небезпеку; сприяти формуванню в учнів навичок безпечної поведінки.

Завдання:

- ❖ узагальнити та систематизувати уявлення учнів про поняття: «ризик», «безпека/небезпека», «насильство», «жорстоке поводження з дитиною»;
- ❖ визначити та повідомити правила безпечної поведінки у складних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: ризик, безпека, насильство, жорстоке поводження, небезпека, ризикована поведінка.

Матеріали та обладнання: картки з визначенням понять «безпека», «насильство», «жорстоке поводження з дитиною», комплект карток (жовтих, червоних, зелених) для п'яти груп, картки із ситуаціями.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (5 хв.).
2. Вправа «Мозаїка» (15 хв.).
3. Обговорення життєвих ризикованих ситуацій (20 хв.).
4. Підбиття підсумків (5 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ:**III Вступне слово педагога (5 хв.)**

Педагог повідомляє, що коли людина ризикує, вона наражає себе на певну небезпеку. У тлумачному словнику наведено таке визначення поняття «ризик»: 1.

Можлива небезпека. 2. Дія навмання в надії на щасливий кінець.

Ризик присутній в будь-якій діяльності людини. Абсолютна безпека не може бути гарантована жодній людині, незалежно від її способу життя, статі, віку. Навіть коли ми дихаємо, є ризик захворіти грипом. Але це непередбачуваний ризик, іноді неминучий. Ми живемо, бо щоденно уникаємо небезпек або виживаємо в небезпечних ситуаціях. Поняттям «ризикована поведінка» можна охопити досить широкий спектр наших дій, включаючи найзвичніші, які ми повторюємо щодня. Доросла людина в змозі оцінювати той ризик, який вона сама створює своїми вчинками і поведінкою. У нашому житті ми найчастіше оцінюємо ризик для життя, здоров'я, свободи, незалежності (фінансової у тому числі). Ви вже знайомі з деякими ризикованими ситуаціями, і сьогодні ми з вами поговоримо про те, які ще ситуації є ризикованими, а також які саме ризики вони несуть у собі.

Педагог наголошує на тому, що іноді немає ніякої можливості уникнути ризиків, але завжди потрібно їх усвідомлювати та пробувати мінімізувати, при цьому достатньо знати нескладні правила, щоб не ризикувати дарма.

III Вправа «Мозаїка» (15 хв.)

Педагог повідомляє, що для розуміння один одного важливо використовувати єдині терміни. Для правильного тлумачення термінів він пропонує учням об'єднатися у три групи і виконати вправу. Педагог заздалегідь готує тексти з визначенням основних термінів, розрізає їх. Учнім необхідно зібрати повний варіант визначення терміна («безпека», «насильство», «жорстоке поводження з дитиною») і зачитати його.

До уваги педагога

Насильство – дія або бездія однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю, як фізичному, так і психічному, принижує почуття честі та особистої гідності.

Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею.

Безпека – стан захищеності особи чи групи; наявність способів задоволення потреб особистості та захисту її прав.

Запитання для обговорення:

- ❖ З якими термінами ви сьогодні ознайомилися?
- ❖ Що таке насильство? Що таке безпека?

III Обговорення життєвих ризикованих ситуацій (20 хв.)

Педагог знайомить учнів із різними типами ризикованих ситуацій. Він повідомляє, що існує три основні категорії ризику: дуже ризикована ситуація; ситуація з низьким чи можливим ризиком; ситуація з відсутнім ризиком. Для того, щоб оцінити ситуацію, слід передусім оцінити ступінь ризику, який може виникнути.

Наступним кроком вправи є об'єднання учнів у п'ять груп. Кожна з них має обговорити запропоновані ситуації (див. Роздатковий матеріал). Далі представники груп по черзі зачитують їх і оцінюють ризик.

До уваги педагога

Небезпека – стан відсутності захищеності особи чи групи, що загрожує її життю чи здоров'ю, при якому не задовольняються потреби людини і порушуються її права.

Слід зауважити, що тільки «відсутність способів задоволення потреб» не означає небезпеку. Іноді наявні способи задоволення самі по собі становлять ризик. Тому слід звертати увагу на те, щоб потреби задовольнялися безпечним чином.

Потрібно детально обговорити ті ситуації, щодо яких групи не дійшли згоди. Доцільно використовувати прийом «Світлофор» для означення категорії ризикованої ситуації (червона картка – дуже ризикована ситуація; жовта – ситуація з низьким чи можливим ризиком; зелена – ситуація з відсутнім ризиком).

III Підбиття підсумків (5 хв.)

Педагог пропонує підліткам дати відповіді на такі запитання:

- ❖ Що нового ви дізналися під час проведення заняття?
- ❖ Де ці знання можна використати?
- ❖ Про що з почутого ви б розповіли друзям?

Далі педагог наголошує на тому, що сьогодні ми говорили про негативні явища, які становлять загрозу життю, здоров'ю, свободі людини, і для того, щоб протистояти цим явищам, необхідно навчитися розрізняти безпеку і небезпеку.

До уваги педагога

Варто наголосити на тому, що за безпеку дітей відповідають дорослі. Проте бувають випадки, коли учні, відчуючи себе дорослими, приймають ризиковане рішення самостійно. Треба звернути увагу підлітків на те, що в житті кожного з них були ризиковані вчинки, про які вони потім жалкували.

Під час підбиття підсумків доцільно загострити увагу учнів на тому, що коли людина володіє ситуацією щодо ризиків, вона може їх оцінити. Наприклад: чи безпечно переходити дорогу в певному місці. Залежно від того, наскільки, на її погляд, високий ризик потрапити під авто, людина має змогу щось змінити – перейти дорогу в іншому місці або трохи зачекати. Але це можливо тільки тоді, коли людина сама впливає на свою поведінку, що означає – контролювати ризик. Іноді трапляються ситуації, коли людина залежить від інших людей і не має можливості контролювати своє життя, впливати на небезпечну ситуацію.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ЖИТТЄВІ РИЗИКОВАНІ СИТУАЦІЇ

Ситуація 1. Дмитра покинула дівчина. Сказала, що їй з ним нецікаво, все одне і те ж, немає різноманітності, нудно, немає гостроти відчуттів. Дмитро тривалий час не виходив з будинку, переживаючи розлучення. Але одного разу друг запросив його на тусовку, сказав, що там буде весело, а Дмитру треба розвіятися, викинути все з голови. Він неохоче погодився. На тусовку вони трохи запізнилися, веселість вже була в самому розпалі. Дмитру кинулося в очі, що багато хто був незвично збуджений, дивно рухався, у розмовах раз у раз прослизали слова «травичка, баян, ширяти». Якийсь час він пробував розважитися, але це йому не вдавалося, і він почав збиратися додому. Друг сказав, що так Дмитро нічого не доб'ється, і якщо він хоче вирішити свої проблеми раз і назавжди, то треба трохи «прийняти», тим паче, що з одного разу ніхто не зникає, а якщо не сподобається, то можна кинути у будь-який момент.

Ситуація 2. Світланка обожнювала Децла, він був її кумиром. Усі стіни в її кімнаті були обвішані його постерами, вона постійно скрізь ходила в навушниках. Одного разу збулася їй мрія, вона дістала квитки на концерт Децла. Світланка підбрала відповідний одяг, мріяла вразити свого кумира в саме серце. Але в натовпі підлітків їй вдалося влаштуватися тільки з краю стадіону, звідки нічого не було видно. Засмучена, вона поверталася з концерту, мимо йшли репери, вони махали руками і голосно сперечалися. Світланка почула, як один із них сказав, що Децл покурює травичку. Вона раніше чула про наркотики і у свій час спілкувалася з дівчиною, яка потім стала наркоманкою. «Ось що нас зближуватиме, коханий», – подумала Світланка. Увечері вона подзвонила своїй колишній подрузі і домовилася про зустріч.

Ситуація 3. Ігорю терміново були потрібні гроші на новий імпортований велосипед. Він пробував продавати касети, книги, але все це було дуже довго, а мрія не могла більше чекати. І тут дядько Володя, знайомий із сусіднього під'їзду, попросив його віднести невеликий згорток за адресою і обіцяв добре заплатити, якщо Ігор нікому нічого не скаже. Ігор завжди захоплювався дядьком Володею, його джипом і мобількою. У квартирі за адресою нікого не опинилося. Ігор сів на підвіконня в під'їзді почекати. З цікавості він розвернув згорток. Там був білий порошок у маленькому пакетику. Наркотик – зрозумів Ігор. Дорога штука! А якщо спробувати? Коли ще вдасться, а в житті потрібно все випробувати, щоб стати справжнім чоловіком. Буде, що розповісти друзям. Ігор, обе-

режно надірвавши збоку пакетик, принохався. Про те, як він пояснить це все дядькові Володі, він у цей момент не думав.

Ситуація 4. Володя – новачок в цій школі. Відчуває себе самотнім, ще не знайшов нових друзів. По дорозі в школу зустрів двох неформальних лідерів класу – Петра і Сашу. Вони запросили піти до Саші додому і випити горілки, переконуючи Володю, що про це ніхто не дізнається, туди ще прийдуть дівчатка, і вони добре повеселяться.

Ситуація 5. Андрій разом із подругою був на дні народженні свого приятеля. Випили шампанського. Усі розмовляли, веселилися. Один із приятелів сказав, що вина явно недостатньо, і дістав дві літрові пляшки горілки. Він активно почав пропонувати всім випити. Дівчина Андрія горілку не п'є, а він сам випив чарку. Усім налили ще. Подруга просила Андрія не пити більше, але всі навколо умовляли: «Ти що, не чоловік?» і т.п.

Ситуація 6. Ігор зібрався на дискотеку. Раніше на дискотеках він завжди відчував незручність і збентеження, коли запрошував дівчину потанцювати. На цей раз друзі запропонували Ігорю «найсильніший» рецепт від нерішучості – випити сто грамів «для хоробрості».

Ситуація 7. Одного разу в шкільному туалеті старший за віком учень простягнув Колі сигарету з пропозицією спробувати. Він відмовився. Тоді хлопці почали висміювати Колю, кажучи при цьому, що він ще малий, не доріс, що «синок матусі». Колі було дуже образливо ще і тому, що там стояли значущі, авторитетні хлопці.

Ситуація 8. Костя приїхав до своїх родичів на відпочинок. Одного разу його взяли на рибалку з ночівлею. Увечері за юшкою його дядько відкрив пляшку горілки, випив разом з другом по стопці. Через деякий час знову налив собі, другу, а третю склянку протягнув хлопцю. Він сказав: «Бери, не бійся. Ніхто не дізнається. Я, твій дядько, дозволяю тобі небагато спробувати, щоб тепліше було».

Ситуація 9. Тетянка та Наталка вирішили на вихідних поїхати на дискотеку до районного центру. Подруги казали, що там більше гарних хлопців та музика веселіша. Справді, вечір був дуже веселий – багато нових знайомих, танців, пригощань. Дівчата і не помітили, як прийшов час останнього автобуса. Компанія нових знайомих – четверо хлопців запропонували провести дівчат додому.

Ситуація 10. Надія по Інтернету вийшла на зв'язок зі школою для майбутніх акторів. Сцена завжди була її мрією, а в оголошенні зазначалося, що заняття – безкоштовні. До складу групи увійшли дівчата та хлопці віком 10–15 років. Як етюди, керівник групи обирала достатньо відверті сцени, пропонуючи підліткам створювати образи на тему «закоханість», «сексуальний заклик». На заняттях постійно був присутнім фотограф, здійснювалася також відеозйомка.

Література

1. Воронцова Т. В. Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки : посібник для вчителя / Т. В. Воронцова, В. С. Понаморенко. – К. : Алатон, 2005. – 256 с.
2. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний ; за ред. Є. П. Желібо. – 4-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 344 с.
3. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
4. Сходинки до здоров'я : настільна книга учнів – тренера / кол. авт.-упорядн.: В. С. Петрович, О. Ю. Курінова, Ф. П. Шульган, А. С. Волох. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – 124 с.

- ЗАНЯТТЯ 13 -

ТЕМА: ЯК ПРОТИСТОЯТИ ТИСКУ/ЯК СКАЗАТИ «НІ» (1 частина)

Мета: сприяти формуванню уміння протистояти тиску та вчити підлітків приймати відповідальні рішення.

Завдання:

- ❖ визначити та проаналізувати сутність понять «тиск» та «вплив», з'ясувати їх джерела;
- ❖ допомогти усвідомити власні цінності як одну з найміцніших заборук протидії тиску.

Ключові слова: тиск, вплив, ровесники, середовище, ЗМІ, дорослі, цінності, відповідальна поведінка.

Матеріали та обладнання: маркери, ручки, олівці, блокноти, ватман, аркуші паперу формату А4.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа на активізацію «Малювалки» (10 хв.).
3. Визначення понять «тиск», «негативний вплив» (10 хв.).
4. Мозковий штурм «Джерела зовнішнього тиску» (8 хв.).
5. Дискусія «Тиснуть чи впливають: у чому різниця?» (15 хв.)

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог говорить, що на цьому занятті йтиметься про різноманітні ситуації, у яких людині доводиться протистояти тиску та приймати самостійні відповідальні рішення.

III Вправа на активізацію «Малювалки» (10 хв.)

Педагог пропонує учням утворити пари та розподілитися у них на «перший–другий». Перші номери педагог просить підвестися і вийти з класу. Другі номери залишаються в аудиторії. Педагог роздає аркуші паперу формату А-4 і дає учням завдання: «Протягом 2 хв. ви маєте намалювати будинок. Ви будете тримати в руці ручку. Ваш партнер через хвилину повернеться до аудиторії й допоможе вам, поклавши свою руку на вашу, ту, в якій ви тримаєте ручку. Розмовляти не дозволяється. За моєю командою ви починаєте втілювати задум у життя».

Далі педагог виходить з аудиторії та проводить «нараду» для других номерів: «Протягом 2 хв. ви маєте намалювати дерево. Ваш партнер буде тримати в руці ручку. Ви, зайшовши до аудиторії, покладете свою руку на руку партнера з рукою. Розмовляти не дозволяється. За моєю командою ви починаєте втілювати задум у життя».

Педагог дає команду про початок роботи та уважно відстежує час. Через 2 хв. він просить пари продемонструвати свої малюнки.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи комфортно було вам працювати в парі?
- ❖ Що відчували перші номери? Що – другі?
- ❖ Чи хтось відчував на собі тиск? Як ви почувалися при цьому під час гри і після неї?

По завершенні обговорення педагог оголошує тему виховної години та підводить до думки, що нікому не подобається, коли на нього тиснуть.

То що ж таке «тиск»? Педагог пропонує з'ясувати сутність цього поняття.

III Вправа «Тиск та негативний вплив: визначення понять» (10 хв.)

Учні об'єднуються у малі групи по 5-6 осіб. Кожній такій групі дається завдання: протягом 5 хв. написати власне розуміння понять «тиск» та «негативний вплив». Потім кожна група представляє свої напрацювання, а педагог збирає результати й кріпить їх на дошці.

Педагог запитує в учнів, з якими визначеннями вони погоджуються, а з якими – ні, ініціюючи таким чином міні-дискусію.

Далі педагог знайомить підлітків з уже існуючими визначеннями понять «тиск» та «негативний вплив», які задалегідь готує на ватманах або дошці.

Тиск – це агресивна форма поведінки однієї людини (групи людей), спрямо-

вана на примусову зміну поведінки (переконання, думки) іншої людини.

Негативний вплив – це процес або результат, спрямований на зміну думки, поведінки, уявлень або ставлення людини до якогось явища, що надалі призведе до негативних для індивіда наслідків.

III Мозковий штурм «Джерела зовнішнього тиску» (8 хв.)

Педагог дає завдання визначити джерела зовнішнього тиску на особистість.

Усі запропоновані варіанти записуються на ватмані або дошці.

На наступному етапі педагог, підбиваючи своєрідний підсумок, звертає увагу підлітків на визначені джерела зовнішнього тиску й пропонує проаналізувати їх.

До уваги педагога

Серед запропонованих джерел зовнішнього тиску можуть бути названі: шантаж, примус, використання залежного становища людини, авторитетність тощо. Важливо заохочувати підлітків називати та аналізувати найрізноманітніші джерела, які можуть чинити зовні тиск на людину.

III Дискусія «Тиснуть чи впливають: у чому різниця?» (15 хв.)

Педагог об'єднує підлітків у три групи і дає завдання, над яким їм пропонується попрацювати упродовж 10 хв.

Перша група знаходить докази того, що перелічені вище джерела тиску – це не джерела тиску, а джерела впливу на особистість.

Друга – знаходить аргументи на доказ того, що ці джерела є джерелами саме тиску.

Третя намагається порівняти дві позиції та проаналізувати їх.

Наприкінці педагог підводить учнів до думки, що власні цінності – одна з найміцніших заборук протидії тиску.

- ЗАНЯТТЯ 14 -

ТЕМА: ЯК ПРОТИСТОЯТИ ТИСКУ/ЯК СКАЗАТИ «НІ» (2 частина)

Мета: сприяти формуванню уміння протистояти тиску та вчити підлітків приймати відповідальні рішення.

Завдання:

- ❖ формувати вміння протистояти тиску, приймаючи відповідальні рішення;
- ❖ навчити приймати відповідальні рішення, протидіючи тиску з боку інших людей.

Ключові слова: тиск, вплив, життєві цінності, відповідальна поведінка.

Матеріали та обладнання: маркери, ручки, олівці, блокноти, ватман, бланки з висловами.

ПЛАН

1. Вправа на активізацію «Ми йдемо полювати на лева» (3 хв.).
2. Вправа «Мої життєві цінності як помічники у протидії тиску» (10 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Три способи сказати “ні”» (10 хв.).
4. Рольова гра «Чи вмію я сказати “ні”» (20 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вправа на активізацію «Ми йдемо полювати на лева» (3 хв.)

Усі стають у коло один за одним. Педагог промовляє слова, які супроводжує певними рухами, а всі учасники повторюють за ним:

- Ми йдемо полювати на лева! (Впевнений хід по колу).
- Не боїмося ми нічого! (Заперечливі рухи руками).
- Ой, а це що? – Це болото! Чав! Чав! Чав! (Обережний хід, високо піднімаючи коліна).
- Ой, а це що? – Це море! Буль! Буль! Буль! (Рухи, наче плаває).
- Ой, а це що? – Це поле! Туп! Туп! Туп! (Гучне тупотіння).
- Ой, а це що? – Це дорога навпростець! (Впевнений хід).
- Ой, а це хто? Такий великий? (Показуємо, який). Такий пухнастий? (Показуємо рухами, ніби погладжуючи).
- Ой, то це ж лев! (Показуємо, як злякалися).
- Побігли додому! Через поле! Туп! Туп! Туп!
- Через море! Буль! Буль! Буль!
- Через болото! Чав! Чав! Чав!
- Прибігли додому! Двері закрили! Які ми молодці? (Показуємо мімікою).
- Які ми хоробрі? (Показуємо мімікою).
- Похвалимо себе! (Погладжуємо себе по голові).

III Вправа «Мої життєві цінності як помічники у протидії тиску» (10 хв.)

Цитата: «Знання надають людині вагу, а вчинки – блиск» (Т. Карлейль).

Педагог пропонує учням бланки, на яких представлені різні варіанти висловів, що мають примусовий характер стосовно особистості. Завдання кожного – з протилежного боку вислову написати ті цінності, які будуть порушені в разі погодження на дію, запропоновану у цьому вислові.

Вислів із пропозицією	Мої цінності, якими я знехтую, прийнявши пропозицію
Ти можеш отримати величезні гроші, якщо погодишся позувати оголеною або напівоголеною для відомого журналу. Не соромся, це єдиний шлях пробити собі дорогу до зірок!	

Я пропоную тобі нелегально влаштуватися на роботу за кордоном, адже легальне працевлаштування веде за собою дуже багато витрат, податків, а так ти матимеш високу зарплату, можливість вивчити мову та культуру, подивитися світ	
Ну, давай, доведи мені своє кохання. Якщо ти дійсно любиш мене, ти погодишся на статеvu близькість, якщо ні, ти мене втрапиш назавжди	

До уваги педагога

Потрібно звернути увагу підлітків на те, що кожна людина має право вибору у будь-якій ситуації. Ми маємо право сказати «Ні!» на будь-яку пропозицію.

Перш, ніж погодитися, необхідно зважити всі «за» і «проти» і самостійно прийняти рішення. Якщо ви обираєте «Ні!», ваше поводження повинне демонструвати тверду відмову. Скажіть, що ваше рішення є остаточним, і не варто повторювати його знову. Ви можете пояснити своє «Ні!», а можете залишити його без пояснень. Фраза: «Якщо ти мене любиш, поважаєш, вважаєш своїм другом...» – говорить про спробу використати вас. Не дозволяйте іншим чинити на вас тиск. Якщо ваша відмова не приймається – йдіть геть. Відмова від «привабливої», але ризикованої пропозиції демонструє вашу зрілість і твердість характеру, адже тільки ви відповідаєте за власне життя, здоров'я і майбутнє.

Наприкінці обговорення педагог підводить підлітків до думки, що у кожної людини в житті є цінності, і якщо вона нехтує ними, то втрачає частинку унікального себе. В основі всіх дій та рішень повинні бути самоповага та гідність.

III Інформаційне повідомлення «Три способи сказати “ні”» (10 хв.)

Педагог інформує учнів про те, що існує три способи сказати «ні»: перший – гнути свою лінію з ризиком зневажити іншого, другий – уникнути виклику, а третій – спробувати вмовити співрозмовника.

Далі педагог представляє три види поведінки – пасивну, агресивну та відповідальну – і розповідає, яким чином діяти у ситуаціях, коли необхідно відмовитися від певної пропозиції (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Поради для протидії тиску можуть бути такими:

1. Усвідом суть проблеми. Чого ти хочеш насправді? Що саме тобі не подобається в ситуації, що склалася?
2. Поясни своє ставлення до ситуації. Вислови свої почуття і думки щодо проблеми та поведінки своєму співрозмовникові. Опиши, що тебе хвилює («Я не люблю, коли...», «Мені не подобається...»).
3. Сформулюй свою відповідь. Чітко висловись з приводу того, якою б ти хотів бачити ситуацію (наприклад: «Я хотів би, щоб ти...», «Не міг би ти...», «Будь ласка, ні...»).
4. З'ясуй ставлення співрозмовника до своїх слів. Попроси його описати, що він відчуває або думає з цього приводу (наприклад: «Що ти про це думаєш?», «Що ти на це скажеш?», «Ти не заперечуєш?»).
5. Уважно вислухай співрозмовника. Спробуй зрозуміти його.
6. Подякуй. Незважаючи на реакцію співрозмовника, закінчуй розмову словами вдячності (наприклад «Спасибі...», «Дякую за відвертість...», «Я щасливий, що ти не заперечуєш...»).

Педагог зазначає, що зазвичай усього не передбачиш, але кожен може для себе заздалегідь продумати кілька варіантів відмови, прийнятних саме для нього, щоб у тій чи іншій ситуації тиску мати готову відповідь. Головне, щоб ця відповідь була відповіддю людини, відповідальною за свої вчинки, самодостатньою, зрілою.

III Рольова гра «Чи вмію я сказати “ні”» (20 хв.)

Педагог об'єднує учнів у дві групи. Групи розміщуються у два кола, в середині кожного з яких стоїть вільний стілець. Групи отримують по 2 картки із ситуаціями. По черзі учасники групи сідають на стілець, а решта вмовляють їх на той вчинок, який описано в ситуації. «Об'єкт тиску» ж повинен відмовитися. Впродовж 10 хв. деякі учасники можуть опинитися у ролі «об'єкта тиску» двічі.

Ситуації для рольової гри:

1. Ти гарна, симпатична дівчина, маєш класну фігуру, модельне агентство пропонує тобі роботу за кордоном.
2. Ти познайомилася з чоловіком 25 років по Інтернету. Він успішний бізнесмен, живе і працює на Кіпрі. Ви досить довго листувалися, він просив

тебе надіслати йому свої фото, ти це зробила, тепер він пропонує тобі відпочинок, витрати на дорогу та все інше він бере на себе.

Запитання для обговорення:

- ❖ Якими засобами користувалися «об'єкти тиску», щоб сказати «ні!»?
- ❖ Коли саме ви відчули, що всі умовляння є марними і учасник/учасниця діалогу («об'єкти тиску») не погодяться на пропозицію?
- ❖ Що саме у поведінці «об'єкта тиску» змусило вас повірити, що «ні!» дійсно означає відмову?

До уваги педагога

В обговоренні рольової гри важливо звернути увагу учасників насамперед на ризики прийняття пропозицій.

Педагог зазначає, що кожен із нас несе відповідальність за свої рішення, прийняття яких неможливе без володіння повною інформацією, розуміння тих чи інших ризиків, встановлення власних моральних кордонів. Часткою цього процесу є вміння навчитися говорити «ні!».

Якщо людина поважає саму себе та інших, вона ніколи не вдаватиметься до будь-яких дій, що можуть завдати шкоди.

Визнавши свої моральні кордони, треба навчитися чітко роз'яснювати їх оточуючим.

Далі ведучий пропонує учасникам навести приклади, як зробити так, щоб, відповідаючи «ні!», показати впевненість у своєму рішенні й прагнення цього рішення дотримуватись.

Відповіді коротко записуються на дошці.

Запитання для обговорення:

- ❖ Коли «ні!» дійсно означає «ні!»?
- ❖ Як за допомогою невербальних засобів продемонструвати свою впевненість та рішучість?

Педагог спрямовує дискусію в таке русло, щоб усі учасники висловили такі думки:

- ❖ для людини, якій відмовляють, слова «ні» має бути достатньо;
- ❖ людині, яка відмовляє, не варто думати, що її правильно зрозуміли,

доти, доки вона не впевниться в тому, що друга сторона усвідомила її позицію.

Педагог презентує підліткам матеріал «Як сказати: “ні!”» (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Цей матеріал доцільно роздати учням для глибшого самостійного опрацювання.

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог просить учнів визначити, що нового вони дізналися протягом заняття, які висновки зробили для себе, які справи найбільше сподобалися, чому.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

**Види поведінки у ситуаціях,
коли необхідно відмовитися від пропозиції**

Вид поведінки	Характеристика	Типові дії	
		Слова	Жести
Пасивна	<ul style="list-style-type: none"> - Дозволяє іншим порушувати свої права, нав'язувати власні погляди, думки. - Точно не знає, чого хоче. - Дозволяє себе експлуатувати заради того, щоб сподобатись оточуючим. 	Весь час вибачається, покірний, «сліпий» виконавець того, що скажуть інші, не здатний дати пряму відповідь, «ходить колами».	Виглядає слабким, безсилим, метушливим, неспокійним, невпевненим, нерідко з благаючим поглядом.
Агресивна	<ul style="list-style-type: none"> - Порушує права інших, аби нав'язати свої думки і прагнення. - Втручається у будь-яку справу без дозволу. - Поводиться нетактовно, намагається весь час домінувати над оточуючими. 	Часто звинувачує інших, а не себе, «вішає ярлики», може ображати і принижувати.	Пильно вдивляється в оточуючих, часто тримає «руки в боки» або стискає кулаки, має агресивний вигляд.
Відповідальна / гідна	<ul style="list-style-type: none"> - Відстоює свої права та думки без порушення прав оточуючих. - Відверто виявляє свої почуття і потреби. - Вміє вести конструктивний діалог, поважає думки і гідність співрозмовника. 	Прямо і чесно висловлюється з того чи іншого питання, намагається конструктивно вирішувати проблему.	Тримає зоровий контакт, вільно і спокійно поводить, рухи тіла розкриті для відвертого спілкування.

Як сказати: «Ні!»

- ❖ Просто відмовся, нічого не пояснюючи! Впевнено скажи «Ні».
- ❖ Повтори ще раз, якщо твоє «Ні» не чуять. Повтори неодноразово «Ні», «Ні», «Ні»!
- ❖ Пожартуй...
- ❖ Йди геть. Якщо хтось продовжує чинити на тебе тиск, скажи: «Вибач, мені пора!», «Я поспішаю!»
- ❖ Знайди вагому причину: «Ні, я не буду робити цього, тому що...»
- ❖ Краща тактика захисту – це напад. Якщо на тебе вперто хтось чинить тиск, спробуй у відповідь «напасти на нього» – наприклад, запитувати, запитувати, запитувати («А чому це ти до мене пристав? Навіщо це тобі? Яка тобі з цього користь? Чому це так важливо для тебе? Чому я повинен тебе слухати?»).
- ❖ Залучи союзника. Звернися до товариша чи людини, яка поруч: «Слухай, ну поясни йому, що я не буду», «Ти тільки послухай, що він мені пропонує...»
- ❖ Звернися до авторитету якоїсь людини чи видання: «Знаєш, я хочу бути схожим на..., а він не палить», «Я читав у журналі, що...», «Мені відомо, що...»
- ❖ Пошлися на стан здоров'я тощо: «Ти знаєш, у мене є проблеми зі здоров'ям», «Щось я сьогодні себе не досить добре почуваю».
- ❖ Застережи: «Якщо ти наполягатимеш, то я скажу... (закричу, напишу...)».

Література

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна [та ін.] ; заг. ред. К. Б. Шевченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – С. 186–192.
2. Здоров'я – моя цінність : метод. матеріали до тренінгу / автор-упоряд. О. М. Петрик ; за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Наук. світ, 2006. – 53 с. (Б-чка соц. працівника/соц. педагога). – Сер. «Благополуччя дітей та молоді: можливості соціальної роботи в громаді».
3. Здоровый выбор : комплект из трех учебных пособий по профилактике поведения высокой степени риска подростков и молодежи. – СПб. : РОО «Взгляд в будущее», 2005.
4. Зимівець Н. В. Вирішувати нам – відповідати нам: метод. рекомендації з проведення тренінг-курсу підліткам-інструкторам : посібник / Н. В. Зимівець, Т. П. Авельцева, О. А. Голоцван [та ін.]. – К. : КН., 2002.
5. Лях Т. Л. Як протистояти тиску / Т. Л. Лях // Культура життєвого самовизначення Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 475–487.
6. Миронова И. А. Сделай свой выбор! : тренинги по основам репродуктивного здоровья, профилактике ВИЧ/БППП, наркомании, алкоголизма и навыкам ответственного поведения / И. А. Миронова, Т. Л. Симоненко, Е. А. Трухан. – Минск : [б. и.], 2004. – 192 с.
7. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч. посіб. / за заг. ред. Н. В. Зимівець. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 360 с.
8. Савельева И. С. Репродуктивное поведение и репродуктивное здоровье глазами подростков: потребности и нужды / И. С. Савельева, О. И. Волкова, Ж. А. Городничева // Репродуктивное здоровье детей и подростков, 2006. – №4. – С. 17–21.
9. Твоє життя – твій вибір : навч.-метод. пос. / [Н. В. Зимівець, З. А. Сивограков, Н. О. Лещук та ін.]. – К. : Навч. кн., 2002. – 190 с.

10. Твой выбор – ответственное поведение : учеб.-метод.пособие / В. М. Оржеховская, Т. Е. Федорченко, Л. И. Габора, Е. Н. Гасникова // К-ра превент. образования и социальной политики ЮНЕСКО. – Одесса : Интерпринт, 2005. – 149 с.
11. Тітовець Ю. А. Порадник для юних / Ю. А. Тітовець. – Львів : Афіша, 2004. – 96 с.
12. Форум-театр: формула виходу з кризи : навч.-метод. посіб. для бажаючих створити форум-театр / Л. Гук, М. Григоріва, Д. Доусет, О. Єдалова, І. Захарченко [та ін.] // Школа рівних можливостей. – К., 2007.

- ЗАНЯТТЯ 15 -

ТЕМА: ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (1 частина)

Мета: ознайомити учнів з особливостями проявів торгівлі людьми в Україні.

Завдання:

- ❖ ознайомити підлітків з різними проявами торгівлі людьми;
- ❖ визначити сучасні тенденції, причини цього явища, шляхи потрапляння в небезпечну ситуацію.

Ключові слова: закон, права людини, торгівля людьми, «група ризику».

Матеріали та обладнання: ватман, маркери, аркуші формату А4, дошка, крейда.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Мозковий штурм «Причини поширення торгівлі людьми» (10 хв.).
3. Групова робота «Шляхи потрапляння громадян України до рук торгівців людьми, методи вербування та різновиди форм торгівлі людьми» (20 хв.).
4. Інформаційне повідомлення «Нові тенденції в торгівлі людьми» (10 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог пропонує учням дати відповідь на питання, у чому полягає рівність людей, та підводить їх до думки про те, що головна рівність полягає у наявності рівних прав, які задекларовані у Загальній декларації прав людини та Конвенції ООН з прав дитини. У сучасній Україні одним із проявів порушення прав є проблема торгівлі людьми, яка має багато внутрішніх та зовнішніх причин ви-

никнення. На попередньому занятті йшлося про щасливу сім'ю, про гармонійні сімейні відносини. Але вони не завжди бувають такими: у деяких сім'ях немає затишку, чиниться насильство, яке нерідко підштовхує людину їхати за кордон у пошуках кращої долі («гірше вже не буде...»). Як ви вважаєте, які ще існують причини поширення торгівлі людьми в Україні?

III Мозковий штурм «Причини поширення торгівлі людьми» (10 хв.)

Педагог пропонує учням визначити методом мозкового штурму причини поширення торгівлі людьми. Він фіксує пропозиції учнів та робить підсумок (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Можна крейдою на дошці позначити дві колонки («Внутрішні причини» і «Зовнішні причини») та у процесі роботи записувати в них відповіді підлітків.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи є причини поширення торгівлі людьми однаковими в усіх країнах світу?
- ❖ Якими є причини поширення явища торгівлі людьми в Україні?
- ❖ Як ви вважаєте, навіщо потрібне знання причин, що сприяють поширенню явища торгівлі людьми?
- ❖ Як можна запобігти впливу тих факторів, що призводять до торгівлі людьми?

III Групова робота «Шляхи потрапляння громадян України до рук торгівців людьми, методи вербування та різновиди форм торгівлі людьми» (20 хв.)

Педагог об'єднує учнів у три групи та пропонує визначити:

1 група – шляхи потрапляння громадян України до рук торгівців людьми;

2 група – методи вербування;

3 група – різновиди форм торгівлі людьми.

Групи презентують результати своєї роботи. Педагог підбиває підсумки вправи та узагальнює результати (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Якими можуть бути шляхи потрапляння до рук торговців людьми?
- ❖ Де можна одержати пропозиції виїзду на роботу за кордон?
- ❖ Хто може надати такі пропозиції?
- ❖ Чому люди довіряють оголошенням?
- ❖ Які різновиди торгівлі людьми є, на ваш погляд, найбільш поширеними в сучасному світі?

III Інформаційне повідомлення «Нові тенденції в торгівлі людьми» (10 хв.)

Педагог розповідає учням про сучасні тенденції такого явища, як торгівля людьми (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Що нині є головною причиною виїзду на заробітки за кордон громадян України?
- ❖ Хто може належати до потенційної «групи ризику»?
- ❖ Вербувальник – хто він, як змінились його функції?

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог пропонує учням поділитися враженнями від отриманого матеріалу та дати відповідь на запитання:

- ❖ Які є внутрішні і зовнішні чинники виникнення явища торгівлі людьми?
- ❖ Як розпізнати сумнівні пропозиції щодо виїзду за кордон?

- ЗАНЯТТЯ 16 -

ТЕМА: ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (2 частина)

Мета: ознайомити учнів з особливостями проявів торгівлі людьми в Україні.

Завдання:

- ❖ визначити, які права порушуються в ситуації торгівлі людьми, яка відповідальність передбачена за порушення цих прав;
- ❖ сприяти формуванню навичок безпечної поведінки.

Ключові слова: закон, права людини, легальне та нелегальне працевлаштування за кордоном, торгівля людьми, безпечна поведінка.

Матеріали та обладнання: ватман, маркери, аркуші формату А4, статті в періодичних виданнях з питань торгівлі людьми (ксерокси), роздатковий матеріал.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Групове обговорення «Права, що порушуються у ситуації торгівлі людьми. Законодавство України проти торгівлі людьми та напрями боротьби з цим злочином» (10 хв.).
3. Вправа «Аналіз ситуацій» (15 хв.).
4. Інформаційне повідомлення «Працевлаштування за кордоном» (10 хв.).
5. Мозковий штурм «Абетка безпечної поведінки» (5 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог наголошує, що у випадку небезпечної ситуації потрібно вміти визна-

чати потенційні ризики, бачити, чи наявні елементи порушення прав людини. Так можливо не тільки самому уникнути небезпеки, а й допомогти своїм товаришам чи близьким людям.

III Групове обговорення «Права, що порушуються у ситуації торгівлі людьми. Законодавство України проти торгівлі людьми та напрями боротьби з цим злочиним» (10 хв.)

Педагог пропонує учням згадати Загальну декларацію прав людини та визначити, яким саме чином порушуються деякі права людини у ситуації торгівлі людьми.

До уваги педагога

Можна заздалегідь виписати права, які порушуються у ситуації торгівлі людьми (див. Інформаційні матеріали для педагога). Разом з учнями слід визначити, яким саме чином кожне з прав порушується.

Запитання для обговорення:

- ❖ Коли було ухвалено Загальну декларацію прав людини?
- ❖ Які права людини ви знаєте?
- ❖ Які з них порушуються в ситуації торгівлі людьми? Наведіть, будь ласка, приклади.

Педагог узагальнює напрацювання учнів та зауважує, що, починаючи з 7-го класу, вони отримують знання про права людини, про відповідальність за порушення цих прав згідно з чинним законодавством. Дітям пропонується назвати, яку передбачено відповідальність в українському законодавстві за незаконне використання людини. Педагог занотовує відповіді на фліп-чарті чи дошці.

До уваги педагога

Бажано зробити акцент на тому, що відповідальність за торгівлю людьми передбачена Кримінальним кодексом України. Важливо надати визначення торгівлі людьми та відповідальності за неї згідно зі ст. 149 Кримінального кодексу України (педагог заздалегідь занотовує визначення на ватмані). Можна поінформувати учнів про діяльність українського уряду щодо протидії торгівлі людьми (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Чому вивчення законодавчих актів є важливим для розуміння проблеми торгівлі людьми?
- ❖ Яке законодавство з проблеми торгівлі людьми існує в Україні?

III Вправа «Аналіз ситуацій» (15 хв.)

Педагог об'єднує учнів у три групи і пропонує їм, розглянувши по одній конкретній ситуації (див. Роздатковий матеріал), визначити:

- ❖ Чи можна вважати запропоновану ситуацію торгівлею людьми?
- ❖ Якщо «так», то яка це форма експлуатації?
- ❖ Які права людини були порушені у відповідній ситуації?

Групи презентують результати своєї роботи.

Запитання для обговорення:

- ❖ Яких помилок припустилися «герої» ситуацій?
- ❖ Як можна було б уникнути небезпечної ситуації?

III Інформаційне повідомлення «Працевлаштування за кордоном» (10 хв.)

Педагог розповідає учням про особливості легального працевлаштування за межами своєї країни, дає характеристику видам робіт, що пропонуються за кордоном (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи можливо працевлаштуватися за кордоном за туристичною візою?
- ❖ Які ризики є в цій ситуації?
- ❖ Що потрібно для легального працевлаштування за кордоном?

III Мозковий штурм «Абетка безпечної поведінки» (5 хв.)

Педагог пропонує методом мозкового штурму розробити (підібрати, знайти в Інтернеті, журналах, статтях) інформаційний матеріал для буклету «**Абетка безпечної поведінки**», в якому будуть зазначені основні принципи безпечної поведінки для тих, хто шукає роботу за кордоном (див. Інформаційні матеріали для педагога).

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог узагальнює результати роботи та пропонує учням поділитися враженнями про отриману інформацію, тематичну виховну годину загалом.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Серед причин (внутрішніх та зовнішніх) поширення торгівлі людьми в пострадянських країнах традиційно називають такі: безробіття, низький рівень життя, правова неграмотність населення, поверхові уявлення про легкість життя в західних країнах, відсутність правдивої інформації про проблему, сексуалізація життя, інтернаціоналізація економіки, активна міжнародна трудова міграція, поява можливості пересування для громадян пострадянських країн тощо.

Так, на першому місці серед внутрішніх факторів залишається скрутне економічне становище. Фемінізація бідності сприяє пошуку жінками будь-яких заробітків, навіть без урахування можливих негативних наслідків. Дослідники з різних країн помітили, що жінки швидше погоджуються на роботу, що не відповідає їхньому рівню освіти і кваліфікації, у той час як чоловіки в подібній ситуації сумніваються. Зростає кількість сімей, в яких жінки є головними годувальницями, на яких лежить відповідальність за всю родину.

Нині в Україні спостерігається явище обвального зниження рівня життя тієї частини населення, що за світовими стандартами належить до «середнього класу». Усе це штовхає громадян на пошук роботи за межами України. Тим часом найбільш доступною для українських жінок сферою заробітку за кордоном є сексуальна індустрія, причому в нелегальному її варіанті. Безпосереднє спілкування з жінками, які бажають їхати працювати за кордон, і з тими, хто повернувся звідти, свідчить, що негативну роль у поширенні торгівлі людьми в Україні продовжує відігравати недостатня поінформованість українських громадян щодо можливостей працевлаштування за кордоном, а також про наслідки нелегального перебування там.

Неефективність політичних та економічних перетворень у державі, корупційність чиновників, декларативність соціальної політики, поглиблення прірви між верхами та абсолютною більшістю населення, нездійсненність романтичних мрій перших років незалежності призвели до виявлення ще одного фактора – невіри в позитивні зміни в країні. Молоді люди не бачать перспектив для життя та реалізації в українському суспільстві. Вища освіта не стає запорукою нормального забезпеченого життя. Виїзд за кордон розглядається як умова не тільки вирішення тимчасових фінансових проблем родини, але і як стратегія життєвого шляху для молодого покоління.

Ситуація ускладнюється тим, що процес міграції починає швидко ставати криміногенним, оскільки легальних можливостей виїхати працювати за кордон замало для усіх бажаючих. Крім того, серед факторів, що сприяють поширенню торгівлі людьми, фахівці все частіше відзначають посилення загальної криміналізації суспільства.

У групі правових чинників також відбулися певні зміни. Ухвалено закон проти торгівлі людьми, але бракує ефективної працюючої системи захисту потерпілих від торговців «живим товаром» в Україні, відсутній і закон про соціальний захист українських громадян за кордоном.

Причини торгівлі людьми слід шукати й у зовнішніх чинниках, серед яких – відкриття кордонів, що спрощує туризм і пошук роботи; інтернаціоналізація тіньової економіки; формування міжнародних кримінальних об'єднань; зростання різниці між багатими і бідними країнами; лояльне до проституції законодавство багатьох країн світу; глобалізація економіки та міграції.

Важливим чинником, який сформувався та виявився вже на початку нового століття, є наявність так званої соціальної мережі за кордоном. За даними дослідження Міжнародної організації праці, у більшості мігрантів, як благополучних, так і жертв торгівлі людьми, за кордоном працює хтось із родичів чи близьких друзів, що сприяє поінформованості про можливість працевлаштування за кордоном, значно полегшує процес виїзду. Найбільше ризикують стати потерпілими від торгівлі людьми ті, хто виїжджає в далеке зарубіжжя з метою нелегального працевлаштування через посередника, який бере на себе фінансування поїздки – оформлення візи і закордонного паспорта, придбання квитків. Ці грошові витрати є додатковим мотивуючим фактором, що не дозволяє людям відмовитися від поїздки у випадку виникнення сумнівів щодо її безпечності, вони ж стають і причиною того, що мігранти не можуть добровільно залишити роботу, тому що повинні повернути борги.

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Торгівля «живим товаром» як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, змінювати свої форми і методи залежно від економічної й соціальної ситуації в кожній конкретній країні й у світі взагалі. Тому з часом з'являються нові тенденції в торгівлі людьми. Якщо кілька років тому головним чинником цього явища було безробіття, сьогодні наголошується не стільки на безробітті як причині бідності, скільки на дуже низьких заробітках, навіть за висококваліфіковану працю.

Змінюються методи та підходи злочинних угруповань, способи вербування, групи ризику. Загалом зміни мають такі вияви: потерпілими від торгівлі людьми стають і чоловіки; усе менше жінок у віці за 35 років, а більше молодих – 15–19 років вивозять для роботи в секс-індустрії, що свідчить про тенденції омоложення бізнесу і дитячого рабства; наявна інформація про факти торгівлі дітьми; торгівці висувають більше вимог до «якості товару»; усе більше з'являється потерпілих від торгівлі людьми, які використовувалися не в секс-бізнесі, а експлуатувалися в домашньому господарстві, на напівлегальних та нелегальних мануфактурах і фабриках (вік таких людей 30–50 років); нові місця пошуку товару (торговці переходять до вербування у сільську місцевість); більш завуальованим та законспірованим стало вербування. Вербувальниками все частіше стають (з різних причин) знайомі люди, друзі, навіть рідні...

Вербувальники беруть на себе більше роботи: вони знаходять людей, самостійно оформляють їм документи, самі перевозять їх через кордон і передають у руки покупцю за кордоном, одержуючи відразу гроші. Раніше вербувальники займалися лише вербуванням і оформленням документів, подальші функції брали на себе інші злочинці. У такій ситуації вербувальники часто не одержували обіцяних їм грошей.

Поширюється внутрішня торгівля (у межах України) – з метою втягнення до порнобізнесу та проституції дітей, у тому числі на замовлення іноземців; змінюються форми торгівлі людьми, шляхи вивезення, зростають масштаби проблеми.

БОРОТЬБА З ТОРГОВЛЕЮ ДІТЬМИ: УКРАЇНА

Статистичні відомості за станом на 30 червня 2014 р.
(<http://mom.webbuilding.com.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi>)

Як свідчать наявні дані, Україна є однією з основних європейських країн вивозу жінок та дітей за кордон з метою примусової проституції та інших форм експлуатації. За період з 2000 по червень 2014 р. Міжнародною організацією з міграції була надана допомога **10, 465 особам, що постраждали від торгівлі людьми.**

3 605 неповнолітніх постраждалих 575 є громадянами України та двадцять вісім осіб інших національностей: 22 громадянина Молдови; 4 Російської Федерації, 1 Киргизстану, 1 Нігерії, 1 Афганістану та 1 особа громадянство якої не встановлено.

1. Країни з яких повернулися неповнолітні постраждалі від торгівлі людьми:

Рік Країни призначення	Кількість постраждалих за звітний період												
	2001 - 2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
В межах України	4	-	2	6	21	19	16	80	49	48	15	-	260
Російська Федерація	18	23	24	28	26	29	29	36	19	14	4	1	251
Туреччина	3	5	8	6	4	1	-	-	-	-	-	-	27
Польща	3	3	3	2	1	6	-	6	1	1	1	-	27
ОАЕ	4	1	-	6	10	-	-	-	-	-	-	-	21
Молдова	-	1	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	5
Ізраїль	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Чеська Республіка	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Косово	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Кіпр	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Білорусь	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Італія	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Казахстан	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1

Афганістан	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Гвінея	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1
ЗАГАЛОМ:	37	34	39	50	62	56	47	123	70	63	23	1	605

2. Типи експлуатації:

Тип експлуатації	Кількість постраждалих за звітний період										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Сексуальна (у тому числі 12 спроб вивозу з метою сексуальної експлуатації у 2006, 11 у 2007, 7 у 2008, 18 у 2009, 16 у 2010, 8 у 2011 та 1 у 2012 році)	28	46	51	43	31	41	19	5	6	-	272
Жебрацтво	7	3	1	4	2	58	19	43	7	-	144
Трудова	4	1	8	9	12	15	12	8	8	1	78
Група високої імовірності потрапляння у трафік	-	-	-	-	-	-	12	2	1	-	15
Змішана	-	-	2	-	2	5	3	1	-	-	13
Порнографія	-	-	-	-	-	3	3	-	-	-	6
Кримінальна діяльність	-	-	-	-	-	1	2	2	-	-	5
Інше	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1

3. Стать неповнолітніх постраждалих:

Стать	Кількість постраждалих за звітний період								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Дівчата	54	44	34	75	37	38	6	1	296
Хлопці	8	12	13	48	33	25	6	-	149

Шляхи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми

Основні шляхи потрапляння у ситуації торгівлі людьми такі:

- ❖ обман/фальшиві обіцянки працевлаштування;
- ❖ жертви обставин (перебування далеко від дому без засобів для існування);
- ❖ викрадення;
- ❖ вплив однолітків чи знайомих;
- ❖ дозвіл членів сім'ї (інколи батьки чи опікуни самі дозволяють дітям працювати в секс-індустрії тощо);
- ❖ фіктивний шлюб;
- ❖ візова система (підтримка міграційної програми для тих, хто бажає працювати в секс-індустрії);
- ❖ туризм;
- ❖ мережа Інтернет;
- ❖ навчання;
- ❖ молодіжна програма Au-pair (вивчення мови та культури іноземної країни протягом року молодою особою, яка натомість допомагає сім'ї, у якій проживає, доглядати за дітьми та виконувати роботу по господарству).

На деяких шляхах потрапляння у ситуацію торгівлі людьми зупинимося детальніше:

Шлюб

Шлюб – у сімейному праві добровільний, рівноправний союз жінки і чоловіка, який укладається для створення родини і породжує взаємні права та обов'язки одружених. Шлюб укладається в органах запису актів громадянського стану.

Одним із можливих шляхів міграції для українських жінок є одруження з іноземцем. Послуги з організації шлюбів пропонуються великою кількістю шлюбних агентств, як фізичних, так і віртуальних. В Інтернеті наявні сайти знайомств, на яких жінки без сторонньої допомоги можуть знайти нареченого. Крім матримоніальних фірм, шлюбні послуги пропонуються фізичними особами – свахами. Необдумані кроки при використанні зазначених послуг мо-

жуть призвести до потрапляння у руки торговців людьми.

Сьогодні в Україні можна зустріти безліч оголошень про послуги агентств, які спеціалізуються на організації шлюбів українських жінок з іноземними громадянами. Переважно це агентства, готові допомогти безоплатно. Вони пропонують вислати їм ваші фотознімки й анкети на абонентську скриньку. Далі механізм простий: одержавши анкети і фотографії, адресат інкогніто пересилає або везе їх за кордон в агентство, з яким співпрацює і де одержує за це відповідну винагороду. Агентство, у свою чергу, розміщує фотознімки й анкети у каталогах, за перегляд яких чоловіки платять, за чутками, чималі гроші. За адресу чи телефон дівчини стягується додаткова плата. При цьому навряд чи в таких фірмах цікавляться фінансовим станом, сексуальними схильностями, станом здоров'я і намірами чоловіків-клієнтів. Заплативши гроші і покористувавшись жінкою, вони можуть її перепродати, щоб повернути свої гроші, чи просто відправити назад на батьківщину.

Знайомства з метою створення родини через Інтернет здобувають все більшу популярність. У руки торговців людьми можна потрапити навіть через всевітню «мережу наречених», коли дівчата виставляють свої фотографії на сайтах знайомств. Серед випадків, які траплялися у роботі співробітників «Ла Страда-Україна» (міжнародного жіночого правозахисного центру), був приклад, коли після річного листування через Інтернет із чоловіком з Норвегії українська дівчина була запрошена до нього в гості. Після приїзду з'ясувалося, що вся інформація, яку він надав про себе в листуванні, не відповідає дійсності. Замість обіцяних подорожей по країні дівчину закрили в кімнаті. Спочатку її гвалтував сам «наречений», а потім запросив своїх друзів. Їй дивом вдалося подзвонити додому й описати місцевість, яку вона бачила з вікна. Через два тижні за цими описами дівчину вдалося розшукати. Після звільнення вона провела в реанімації кілька тижнів.

Туризм

Виїхати за кордон для відпочинку громадяни України можуть самостійно або звернувшись до туристичного агентства. Зараз функціонує багато фірм, які займаються туристичним бізнесом і пропонують поїздки в різні країни світу. Ці фірми рятують туристів від черг у ВВІРи для отримання закордонних паспортів, у посольства для одержання віз і в каси для придбання проїзних квитків. Як правило, фірма несе відповідальність за якість наданих за кордоном послуг.

Дуже часто фірми, які одержали ліцензію на туристичну діяльність, займаються працевлаштуванням. Більше того, нерідко фірми мають дві ліцензії – на посередницьку діяльність при працевлаштуванні за кордоном і на туристичні послуги. Наявність туристичної ліцензії дає можливість пришвидшити процедуру відкриття візи в посольстві, а наявність ліцензії на працевлаштування – пропонувати послуги з працевлаштування. Іноді туристична діяльність таких фірм має фіктивний характер, ліцензія на працевлаштування дозволяє їм залучати потенційних мігрантів, а ліцензія на туристичні послуги – спрощувати процедуру одержання візи для вивозу людей у країну призначення.

Програма Au pair

Програма Au pair функціонує у світі з 1960 року і становить собою молодіжний обмін з метою вивчення мови і культури приймаючої країни. Програма Au pair не може розглядатися як програма працевлаштування за кордоном.

Відповідно до правил програми, працювати за au pair може особа у віці від 19 до 24 років, яка не має родини і дітей. Система припускає проживання в родині, допомогу з догляду за дітьми і виконання поточних господарських справ (30 годин на тиждень), а також відвідування мовних курсів. Приймаюча родина забезпечує проживання і харчування, проїзний квиток для відвідування мовних курсів, а також щомісяця виплачує кишенькові гроші. Обов'язковою умовою системи є навчання іноземної мови.

Вербування для роботи за au pair може здійснюватися різними шляхами. У газетах розміщено багато оголошень агентств чи приватних осіб, які займаються посередництвом з наймання au pair у країни Західної Європи й усього світу. З досвіду роботи «Ла Стради» можна зробити висновок, що, виїжджаючи як няньки за системою au pair в інші країни, дівчата рідко стають жертвами торговців людьми. Однак випадки порушення прав людей, які працюють за системою au pair, численні. Наприклад, контракт повинен передбачати зміну родини в тому випадку, якщо дівчина не знайшла спільної мови з роботодавцями. Однак часто після оформлення документів на виїзд і одержання грошей за свої послуги агентство не бажає нести відповідальності за своїх клієнтів. У випадку виникнення конфліктної ситуації чи інших проблем дівчині немає до кого звернутися.

Досить часто фірми, які працюють у системі au pair, не виконують до кінця своїх зобов'язань перед клієнтами. Наприклад, відомий випадок, коли дівчині при виїзді за au pair до останнього дня обіцяли надати контракт. Нарешті їй

пообіцяли принести його до автобуса, але ніхто так і не прийшов. За дорогу їй також не повернули гроші, хоча ця умова обговорювалася перед поїздкою. У перший місяць дівчина одержала обіцяні гроші і виконувала нескладну роботу, доглядаючи за двома дітьми. Але через кілька місяців їй припинили платити, годувати, замість двох дітей вона повинна була доглядати за чотирма. Її також змушували прибирати будинок, мити басейн тощо. Часу на відпочинок і вивчення мови зовсім не залишалось. Представники організації, яка оформляла поїздку, переклали відповідальність на німецьких партнерів. Ті ж відмовилися допомагати дівчині, вказавши на відсутність контракту.

Пошук родини для роботи за *au pair* через Інтернет також може призвести до непередбаченої ситуації. Наприклад, відомий випадок, коли дівчина з Естонії, налагодивши листування з родиною із Німеччини, була запрошена за *au pair* у цю родину. Після приїзду в Німеччину виявилось, що дівчина була потрібна родині для сексуальних розваг. Їй не було до кого звернутися за допомогою, оскільки поїздка організовувалася самостійно.

Методи залучення до ситуації торгівлі людьми

Один з основних методів залучення до торгівлі людьми – вербування, яке може відбуватися: через канали, які регулюються урядом; через приватні агентства та агентів; через неформальні мережі знайомих, родичів; безпосередньо роботодавцем.

Інформація щодо можливості працевлаштування за кордоном та конкретні пропозиції, як правило, надаються потерпілим через персональні контакти (знайомими, знайомими знайомих, інколи родичами) або через засоби масової інформації (оголошення в газетах, по радіо, через Інтернет).

Різні форми торгівлі людьми в Україні

Торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації

Від цього злочину найбільше страждають молоді жінки, неповнолітні дівчата, а часом і діти. Саме вони становлять головну групу ризику. Ця форма експлуатації зачіпає найінтимнішу сторону життя і належить до найбільш цинічних злочинів, адже руйнує особисте життя людини, її майбутнє, сімейні стосунки, знищує генофонд нації, а отже, підриває майбутнє всього суспільства. Злочинці отримують надприбутки саме від використання жінок та дівчат на глобальному ринку сексуальних послуг.

Торгівля людьми з метою трудової експлуатації

Торгівля людиною з метою експлуатації її праці залишається актуальною проблемою для громадян України. Протягом останніх років проблему зафіксовано як на теренах самої України без перетину кордону, так і в країнах призначення, серед яких Росія, Чехія, Польща, Італія, Португалія та інші. За допомогою звернулися потерпілі, які вивозилися, перепродувалися та експлуатувалися в таких сферах, як будівництво, каменоломні, лісопосади, прокладання залізничних колій, сільське господарство, нелегальний вилов риби, підпільні майстерні з пошиття одягу та переробка харчової продукції.

Водночас в Україні фіксувалися випадки торгівлі людьми з метою трудової експлуатації у вуличній торгівлі (м. Херсон), підпільних майстернях (м. Харків) з пошиття легкого літнього одягу (спортивні футболки, що швидко збувалися на місцевих базарах). В одному з цих випадків постраждалими виявилися жінки з селищ Киргизстану, які не володіли ані українською, ані російською мовою, а тому були особливо незахищені від шахрайських дій та маніпуляцій. Більше того, вони прибули в Україну разом зі своїми дітьми, яких місяцями утримували з матерями у закритих підвалах, позбавивши можливості пересування та спілкування з іншими людьми.

Торгівля людьми з метою використання у жебрацтві

Від цієї проблеми найбільше страждають діти, інваліди та люди старшого віку. Широковідомою стала кримінальна справа за фактом експлуатації дітей-інвалідів з Румунії на вулицях м. Риму в Італії. У засобах масової інформації в Румунії злочинці розмістили інформацію про реабілітацію дітей-інвалідів у клініках Італії на пільгових умовах. Злочинці зібрали дітей на візках і транспортували їх до Риму. Діти-інваліди були змушені проживати в долині ріки Тибр у наметах, а протягом дня їх виставляли в туристичних місцях Риму для жебракування. Самостійно діти не могли пересуватися, отже, опинилися в повній залежності від злочинців, які відмовляли їм навіть в елементарній медичній допомозі.

Вивезення дітей для використання в жебракуванні фіксувалося і в Україні. Так, малолітні діти з Вінницької області, яких виховувала мати-одиначка, були передані нею за певну грошову винагороду в руки родини для жебракування на території Російської Федерації.

На вулицях Києва були встановлені факти експлуатації чоловіка-інваліда на

візку, громадянина Росії, викраденого з будинку інвалідів цієї країни для використання в жебракуванні. Іншу престарілу жінку злочинці вивезли з віддаленого села Молдови і примусили жебракувати протягом 16-ти років спочатку в Санкт-Петербурзі (РФ), а потім на ринках Києва.

Торгівля людьми з метою використання у виготовленні порнопродукції

Виготовлення на території України та направлення через канали Інтернету порнографічної продукції в країни, які мають на неї попит, приносить злочинним угрупованням неабиякий прибуток. Особливо це стосується дитячої порнографії, від чого страждають діти різного віку і різної статі. В Україні було викрито цілий ряд так званих фотостудій, які використовували дітей для своїх злочинних намірів.

Торгівля людьми з метою вилучення органів

З розвитком медичних наук зростає попит на трансплантацію органів людини. Серед відомих випадків торгівлі людськими органами торгівля нирками найпоширеніша, оскільки на них існує високий попит і трансплантувати нирку простіше порівняно з іншими людськими органами. Серед основних стримуючих факторів збільшення кількості таких злочинів фахівці називають складні медичні процедури та потребу в лікарях високої кваліфікації. В Україні нещодавно силами правоохоронних органів було заарештовано жінку, яка через канали мережі Інтернет намагалася продати нирку свого чотирирічного сина. Також силами правоохоронних органів України було затримано лікаря, який на території України нелегально підшукував донорів для трансплантації нирок.

Права, що порушуються у ситуації торгівлі людьми

У ситуації торгівлі людьми порушуються такі базові права:

Право на життя, свободу та особисту недоторканість: безпідставне затримання чи арешт означають, що вони були здійснені з порушенням чинного законодавства, строк затримання не вказується та не висуваються конкретні звинувачення, а іноді ці затримання закінчуються смертю затриманого.

Свобода від рабства: серед видів насилля – примусова праця без оплати чи боргова залежність.

Право на свободу від катувань, жорстокого чи нелюдського поводження: особи, які потерпіли від торгівлі людьми, дуже часто піддаються фізичному та психологічному насильству, гвалтуванню та катуванням. Під час затримання вони інколи зазнають принизливого ставлення до себе.

Рівність перед законом: дуже часто ставлення суддів та представників судової влади до осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, залежить від статі, раси, національності, наявності чи відсутності легального статусу чи походження. Представники судової влади та судові органи нерідко висувають звинувачення не проти торгівців людьми, а проти осіб, які потерпіли від торгівлі людьми.

Свобода пересування та вільного вибору місця проживання: це право порушується, коли у особи відбирають паспорт та документи для в'їзду і перебування за кордоном чи тримають її ув'язненою.

Право на працю, створення профспілок та приєднання до профспілок: особи, які були продані, не можуть створити чи приєднатися до профспілки, а також не можуть нічого зробити для поліпшення умов праці.

Право на достатній рівень життя: особи, які потерпіли від торгівлі людьми, дуже часто не мають можливості нормально харчуватися, змушені жити в поганих умовах, їм може бути відмовлено в медичній допомозі. Їм загрожує інфікування у випадку заборони використання контрацептивів.

Право на відпочинок: порушенням прав людини є примушування людей працювати велику кількість годин на день без вихідного дня. Цей пункт дуже часто порушується щодо хатніх робітниць.

Свобода одруження: права жінок порушуються, коли у шлюбі вони не мають рівних прав із чоловіками або коли жінок змушують укласти шлюб проти волі.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРОТИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА НАПРЯМИ БОРОТЬБИ З ЦИМ ЗЛОЧИНОМ

Діяння, котрі відповідають змісту поняття «торгівля людьми», вчинюються за єдиною схемою: *заволодіння особою – переміщення особи – продаж чи інша оплатна передача – злочинне використання особи.*

Незаконне заволодіння людиною може бути вчинене шляхом обману, зловживання довірою, викрадення, захоплення, використання безвихідного становища, у якому перебуває особа, тощо. Продаж чи інша оплатна передача людини виступають ключовими діями у вчиненні торгівлі людьми, тобто вони є суттю цього явища. Прикладами іншої оплатної передачі людини можуть бути: віддання людини в рахунок боргу, передання людини «в оренду» тощо. Злочинне використання проданої людини – це та мета, заради якої вчинюється торгівля людьми. Це може бути експлуатація праці, незаконне усиновлення, використання у проституції, рабство, боргова кабала, вилучення органів тощо. Ознака переміщення (через державний кордон або всередині держави) є необов'язковою для торгівлі людьми, але у більшості випадків торгівлі вона наявна і тому має самостійне значення.

Боротьба із торгівлею людьми у суспільстві здійснюється в таких напрямках:

- ❖ боротьба безпосередньо із торгівлею людьми, котра відповідає сукупності ознак заволодіння, продажу та злочинного використання;
- ❖ боротьба із заволодінням особою – викраденням або вербуванням людей;
- ❖ боротьба із незаконним переміщенням людей – незаконною міграцією;
- ❖ боротьба із незаконним використанням людей: експлуатацією праці, незаконним усиновленням, незаконною трансплантацією органів, звідництвом, експлуатацією проституції, використанням у збройних конфліктах, рабством тощо.

Україна першою з пострадянських країн визнала проблему торгівлі людьми як одну з найнебезпечніших для суспільства, результатом чого стало введення в 1998 році до Кримінального кодексу України статті 124-1 «Торгівля людьми». Стаття передбачала відповідальність за торгівлю людьми у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Внесення статті, яка передбачала відповідальність за торгівлю людьми загалом, на той час, було єдиним прецедентом

не тільки на пострадянському просторі, але й у країнах Європи.

У 2001 році було ухвалено новий Кримінальний кодекс України. Статтю 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» віднесено до розділу злочинів проти особистості, відповідно до неї торгівля людьми є тяжким злочином. Міра покарання стала жорсткішою.

4 лютого 2004 року Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї», що доповнює Конвенцію. Ратифікація передбачає приведення національного законодавства у відповідність до положень Конвенції й Протоколу.

3 лютого 2006 року Президент України підписав Закон № 3316-1 «Про внесення змін у Кримінальний кодекс України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми й залучення в заняття проституцією», ухвалений Верховною Радою України 12 січня 2006 року.

Запропоновані Законом зміни спрямовано на приведення статей 149 і 303 КК України у відповідність до норм Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності й Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї.

Відповідно до визначення, наведеному у чинному законодавстві, торгівля людьми – це «продаж, інша платна передача особи або здійснення будь-якої незаконної угоди щодо особи, предметом якої є її передача іншій особі (особам), пов'язані із законним чи незаконним переміщенням особи за її згодою або без неї через державний кордон України або без такого для подальшого продажу чи іншої сплатної передачі особи іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, експлуатації її праці». У ст. 149 Кримінального кодексу закріплено три самостійні форми злочину: продаж людини, інша сплатна передача людини та здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди (крім продажу та іншої сплатної передачі).

Статтю 149 КК України доповнено приміткою, в якій роз'яснено терміни «експлуатація людини», «уразливе становище»; у назву ст. 303 КК України введено термін «сутенерство», визначення якого подано в частині першій примітки до цієї статті. Передбачено відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або застосуванням або погрозою застосування насильства,

використання службового становища, чи особою, від якої потерпілий перебував в матеріальній або іншій залежності (частина третя примітки до статті 149, частина друга примітки до статті 303 КК України).

Кримінальний Кодекс України. Стаття 149. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини.

1. Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.
2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітньої або щодо кількох осіб повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.
3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітки:

1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення.
2. У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, при-

ймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності (у редакції Закону України від 12.01.2006 р. № 3316-IV).

Крім закріплення на законодавчому рівні кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, виникла потреба створення всебічного механізму боротьби з цим злочином на державному рівні. Першою спробою такої консолідації зусиль стало ухвалення Постановою Кабінету Міністрів України № 1768 від 25 вересня 1999 року Програми запобігання торгівлі жінками.

5 червня 2002 року Постановою Кабінету Міністрів України № 766 ухвалена Комплексна Програма протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки.

25 грудня 2002 року Постановою Кабінету Міністрів України № 1961 «Про створення Міжвідомчої координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми» створено спеціальний орган при Кабінеті Міністрів України, на який покладено координацію діяльності різних організацій.

27 червня 2003 року Кабінетом Міністрів України ухвалено Постанову № 987 «Про затвердження типового положення про центр реабілітації для осіб, що потерпіли від торгівлі людьми».

5 квітня 2006 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 188-р ухвалено Концепцію Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006–2010 рр.

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Можливість легального працевлаштування

Легально громадяни України можуть працевлаштуватися за кордоном відповідно до міжурядових договорів про взаємне працевлаштування. Зараз Урядом України укладені Договори про взаємне працевлаштування громадян з Урядами Республіки Польща, Чеської Республіки, Словацької Республіки, Республіки Литва, Республіки Латвія, Російської Федерації, Республіки Молдова, Республіки Беларусь, Республіки Вірменія, Соціалістичної Республіки В'єтнам. Дія цих договорів поширюється лише на тих громадян, які працюють на законних підставах, тобто в'їхали на територію країни працевлаштування на підставі робочої візи, а не туристичної чи гостьової, отримали дозвіл на працевлаштування і дозвіл на перебування. Використання роботи іноземного громадянина без оформлення дозволу на працевлаштування вважається нелегальним.

Види робіт, що пропонуються

Прагнучи одержати роботу за кордоном, багато українських громадян не підозрюють про те, що легально працевлаштуватися в багатьох країнах Європи практично неможливо. До прикладу, у країнах Європейського Союзу роботодавець перш ніж надати робоче місце іноземцю, повинен довести, що ця робота була запропонована громадянину своєї країни, потім громадянину країн Європейського Союзу і лише потім – громадянину іншої країни, наприклад, України. Але в таких випадках йдеться про фахівців у рідкісних галузях, наприклад, художників, учених, програмістів тощо. Легально влаштуватися домогосподаркою за таких умов неможливо. Поширена думка про те, що європейські та інші країни мають потребу в дешевій робочій силі, не відповідає дійсності. Дотепер відомі одиничні випадки вдалого працевлаштування. Загалом же нелегали, яким би видом діяльності вони не займалися, фактично позбавлені більшості прав і легко можуть стати об'єктами експлуатації. Порушення міграційного чи трудового законодавства країни перебування призводить до депортації. Вербувальники, маючи свої корисливі цілі, приховують цю інформацію.

Домашнє господарство

Домашнє господарство є однією з найбільш привабливих робіт для українських жінок, оскільки є звичною справою для більшості з них. За таку роботу

за кордоном жінка отримує значно більшу суму, ніж може заробити в Україні. Інформація про таку роботу, як правило, передається «з вуст у вуста»: жінки, які працюють хатніми робітницями в інших країнах, повертаючись на батьківщину, розповідають знайомим про можливість подібного заробітку. Часто саме вони виступають вербувальницями. У таких випадках замість обіцяної роботи жінок примушують до заняття проституцією. Навіть якщо жінки виконують роботу з ведення домашнього господарства, найчастіше вони страждають від сексуальних домагань чи насильства з боку господарів.

Сфера обслуговування

Нерідко українським жінкам пропонують роботу продавцями, покоївками в готелях чи, що найбільш популярно, – офіціантками. На роботу продавцями, як правило, вербують у Туреччину. Набір мотивують великою кількістю російськомовних туристів, для обслуговування яких необхідні дівчата зі знанням російської мови. Однак буває так, що дівчатам доводиться очікувати звільнення робочого місця кілька тижнів. У результаті вони потрапляють у боргову залежність від господаря, який оплачує їхнє харчування і проживання протягом усього часу. Потім їх ставлять перед фактом: необхідно розрахуватися з боргами і самим заробляти собі на життя. Переважно робота, яку їм пропонують для відпрацювання боргу, – сексуальні послуги. Офіціантками, як правило, «працевлаштовують» студенток на час канікул. У більшості випадків дівчата справді працюють офіціантками, посудомийницями, прибиральницями, але це є додатковою роботою. Часто основне їхнє призначення – надання сексуальних послуг.

Догляд за дітьми, літніми людьми, хворими

Для роботи в цій сфері залучають, як правило, жінок у віці від 40 до 55 років. Проте часто трапляються оголошення про наймання молодих дівчат на роботу няньками у різні країни. Наприклад, їм можуть пропонувати роботу в Туреччині із зарплатою до 600\$ і хорошими умовами проживання. Хоча традиційно в Туреччині жінки не довіряють виховання своїх дітей стороннім людям, особливо іноземкам. Чимало українських жінок працюють у країнах західної Європи, доглядаючи за літніми чи хворими людьми. Багато хто з них має медичну освіту. Наймати на роботу українок надзвичайно вигідно: робота доглядальниць такої кваліфікації у Європі цінується дуже високо. Українські жінки, переважно, працюють нелегально, що призводить до знецінення їхньої праці. Нелегальний статус і безправ'я унеможливають зміну місця роботи у випадку невиплати заробітної плати, приниження та інших порушень прав людини.

Сільське господарство

Робота в сільськогосподарському секторі має сезонний характер. Як жінок, так і чоловіків запрошують на збір врожаю, наприклад, полуниці в Італії чи Греції, яблук у Польщі, апельсинів в Іспанії. Замість обіцяної нескладної роботи люди працюють по 18–20 годин на день, часто без харчування протягом дня. Фрукти, які вони збирають, іноді є їхньою єдиною їжею. Однак частими є випадки отруєння хімікатами, якими ці фрукти обробляють. Деякі з них – з летальним результатом. Чоловікам можуть пропонувати роботу на фермах з випасу овець чи кіз у гірських районах. Чи варто говорити про ті умови, в яких живуть люди, перебуваючи за сотні кілометрів від цивілізації?

Сфера розваг

За статистикою, одна з робіт за кордоном, яку найчастіше пропонують, – робота танцівницею в барі чи нічному клубі. Однак відсоток професійних танцівниць серед усієї кількості дуже невеликий. Як правило, перед поїздкою за кордон дівчат навчають танцювальним елементам протягом двох–чотирьох тижнів. Після цього обіцяють знайти високооплачувану роботу в нічному клубі. Найчастіше саме за цим типом робіт ховається сексуальна експлуатація. Дівчата справді танцюють на подіумах у клубах, але тільки для того, щоб бути обраними для надання сексуальних послуг.

Консумація

Консумація (від лат *consumo* – «споживаю») – на жаргоні завсідників нічних закладів зі стриптизом чи іншими еротичними шоу (казино, дискотек, стриптиз-барів тощо): надання такої послуги, як підхід до столика клієнта і неформальна бесіда з ним. Дівчина повинна заохочувати клієнта на замовлення якомога більшої кількості алкоголю (це вигідно закладу), для чого і вона сама має випивати багато напоїв. Мало хто з дівчат замислюється і над тим, що, заплативши за їжу і коктейлі, гість закладу іноді може вимагати продовження спілкування і відшкодування витрачених грошей шляхом задоволення його сексуальних потреб.

Будівництво

На будівельні роботи вербують, переважно, чоловіків. Однією з найбільш популярних країн з наймання будівельників є Росія. Багатьом здається, що Росія й Україна – усе ще одна країна, і працевлаштування в Російській Федерації не

вимагає спеціального дозволу. Однак часто чоловіки, так само як і жінки, опинившись у чужій країні, виявляються позбавленими своїх паспортів і вимушені терпіти приниження, а острах депортації утримує їх від звернення до правоохоронних органів, що призводить до подальшого порушення їхніх прав.

Секс-бізнес

Одним із найбільш поширених стереотипів у проблемі торгівлі людьми є омана, що жінки, які свідомо бажають працювати в секс-бізнесі, не можуть страждати від торгівлі людьми, адже вони добровільно надають секс-послуги. Завербувати дівчат, які працюють у секс-бізнесі в Україні, нескладно: за ту ж роботу, яку вони виконують нелегально в нашій країні, їм пропонують заробіток у кілька разів вищий. Умови роботи й обіцяна зарплата, як правило, на порядок вищі, ніж в Україні. Важливими умовами, які приваблюють багатьох дівчат, є регламентована кількість клієнтів (від одного до п'яти) і обслуговування тільки тих, які сподобалися. Однак робота за кордоном в секс-бізнесі для українських громадян, також як і робота в багатьох інших сферах, заборонена законом. Нелегальний статус призводить до неможливості захистити свої права у випадку порушення обіцяних умов роботи. Як правило, замість п'яти клієнтів, про які йдеться при вербуванні, жінки змушені обслуговувати до 40 чоловіків і працювати до 20 годин на день. При цьому заробітна плата не виплачується. Таке порушення прав людини дозволяє говорити про описані ситуації як про випадки торгівлі людьми.

Промисловість

Дешева робоча сила найчастіше необхідна на фабриках, які займаються нелегальним виробництвом якої-небудь продукції. У таких випадках господар фабрики не піклується про те, що на нього працюють нелегали. Як правило, подібні підприємства знаходяться у віддалених місцях. Повна ізоляваність, нелегальний статус, відсутність документів не дають можливості вибратися з території підприємства. Відомі випадки, коли людей вербували на роботу на фабрику, яка спеціалізується з переробки прострочених овочевих консервів і томатної пасти. На фабрику привозили зіпсований товар, робітники промивали овочі, закладали в нові банки і змінювали наклейки. Єдиною їжею протягом дня були ці ж гнилі, не придатні до споживання, овочі. Деякі фірми вербують робітників для нафтових платформ, наприклад, у Норвегії. Однак рідко такі пропозиції завершуються реальним працевлаштуванням.

ПОРАДИ З ЛЕГАЛЬНОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

1. Якщо ти вирішив влаштуватися на роботу за кордоном через фірму, то насамперед перевір у Державному центрі зайнятості, чи має ця фірма відповідну ліцензію. Є фірми, які не спеціалізуються на працевлаштуванні людей, а укладають договір з іноземною фірмою про виконання певного обсягу роботи (із залученням невеликої кількості спеціалістів-професіоналів). Такі фірми не мають ліцензії, тому попроси показати цей договір.
2. Попроси представників фірми показати ліцензію нового зразку й зробити з неї ксерокопію. Зверни увагу, чи відповідає назва у ліцензії назві фірми, чи збігається адреса, як давно працює фірма на українському ринку працевлаштування, коли вона отримала ліцензію. Порівняй ці відомості з тими, які тобі надали працівники фірми.
3. Зверни увагу! Умови та перелік послуг, які надає фірма, мають висіти в офісі на чільному місці.
4. Попроси показати контракт з працевлаштування з іноземною фірмою, що має бути легалізованим у тій країні, в якій фірма пропонує тобі роботу.
5. Іноземні фірми не мають права займатися вербуванням українських громадян на роботу за кордоном без дозволу України, навіть якщо мають дозвіл іноземної країни. Тобто, усі іноземні фірми обов'язково мають зареєструвати в Україні своє представництво або діяти через українські фірми. І, звичайно, усі вони повинні мати ліцензію Міністерства соціальної політики України.
6. Будь уважним, влаштовуючись на роботу в Росії! Торговці людьми дедалі частіше використовують цю країну як проміжний пункт, де жертвам змінюють паспорти і перепродають на Схід та на Захід. Але й у самій Росії наші люди стають жертвами експлуатації.
7. Коли свої послуги з працевлаштування тобі пропонують «агенти», з'ясууй прізвища та адреси цих людей. Перевір їхню легальність: фірма-посередник має видати їм нотаріально засвідчену довіреність або договір-доручення, які передбачають право цих конкретних осіб на вербування людей з метою працевлаштування за кордоном.
8. Звернися до комерційного відділу посольства чи консульства країни, до

- якої збираєшся їхати. Довідайся, чи справді ця фірма або особа, що пропонують тобі роботу, працюють в Україні і чи можна їм довіряти.
9. Попроси телефон іноземної фірми, що тебе запрошує, і зателефонуй туди. Дізнайся, чи справді вона має договір із фірмою у твоїй країні, на яких умовах вона запрошує громадян нашої країни.
 10. У жодному разі не сплачуй гроші фірмам-шахраям, які обіцяють клієнтам візову підтримку для виїзду в інші країни. Гроші, які беруть на гостьову візу, фірми, як правило, не повертають. Зверни увагу! За законом отримати візу можна тільки особисто. Анкети на одержання візи в посольствах видають безплатно.
 11. Коли тобі пропонують роботу, це має бути не на словах – підписуй/укладай контракт.
 12. Контракт на роботу або навчання за кордоном читай дуже уважно, зверни увагу на дрібні примітки. Бажано проконсультуватися з юристами.
 13. Контракт має бути написаний українською мовою. Зверни увагу на пункт, в якому йдеться про оплату твоїх послуг. Особливо, якщо згідно з контрактом гроші зберігаються у роботодавця. Пам'ятай! Забороняється стягування будь-яких попередніх оплат, зокрема за посередництво у працевлаштуванні, до укладання/підписання контракту особою, яка наймається.
 14. Контракт на працевлаштування чи навчання за кордоном повинен містити такі положення:
 - ❖ країна перебування;
 - ❖ ім'я чи назва роботодавця, його адреса, номер телефону та факсу;
 - ❖ опис роботи та умов праці;
 - ❖ умови оплати;
 - ❖ умови проживання;
 - ❖ термін дії контракту;
 - ❖ умови соціального захисту;
 - ❖ умови перебування в іноземній країні та відомості про відповідальну особу в цій країні; про повноваження цієї особи.
 15. Потрібно також укласти письмовий договір про надання послуг з працевлаштування безпосередньо з фірмою-посередницею. Цей договір повинен містити повну й достовірну інформацію про послуги посередника

у працевлаштуванні, порядок оплати, термін дії договору, а також обов'язки та відповідальність сторін.

16. Якщо фірма вимагає гроші за оформлення документів – отримай документ, що підтверджує сплату грошей (касовий ордер, квитанцію банку). Гроші безпечніше переказувати на розрахунковий рахунок фірми через банк. Тоді ти зможеш довести, що гроші заплачені. На жаль, в Україні є випадки, коли фірми обманюють: гроші забирають, а на роботу не влаштовують.
17. Зверни особливу увагу на оплату праці, яку тобі пропонують. Чи відповідає вона справжній оплаті такої праці в країні, куди тебе обіцяють працевлаштувати. Можеш з'ясувати необхідну інформацію в посольстві цієї країни в Україні.
18. Гроші безпечніше отримувати на рахунок у банку. Цей рахунок ти можеш відкрити тут, в Україні. Усю докладну достовірну інформацію з цього приводу ти зможеш отримати в банках України. Тобі розкажуть, як відкрити валютний рахунок і що для цього потрібно.
19. Докладну консультацію з працевлаштування за кордоном ти зможеш отримати у Міністерстві соціальної політики України чи зателефонувавши на Всеукраїнську «гарячу лінію» Центрив консультування мігрантів.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Ситуація 1.

Сашка затримали разом із подружжям із Закарпатської області. Вони намагалися виїхати до Російської Федерації. Прикордонників, які перевіряли їхні документи, насторожила відсутність доручення від батьків на вивіз дитини за кордон. А свідоцтво про народження, надане на перевірку, належало дівчинці, тоді як правоохоронці явно бачили перед собою хлопчика. Для з'ясування обставин чоловіка та жінку затримали і викликали міліцію. Згодом виявилось, що затримані – роми, жителі Закарпатської області. Чоловік запевняв правоохоронців, що опікується хлопчиком з дитинства – він його рідний дядько, тому завжди бере його із собою в усі поїздки. До Росії вони їхали разом із дружиною відвідати родичів. Саме дружина вмовила чоловіка взяти із собою хлопчика. Перевезти дитину вирішили за документами племінниці в надії, що їх не викриють.

Під час перевірки міліція виявила нові факти з життя затриманих, що дозволили порушити проти них кримінальну справу за звинуваченням у втягненні неповнолітніх в жебрацьку діяльність. Жебрацтвом займалися як саме подружжя, так і їхні рідні. Такий «родинний» бізнес був поставлений на широку ногу і приносив непоганий прибуток. «Найбільше коштів в їхню родину скарбницю приносив саме Сашко, – розповідав старший інспектор кримінальної міліції у справах дітей обласного ГУМВС. – Його дядько – 21-річний молодий чоловік зізнався, що використовував хлопчика для занять жебрацтвом. Він і сам жебракував. Його роль – інвалід з паличкою в руках. Довірливі громадяни ніколи не проходили повз нього, не кинувши гроші. Нам вдалося встановити, що жебрацтво є своєрідним сімейним бізнесом цієї родини. Жебракували батьки й інші їхні родичі. Вони курсували містами України, і в Росію їхали з тією ж метою. За словами затриманих, один день «роботи» хлопчика в країні ближнього зарубіжжя приніс би їм до 1000 гривень».

Ситуація 2.

Після закінчення школи Петро не вступив до вишу, тому потрібно було рік попрацювати. У рідному селі роботи бракувало, і вони з товаришами вирішили поїхати працювати до Москви, куди вже неодноразово їздили на заробітки їхні односельчани. Звернувшись до знайомої фірми з працевлаштування, невдовзі і поїхали; контракт не підписували.

Їх зустріли на вокзалі та відвезли у якусь приміську садибу, в якій було необхідно робити ремонт. Документи в хлопців забрали ще по дорозі (ніби для реєстрації). Будинок, в якому вони працювали, був завжди замкненим, вони не могли виходити на вулицю; їжу їм підсовували під двері. Грошей, звісно, ніхто не платив. Оскільки місцевість була малолюдна, хлопцям ніяк було попросити про допомогу. Але одного разу вони побачили у вікно людину з мобільним телефоном та умовили зателефонувати батькам...

Ситуація 3.

Дві 15-річні подруги навчались у дев'ятому класі сільської школи. Сім'ї в них були незаможні та доволі проблемні: до Марини в їхній багатодітній родині майже нікому не було діла (вона почувала себе покинутою і нікому не потрібною); Галін вітчим завжди ображав дівчину, а іноді, коли мами не було вдома, намагався схилити її до інтимних відносин. Тому Галя часто ночувала у подруг – додому йти не хотілося.

Перед Новим роком Галя з Мариною сиділи у невеличкому кафе, до якого незабаром зайшов Галін вітчим. Він почав лаятись і чіплятись до дівчат. Після того, як він пішов, до них за стіл підсів молодий хлопець, якого вони вже неодноразово бачили. Він поспівчував дівчатам, сказав, що може їм допомогти заробити грошей, щоб стати незалежними від батьків. У нього, мовляв, є знайома жінка, яка мешкає в Ялті і потребує хатніх працівниць, бо сама не може впоратися. Потрібно допомагати їй прибирати будинок та готувати їжу, а за це вона дуже добре платитиме. Дівчата погодились і, навіть не заходячі за речами і документами, вирушили у мандрівку за щастям.

Їм, справді, доводилося вдень готувати їжу та прибирати, а вночі «обслуговувати» від 5 до 10 клієнтів. Грошей вони не отримували...

Література

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
2. Міжнародний правозахисний центр «Ла Страда Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.la-strada.org.ua/>
3. Олейник М. Як вийти заміж за іноземця / Мар'яна Олейник. – К. : Спалах, 1999. – С.20–21.
4. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>.
5. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Семигіної. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 166 с.
6. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Агентство “Україна”, 2007. – 352 с.
7. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К. : Чальцев, 2008. – 384 с.
8. Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua>.
9. Центр консультування мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.migrantinfo.org.ua>.

БЛОК 3: «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»

- ЗАНЯТТЯ 17 -

ТЕМА: **ЯК ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ** (1 частина)

Мета: формувати в учнів уміння приймати рішення, сприяти усвідомленню важливості особистої відповідальності за прийняте рішення.

Завдання:

- ❖ сприяти усвідомленню важливості прийняття відповідальних рішень;
- ❖ ознайомити підлітків із послідовністю (алгоритмом) прийняття відповідальних рішень.

Ключові слова: рішення, послідовність (алгоритм) прийняття рішення.

Матеріали та обладнання: 4 паперових конверти розміром 30x20 см, маркери, степлер, банан, гірчиця, пляшка 0,5 л, заповнена водою, 1 гривня, цибулина, плакат «Алгоритм прийняття рішень», стрічки по 20 см за кількістю учасників, картки.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (1 хв.).
2. Вправа «Обери пакет» (24 хв.).

3. Вправа «Ситуації, що потребують рішення» (10 хв.).
4. Інформаційне повідомлення педагога (7 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (1 хв.)

Педагог презентує тему, знайомить підлітків із завданнями заняття.

III Вправа «Обери пакет» (24 хв.)

Педагог запитує учнів, як вони можуть пояснити слово «рішення». Далі узагальнює відповіді і пояснює, що *рішення* – це дія, до якої людина вирішила вдатися після обмірковування ситуації, з якої потрібно знайти вихід. Рішення може бути прийняте як в результаті аналізу, так і спонтанно.

Педагог пропонує учням розказати, які рішення їм доводилося приймати сьогодні. Відповіді записуються на дошці чи аркуші паперу. Можливо, учні дадуть такі відповіді: коли вставати, що вдягати, що снідати, йти до училища чи ні тощо.

До уваги педагога

Запишіть кілька рішень і, за можливості, розставте їх по порядку: від найпростішого до найбільш складного (наприклад, вирішити, почистити зуби чи ні; вирішити, коли прокидатися; вирішити, коли йти до училища; вирішити, в якому гуртку навчатися; вирішити, піти вчитися в інститут або піти працювати; вирішити, до якого інституту вступати; вирішити, чи розказати вчителю про випадок крадіжки в класі, якщо людина, яка щось вкрала, – ваш друг; вирішити, чи вступати у відносини сексуальної близькості до шлюбу; вирішити, як вчинити, якщо знайомі запропонували знятися у приватному кіно за гроші).

Зверніть увагу учнів на те, що кожен день ми приймаємо рішення. Якщо справа стосується рішень, від яких залежить твоє здоров'я, безпека, спокій близьких, то дуже корисно володіти інформацією, як приймати відповідальні рішення.

До початку заняття заготовте 4 пакети-конверти. Позначте їх номерами. Покладіть у 1-й конверт – банан та гірчицю, у 2-й – пляшку (0,5) з водою з-під

крану, у 3-й – цибулину, у 4-й – одногривневу купюру.

Скріпіть конверти степлером або заклейте їх.

На наступному етапі педагог розкладає 4 підготовлених пакети (учні не знають, що в них) на підлогу у горизонтальну лінію і просить трьох бажаючих вибрати один із них, потім стати за обраним пакетом (один пакет залишається не обраним). Після цього педагог пропонує учасникам переглянути своє рішення. Він запитує, чи не хотіли б вони поміняти пакети. Після того, як зроблено вибір, педагог запитує трьох добровольців, яким чином відбувався їхній вибір. Відповіді можуть бути такі: «Мені подобається номер пакета», «Це моє улюблене число», «Пакет був найближче до мене», «Вони сказали мені взяти цей» і т. ін.

Далі педагог пропонує учасникам взяти свої пакети за один куточок, підняти їх над підлогою не вище ніж на 10 сантиметрів і покласти на місце. Потім він запитує, чи не бажають учасники помінятися пакетами або взяти замість свого пакет, що залишився. Якщо хтось поміняв пакет, запитує, чому він це зробив.

До уваги педагога

Якщо два учні хочуть обрати один і той самий пакет, поясніть, що важливо, щоб кожен вибрав і взяв пакет, і якщо пакет вже вибраний одним учнем, іншому необхідно вибрати з тих пакетів, що залишилися.

Педагог пропонує учасникам взяти пакети. Цього разу вони можуть робити з ними, що хочуть. Не можна тільки їх відкривати.

Після того, як учні дослідили пакети, педагог просить зробити остаточний вибір. Потім запитує, чи не хоче хтось із групи взяти пакет, який залишився.

Далі педагог пропонує учасникам зайняти своє місце, відкрити пакети, ознайомитися з їхнім змістом самим, показати групі, що в них, і проводить обговорення.

До уваги педагога

Додайте до обговорення такі моменти:

Пакет 1 виглядав привабливо тому, що лежав на боці (через банан). Люди часто щось роблять з цікавості. У пакеті 1 був банан і гірчиця, тобто те, що можна з'їсти, і це позитивний наслідок прийнятого рішення. А якщо педагог попро-

сильше намазати банан гірчицею і з'їсти? Тобто іноді ми не знаємо, які будуть наслідки прийнятого рішення: принаймні, воно може викликати незручність, розгублення.

У пакеті 2 – пляшка з водою, але, на жаль, це не «Живчик», не мінеральна вода, а просто вода з крану.

Отримана інформація була помилковою. Точно визначити, яка вода у пляшці, було дуже важко. На основі наявної, але неповної інформації ми намагаємося прийняти правильне рішення, але результат виявляється зовсім неочікуваним.

Пакет 3 схожий на пакет з яблуком. Тільки якщо відчуті запах, можна визначити, що це цибуля, а не яблуко. Іноді ми приймаємо рішення дуже швидко і втрачаємо частину важливої й необхідної нам інформації. У цьому випадку наслідки не позитивні, оскільки цибуля – не смачне яблуко. Але і не зовсім негативні – адже педагог не казав, що необхідно з'їсти те, що в пакеті!

Вміст пакета 4 неможливо було визначити. Більше того, здавалося, що там нічого немає. На дотик можна було встановити наявність чогось паперового у середині. Але який саме папір – при закритому пакеті визначити неможливо. Тому при виборі цього пакета є ризик. У цьому випадку він невеликий і позитивний, але буває, що ризиковане рішення може мати цілком небезпечні наслідки, коли є ризик – справа небезпечна.

До уваги педагога

Підкресліть, що в учасників не було ніякої інформації про те, що в пакетах. Без інформації дуже складно прийняти правильне рішення.

Далі педагог проводить обговорення результатів вправи.

Запитання для обговорення:

- ❖ Якщо взяти до уваги досвід вибору конвертів, які висновки можна зробити стосовно процесу прийняття відповідального рішення?
- ❖ Що важливо у процесі прийняття рішення (достовірна інформація, наслідки, можлива небезпека)?
- ❖ Коли вибір вже зроблено, хто «пожинає наслідки»?
- ❖ Хто несе відповідальність за прийняття рішення?
- ❖ Від чого залежить остаточний вибір в процесі прийняття рішення (від наслідків)?

До уваги педагога

У разі потреби поясніть підліткам, що наслідок – це результат, який впливає з попередньої діяльності.

III Вправа «Ситуації, що потребують рішення» (10 хв.)

Педагог говорить підліткам, що рішення з приводу вибору пакета у попередній вправі, як і наслідки цього рішення, є лише грою, в якій моделювалася ситуація необхідності прийняття рішення. Прийняття рішення в життєвих ситуаціях – річ дуже складна і відповідальна. Життя щоденно буде ставити перед ними все нові й нові завдання, для розв'язання яких потрібно приймати рішення і нести за це відповідальність. Від цього значною мірою залежатиме їхнє професійне, особисте життя.

Педагог роздає підліткам картки і просить їх написати, які серйозні рішення повинні прийняти вони чи їхні друзі незабаром. Ці рішення можуть стосуватися чого завгодно: училища, роботи, родини, друзів, вживання алкоголю і т.д. Педагог просить написати ті рішення, наслідки яких мають велике значення.

До уваги педагога

Поясніть, що це завдання конфіденційне, і збережіть в таємниці ситуації, про які ви дізналися.

Педагог збирає картки в коробку, перемішує їх, вибирає п'ять чи шість карток, записує їхній зміст на дошці або аркуші паперу, переформулюючи так, щоб зберегти конфіденційність.

Ці картки будуть використані на наступному занятті.

III Інформаційне повідомлення педагога (7 хв.)

Педагог звертає увагу підлітків, що процес прийняття рішення відбувається за певним алгоритмом і на сьогоднішньому занятті вони матимуть змогу познайомитися з ним. Педагог пояснює термін «алгоритм»:

Алгоритм – певна послідовність правил, дій для вирішення проблемної ситуації.

Прийняття рішень – це процес розгляду та аналізу ситуації, який передбачає окреслення послідовності дій для досягнення певної цілі.

Педагог вивішує плакат «Алгоритм прийняття рішення» (див. Демонстраційно-ілюстративний матеріал), звертає на нього увагу підлітків і зазначає: «Кожен із нас може навчитися робити правильний вибір. Для цього є декілька методів, один з яких ми зараз розглянемо» (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Варто дати визначення поняття «альтернатива». Альтернатива – варіант протилежного рішення, судження за принципом «або-або».

Для того, щоб опрацювати запропонований алгоритм, можна повернутися до справи «Обери пакет» та розглянути на її результатах алгоритм прийняття рішення. Наприклад:

1. Виникла ситуація, що потребує прийняття рішення (пропозиція педагога взяти пакет).
2. Потрібна інформація, її пошук та аналіз отриманої інформації (добровольці розглядали пакети).
3. Продумування варіантів рішення (наприклад, взяти пакет 1, 2, 3 або 4, не взяти).
4. Аналіз можливих наслідків прийнятого рішення (наслідки, якщо пакет взяти, якщо не взяти).
5. Вибір, особиста відповідальність за прийняття рішення (за прийняте рішення відповідаю я).

Важливі висновки:

Важливо нагадати учням, що складна, на перший погляд, процедура навчання прийняття рішень виправдана, а крім того, навичка приймати рішення, яка сформована одного разу, надалі зберігається.

Уміння приймати рішення подібне до вміння писати: для його опанування спочатку слід витратити багато часу і зусиль, але згодом людина навіть не буде замислюватися над процесом (цією процедурою), автоматично використовуючи засвоений алгоритм.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Запитання для обговорення:

- ❖ Які знання учасники отримали?
 - ❖ Як ці знання ви використаєте у повсякденному житті?
-

До уваги педагога

Необхідно звернути увагу учнів на те, що:

- ❖ знання послідовності прийняття відповідального рішення надає можливість бути більш впевненим в ситуаціях, які потребують вирішення;
 - ❖ зважування на можливі наслідки того чи іншого рішення дає можливість приймати більш відповідальні й безпечні рішення.
-

- ЗАНЯТТЯ 18 -

ТЕМА: ЯК ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ (2 частина)

Мета: формувати в учнів уміння приймати рішення, сприяти усвідомленню важливості особистої відповідальності за прийняте рішення.

Завдання:

- ❖ закріпити знання щодо алгоритму прийняття відповідальних рішень;
- ❖ сприяти формуванню навичок прийняття відповідальних рішень;
- ❖ сприяти формуванню вміння прогнозувати наслідки прийнятих рішень.

Ключові слова: альтернатива, прогнозування, наслідки.

Матеріали та обладнання: аркуші паперу А1, маркери, дошка, крейда, плакат «Алгоритм прийняття рішень», картки із ситуаціями з попереднього заняття, скотч.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Вправа «Як працює схема прийняття рішення?» (17 хв.).
3. Вправа «Навчання навичок прийняття рішення» (20 хв.).
4. Підбиття підсумків (5 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог запитує учасників, чи використовували вони в повсякденному житті знання, отримані на попередньому занятті. Як саме?

Потім знайомить із завданнями другого заняття на тему «Як приймати рішення».

III Вправа «Як працює схема прийняття рішення?» (17 хв.)

Педагог вивішує плакат зі схемою, яка відображає алгоритм прийняття рішення (див. Демонстраційно-ілюстративний матеріал).

Разом з учасниками обирає одну із 5–6 ситуацій, що були визначені на попередньому занятті, й записує її на першому рядку схеми.

До уваги педагога

Оберіть ті ситуації, які були переформульовані вами. Це надасть можливість зберегти конфіденційність.

Далі педагог пропонує учасникам відповісти, яка інформація може бути необхідною для того, щоб виробити, а потім прийняти рішення стосовно певної ситуації.

Відповіді записує на плакаті.

На наступному етапі – «Альтернативні рішення» – педагог спочатку нагадує учасникам, що означає слово «альтернатива» (див. попереднє заняття).

Потім пропонує підліткам виробити варіанти прийняття рішень в обраній ситуації і записує їх у рядках схеми:

«Вироблення альтернативного рішення 1».

«Вироблення альтернативного рішення 2».

«Вироблення альтернативного рішення 3».

Далі педагог запитує підлітків, як вони розуміють поняття «наслідки», потім зачитує його визначення, пропонує подумати над можливими негативними і позитивними наслідками вибору щодо кожного рішення та записує ці наслідки на схемі.

Наслідок – результат, який впливає з попередньої діяльності.

До уваги педагога

Додайте очевидні наслідки, про які не згадали учасники. Особливо, якщо вони негативні.

Після того, як підлітки вибрали конкретні варіанти альтернативного рішення, педагог звертає увагу, що на остаточний вибір, як правило, впливає «суб'єктив-

ний фактор» (або фактори), і пояснює підліткам значення цього поняття:

Суб'єктивні фактори – це особисті причини (якими можуть бути життєві цінності, принципи, уподобання і т. ін), через які певні альтернативні рішення не можуть бути прийняті, незважаючи на наслідки.

Потім педагог пропонує учасникам подивитися на альтернативні рішення та їхні наслідки і зробити вибір шляхом групового обговорення, тобто прийняти групове рішення з урахуванням суб'єктивного фактору.

До уваги педагога

Намагайтеся, щоб підлітки прийшли до згоди чи навіть проголосували для прийняття рішення. Підкресліть, що людина приймає рішення зазвичай самостійно, але при цьому може поцікавитися й думкою інших.

Після оголошення підлітками вибраних рішень педагог проводить обговорення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як можна зробити вибір, якщо ви стоїте перед складним рішенням?
- ❖ Як наслідки та суб'єктивні фактори можуть змусити вас прийняти інше рішення?
- ❖ Як суб'єктивні фактори обумовили наслідки обраного рішення?

III Вправа «Навчання навичок прийняття рішення» (20 хв.)

Педагог нагадує три основних моменти прийняття рішення (проблема, альтернатива, вибір).

До уваги педагога

Підкресліть, що цю схему необов'язково застосовувати до вирішення нескладних проблем (наприклад, чистити зуби чи ні?). Але якщо йдеться про рішення, що можуть вплинути на здоров'я і майбутнє людини чи її оточення, то використання алгоритму прийняття рішень украй необхідне.

Далі підлітки об'єднуються в малі групи, отримують картки з переформульованими ситуаціями з попереднього заняття і, на основі алгоритму прийняття рішень, розписують процес вирішення проблемної ситуації та роблять вибір (час

виконання – 10 хв.).

Групи презентують свої напрацювання, а потім педагог проводить обговорення результатів роботи.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які навички ви здобули, виконуючи цю вправу?
- ❖ Легко чи складно приймати відповідальні рішення?
- ❖ У чому полягає складність?
- ❖ Що робить прийняття рішення легшим (знання алгоритму прийняття рішень)?
- ❖ Якщо ви маєте потребу в додатковій інформації, то до яких джерел звернетеся?
- ❖ Які якості повинна мати людина для того, щоб робити усвідомлений вибір, приймати відповідальні рішення?
- ❖ Чи доводилося вам приймати рішення, які впливали на інших людей? Що відбулося?
- ❖ Хто може вплинути на вибір ваших рішень?

■■■ Підбиття підсумків (5 хв.)

Підлітки по черзі продовжують незакінчене речення: «На сьогоднішньому занятті я навчився/лась...».

Педагог роздає учасникам «Поради підлітку», «Прогнозування наслідків» (див. Роздатковий матеріал).

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

АЛГОРИТМ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ

Алгоритм – набір правил, який дозволяє суто механічно вирішувати будь-яке конкретне завдання, задачу із класу однотипних завдань; певна послідовність правил, дій для вирішення проблемної ситуації.

Метод прийняття рішення передбачає кілька етапів:

Перший: перед прийняттям рішення потрібно усвідомити, що ситуація, в якій ти опинився, вимагає цього від тебе.

Другий: передбачає зібрати якомога більше інформації про все, що стосується ситуації. Це можуть бути спогади про те, як діяла відома вам людина за таких чи схожих обставин і що з того вийшло, що взагалі вам відомо про ситуацію. Якщо це не термінове рішення, то можна звернутися за допомогою до інших людей, десь знайти інформацію. Якщо ж термінове – покладатися на внутрішній «мозковий штурм», який дуже схожий на те, що відбувається при виконанні такої справи на наших заняттях.

Третій: на основі отриманої інформації слід сформулювати мінімум три варіанти рішень.

Четвертий: на ньому вас очікує копітка праця. Але ця праця заради самого себе! Необхідно розглянути, які наслідки того чи іншого варіанта будуть для вас позитивними, а які негативними. І так по кожному варіанту.

Тільки після цього будемо в змозі зробити саме свій вибір.

П'ятий: прийняти рішення.

Прийняття рішення – природне право людини

В основі занять з формування в підлітків умінь приймати рішення лежить природне право людини бути вільним у виборі способів задоволення своїх потреб, бажань і різноманітних форм самовираження.

1. «У мене як у вільної людини є право вибору».

Вільною можна назвати лише ту людину, яка має можливість вибирати, як мінімум, з трьох варіантів дій, вчинків, поведінки, способу життя і т. д. Це поло-

ження визначає зміст занять, що пропонуються, і методику їх проведення.

2. *«Я маю право знати варіанти вибору, які є».*

Реалізація права вибору можлива тільки в тому разі, коли людина може ознайомитися з усіма без винятку наявними варіантами. Ніхто не має права приховувати від людини той або інший варіант на підставі яких-небудь причин.

3. *«Я можу зробити правильний вибір, спираючись на детальне знання кожного варіанта».*

Правильний з точки зору людини вибір можливий тільки в тому разі, коли вона може детально вивчити кожний варіант, включаючи його позитивні й негативні наслідки. Причому при викладенні того або іншого варіанта не можна приховувати від людини негативну інформацію. Вона повинна знати якомога більше. Тільки знання стане основою для правильного вибору.

4. *«Я самостійно роблю свій вибір».*

Володіння вичерпною інформацією дозволяє людині самостійно зробити вибір, який у певній ситуації видається їй оптимальним, виправданим, правильним. Самостійні дії щодо вибору є невід'ємною ознакою соціальної активності людини і громадянина.

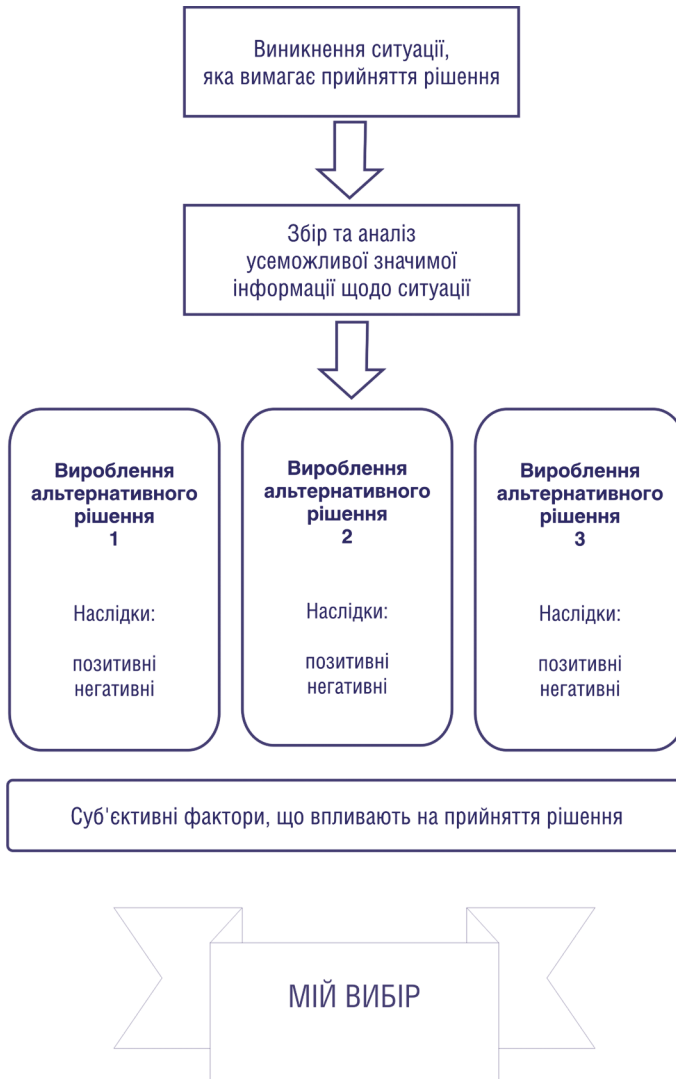
5. *«Я несу особисту відповідальність за свій вибір».*

Принципова відмінність вільної людини, яка зробила самостійний вибір з декількох можливих альтернатив, полягає в тому, що вона готова нести особисту відповідальність за свій вибір і у разі негативних або небажаних наслідків за жодних обставин не перекладатиме цю відповідальність на інших.

ДЕМОНСТРАЦІЙНО-ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

АЛГОРИТМ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Поради підлітку

Прийняття відповідальних рішень можна звести до п'яти кроків. В ідеалі цю процедуру слід проробляти письмово.

1. Коротке визначення проблеми, що підлягає вирішенню

Перший крок дуже важливий, оскільки часто проблема недостатньо зрозуміла. Найкраще описати проблему від себе: «Як я поведжуся?», «Як я повинен...?», «Що я буду...?» Наприклад, можна так охарактеризувати проблему: «Як я повинен поводитися з другом, який увесь час пропонує мені випити, хоча я вважаю, що пити – недобре?»

2. Визначення альтернативних рішень

Далі ми збираємо інформацію, пов'язану з цією проблемою. Краще знайти щонайменше три ймовірних рішення.

У нашому випадку це: (1) відверто відповісти, що не бажаю пити; (2) уникати друга без пояснення причини; (3) приєднатися до друга і пити разом із ним.

3. Оцінка можливих рішень

Далі ми маємо зважити позитивні та негативні сторони кожного рішення, уявляючи спочатку найкращий результат у кожному випадку, а потім задуматися про найгірший. Це виходить особливо ефективно на папері. Перед нами стоїть завдання – обміркувати наслідки будь-якого нашого рішення з огляду на позитивні та негативні результати.

Часто буває розумно порадитися з іншими, з тими, хто має великий досвід і допоможе нам передбачати можливі наслідки вчинку. Батьки й інші дорослі можуть виявитися досвідченішими, мудрішими щодо прийняття рішень, ніж нам це здається.

Якщо і далі слідувати нашому плану, ми можемо уявити, що зіткнення ваших точок зору може привести до того, що ваш друг або перестане бути вашим другом, або поважатиме вас більше і наслідуватиме ваш приклад. Якщо ви вирішите уникати його, він може образитися, тому що не зрозуміє причини вашого холодного ставлення, це зробить ваші відносини напруженими. Швидше за

все ваш друг використає наданий йому шанс завести інших друзів, схильних випити, а вам – дасть спокій. Якщо ви, пішовши на компроміс зі своєю совістю, вирішите випити разом із другом, це призведе до того, що голос вашої совісті наступного разу звучатиме набагато тихіше; ви ризикуєте перестати чути його зовсім. Крім того, ваші батьки, напевне, будуть засмучені.

4. Прийняття рішення

На цій стадії ми вибираємо кращу можливість. Часто, особливо якщо ми записали усі рішення, краще з них стає очевидним. У випадку з питущим другом ми можемо вирішити, що, йдучи за своїм сумлінням і прямо висловивши власну точку зору, ви віддасте належне вашим цінностям і принципам. Це може виявитися найпростішим і найнадійнішим шляхом зробити дружні стосунки більш глибокими.

5. Оцінка рішення

Спробувавши прийняте рішення на практиці, ми повинні оцінити, чи вирішує воно проблему. Якщо ні, то час знову повернутися до переліку можливих рішень і, за можливості, випробувати інший варіант.

ПРОГНОЗУВАННЯ НАСЛІДКІВ

Назвіть три можливих наслідки кожного із запропонованих рішень. Потім обведіть **найкращий** вихід із ситуації та підкресліть **найгірший** вихід.

1. Ви хочете схуднути і тому дотримуєтеся суворої дієти. Ви прийшли в гості, вам пропонують шматочок смачного торта, й ви вирішили його з'їсти.
2. Микола спізнюється на тренування і вирішує поїхати автомобілем, яким керує хлопець, котрий не має прав водія.
3. Володя вирішив переконати свого друга не палити.
4. Сергій вирішив піти на вечірку, де буде багато алкоголю і не буде дорослих.
5. Валентина вирішила вкрати у магазині светра.
6. Олександр вирішив покинути школу в середині навчального року.
7. Знайомий пропонує Ірині попрацювати влітку помічницею домогосподарки в Ялті. Вона вирішила погодитись.

Чоловік і жінка сперечалися про те, як назвати сина: чоловік хотів дати ім'я на честь свого батька, а дружина – на честь свого. Прийшли вони до мудрого священика і кажуть: «Допоможіть нам, отче!» Священик поцікавився, як звали батька чоловіка. «Петро!» – була відповідь. А жінки? «Теж Петро!» «То у чому ж проблема?» – запитав отець. «Мій батько був млинарем, а її злодієм!» – вигукнув чоловік. Священик задумався на мить і сказав: «Ось що я вам пораджу: назвіть сина Петром. А як виросте і стане млинарем чи злодієм – тоді будете знати, на честь кого його назвали».

Література

1. Артемьев П. Психология самопознания, или Как найти формулу жизни / П. Артемьев. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. – 304 с. – (Практическая психология).
2. Корисні звички : навч. посіб. для початк. шк. з попередження вживання дітьми тютюну й алкоголю : посіб. для вчителя. – М. ; Вінниця, 2001.
3. Международная федерация социальных работников, Христианский детский фонд, Украинская ассоциация социальных педагогов и специалистов по социальной работе. Летняя школа волонтеров «Формирование здорового образа жизни: возможности волонтерского движения» : рабочие материалы семинара. – Ялта, 6–12 июля 2001 года.
4. Модуль «Твое життя – твій вибір» / Т. Є. Федорченко, І. Г. Сомова, Н. В. Зимівець, Н. О. Лещук, Т. П. Авельцева. – К. : Міленіум, 2002. – 164 с.

- ЗАНЯТТЯ 19 -

ТЕМА: ВИРІШЕННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ\ПРОБЛЕМ (1 частина)

Мета: сприяти розвитку в учнів розуміння причин виникнення проблем; формування умінь конструктивного реагування на складні життєві ситуації, проблеми.

Завдання:

- ❖ формувати готовність учнів до розв'язання проблем;
- ❖ сприяти формуванню вміння сприймати життєві проблеми як джерело власного досвіду;
- ❖ розкрити причини виникнення проблем в різних сферах життя;
- ❖ формувати почуття відповідальності за прийняті рішення.

Ключові слова: проблема, життєва проблема, складна ситуація, ситуація позбавлення, ситуація перевантаження, загрозна ситуація, ситуація ускладнення.

Матеріали та обладнання: 3–4 комплекти робочих карток «Сім кроків (етапів) вирішення проблеми», оформлених у вигляді стопи, фломастери, 3–4 цеглини, скотч, аркуші паперу формату А4, фрагменти робочої картки «Складні ситуації, що потребують вирішення» для кожної групи.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (5 хв.).
2. Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Складні ситуації» (10 хв.).
3. Творче завдання «Проблема з цеглиною» (9 хв.)
4. Інформ-не повідомлення «Шляхи вирішення складних ситуацій» (8 хв.)
5. Творче завдання «Сім кроків (етапів) вирішення проблем» (10 хв.)
6. Підбиття підсумків (3 хв.)

ХІД ЗАНЯТТЯ

ІІІІ Вступне слово педагога (5 хв.)

Педагог зазначає, що найчастіше, говорячи про проблему, ми маємо на увазі ситуацію, яка нас турбує. Проблеми виникають у різних сферах людського життя і на всіх його етапах. Деякі з них вимагають негайного вирішення, інші вирішуються самі собою. Одні з них незначні, вирішуються з легкістю, інші – складніші, для розв'язання яких необхідно більше часу.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи були у вашому житті складні ситуації, проблеми?
- ❖ Де вони найчастіше виникають: вдома, у школі чи на вулиці?
- ❖ Розкажіть про одну з таких ситуацій (за орієнтовною схемою: яка ситуація, де вона відбувалась, із ким відбувалась, чому виникла).

ІІІІ Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Складні ситуації» (10 хв.)

Педагог зазначає, що складні ситуації, проблеми – це неминучий бік життя. Першим кроком до розв'язання проблем є розуміння їхньої сутності та виявлення причин їх виникнення. Далі він звертає увагу на те, що суть складної ситуації полягає у наявності на шляху до поставленої мети суттєвих перешкод. Педагог перелічує найістотніші з них: відсутність ресурсів, технічних засобів, недостатні вміння й навички, перевтома.

Більш детально педагог виділяє й характеризує чотири типи складних ситуацій: **ситуації позбавлення, ситуації переважання, загрозливі ситуації та ситуації ускладнення** (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Що таке проблема?
- ❖ Чи часто вони виникають у нашому житті?
- ❖ Чи часто вони виникають у нашому житті?

Після відповідей учнів педагог робить узагальнення.

До уваги педагога

Складна ситуація – це така ситуація, в якій не вистачає умов, потрібних людині

для досягнення поставленої мети. У зв'язку з цим досягнення мети або взагалі неможливе, або можливе за рахунок додаткових зусиль і засобів, які непотрібні у нормальних ситуаціях.

Проблема – усвідомлення, за допомогою наявних знань і досвіду, складності або неможливості подолати труднощі й суперечки, які виникли в певній ситуації.

Як правило, на побутовому рівні поняття «складна ситуація» і «проблема» є тотожними і не розмежовуються.

III Творче завдання «Проблема з цеглиною» (9 хв.)

Педагог об'єднує підлітків у групи по четверо чи п'ятеро. Він роздає матеріали, необхідні для виконання творчого завдання, й оголошує, що за допомогою лише цих запропонованих матеріалів (чотири аркуші паперу А4 та 1 м скотчу) підліткам треба розташувати цеглу на висоті принаймні 10 см над підлогою. Для цього у них є 6 хвилин.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як група підійшла до проблеми?
- ❖ Чи розглядалося спочатку багато варіантів, чи відразу знайшовся розв'язок?
- ❖ Чи група зупинилася лише на одному способі розв'язання проблеми, чи група здалася і не знайшла рішення проблеми?
- ❖ Як краще знаходити ідеї?
- ❖ Яким чином краще розв'язувати проблему?

До уваги педагога

Як правило, найкраще розв'язання цього завдання – чотири вертикальних, скріплених скотчем, паперових циліндри, які розташовані під цеглиною, або чотири складених удвоє й зігнутих гармошкою аркушів паперу А4.

III Інформаційне повідомлення «Шляхи вирішення складних ситуацій» (8 хв.)

Педагог зазначає, що кожен учень щоденно стикається як з одноразовими проблемами, так і з проблемами, які часто повторюються, і, окрім того, можуть

бути розв'язані багатьма способами. Адже на запитання «Який(а) я є?», «Як мене оцінюють товариші?», «Чому мене спіткала невдача у важливій справі?» учасники можуть відповісти узагальнено чи конкретно, поверхово чи глибоко, правильно чи помилково.

Педагог повідомляє, що існують три основні підходи до вирішення життєвих проблем, що постають перед людьми, а саме:

- ❖ шаблонний (автоматичний);
- ❖ нерішучий (підхід уникнення);
- ❖ оригінальний (творчий).

(Пропонований текст повідомлення див. в Інформаційних матеріалах для педагога).

Кожен із наведених підходів учні мають проілюструвати певними прикладами зі свого життя. Педагог може доповнювати відповіді.

III Творче завдання «Сім кроків (етапів) вирішення проблеми» (10 хв.)

Педагог розпочинає з підлітками бесіду про етапи проведення певної роботи. Можна спочатку запитати їх про те, що б вони зробили насамперед, якби потрібно було побудувати будинок: з чого б почали, якою була б перша дія? Варто обговорити з ними, що означає «послідовні етапи, черговість» і чому правильне розуміння цього поняття важливе. Педагог акцентує увагу на тому, що вирішення будь-якої проблеми можна порівняти з будівництвом будинку (не зможеш закласти фундамент, поки не розробиш проект і т.д.).

Розпочинаючи виконання завдання, педагог говорить, що воно має назву «Сім кроків (етапів) вирішення проблеми» і допоможе підліткам у майбутньому віднаходити логічні, послідовні та правильні рішення у складних життєвих ситуаціях. Зазначені сім кроків (етапів) повинні бути написані на окремих аркушах, вирізаних у формі стопи людини (див. Роздатковий матеріал).

Педагог об'єднує учасників у три або чотири підгрупи і видає кожній з них по набору перемішаних карток «Сім кроків (етапів) вирішення проблеми». Добре, якщо підгрупа налічуватиме сім підлітків. Кожна з груп розміщує ці картки в послідовності, яку вони вважають за правильну. Суть кожної картки має бути роз'яснена підлітком, який тримає її в руках. Після того, як усі команди закінчать роботу, вони демонструють результати своєї праці, аргументуючи, чому прийняли саме це рішення.

Педагог разом із підлітками повторює всі кроки і обговорює важливість кожного з них.

До уваги педагога

Педагог може доповнювати та уточнювати зміст кожного кроку (етапу), використовуючи матеріали «Етапи вирішення проблеми» (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Підлітки записують у зошити кроки в правильному порядку (запропонованому в комплекті робочих карток). Далі педагог роздає кожній групі по одній із ситуацій, записаних у робочій картці «Складні ситуації, що потребують вирішення» (див. Роздатковий матеріал) і пропонує учням розв'язати її відповідно до етапів, які вони щойно розглянули. До наступного заняття кожна мала група має представити трихвилинну презентацію вирішення певної проблеми. Можна прийняти і пропозицію групи про розгляд проблеми, якої немає у виданих картках.

■■■ Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог пропонує учням дати коротку відповідь на запитання:

- ❖ У чому різниця між нормальною (звичайною) і складною ситуацією?
- ❖ З якою метою ми виконували вправи на сьогоднішній тематичній виховній годині?
- ❖ Який висновок ви зробили за результатами нашої зустрічі?

Обговорюючи відповіді на ці запитання, педагогу варто звернути увагу учнів, що, розв'язуючи будь-яку проблему, людина набуває певного життєвого досвіду.

Педагог пропонує учасникам спробувати вдома знайти зразки дій та вчинків персонажів книг, фільмів, статей або репортажів, які перебували у складних ситуаціях. Слід проаналізувати спосіб, яким вони їх подолали, та дати оцінку його правильності й доречності.

Педагог радить дітям також запитати у батьків, які в них були проблеми в юнацькому віці та які рішення вони використовували для їх подолання.

- ЗАНЯТТЯ 20 -

ТЕМА: **ВИРІШЕННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ\ПРОБЛЕМ** (2 частина)

Мета: сприяти розвитку в учнів розуміння причин виникнення проблем; формування умінь конструктивного реагування на складні життєві ситуації, проблеми.

Завдання:

- ❖ навчити підлітків аналізувати свої досягнення і помилки та розглядати їх як джерело досвіду;
- ❖ сприяти формуванню вміння застосовувати особистісні ресурси для розв'язання проблем.

Ключові слова: досягнення, помилки.

Матеріали та обладнання: дошка, крейда, аркуші паперу формату А4, роздатковий матеріал.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Мозковий штурм (8 хв.).
3. Вправа «На помилках вчаться» (17 хв.).
4. Вправа «Скарбничка досягнень» (15 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог повідомляє, що завдання заняття – навчитися застосовувати власний досвід у розв'язанні проблем, аналізувати свої помилки.

III Мозковий штурм (8 хв.)

Педагог пропонує учням пригадати, які питання вони обговорювали на попередніх заняттях із цієї теми.

Вислуховує й записує відповіді учасників на такі запитання:

- ❖ Як досягнення впливають на досвід?
- ❖ Які джерела набуття досвіду ви знаєте? (спілкування з іншими, навчання, ідеали, участь у виконанні конкретних завдань, читання, ведення щоденника і т.д.).
- ❖ Чи можна вважати помилку джерелом досвіду? Чому?
- ❖ Чого навчають нас проблеми, з якими ми стикаємося?

III Вправа «На помилках вчаться» (17 хв.)

Педагог розповідає історію:

«Давним-давно стався такий випадок. Один нікому не відомий актор-початківець здійснив помилку на сцені. Він вирішив виправити її, але це виглядало ще гірше. Було дуже смішно. Публіка, що заходилася сміхом, провела аплодисментами актора, який втік зі сцени. Керівник трупи не став його лаяти, лише сказав: “Тобі треба грати ролі в комедіях, і ти досягнеш успіху”. Так і сталося: актор став дуже популярним коміком».

Помилка у цьому випадку відкрила шлях до успіху. Але в більшості випадків помилки спричиняють незручності, породжують проблеми, викликають ускладнення. Тому багато людей сприймає помилки як трагедію чи поразку.

Щоб показати людям хибність такої думки, з'явилися прислів'я: «Проблема – джерело успіху», «Не помиляється той, хто нічого не робить». Яка б не була помилка, вона вчить того, що зроблена дія була неправильною, означає, що треба діяти по-іншому. І це корисний урок. Вирішуючи проблеми, ми отримуємо дуже цінний досвід.

Педагог говорить підліткам: «Кожний з нас припускається помилок. Так ми можемо чогось навчитися. Деяких людей, коли вони здійснили помилку або стикнулися з проблемами, мучать докори сумління, вони засуджують себе, карають. Інші ж просто ще раз намагаються зробити те, що у них не вийшло. З кожним таким кроком вони вчаться, вирішують проблеми, здобувають досвід».

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи можете ви пригадати яку-небудь свою велику помилку, що спричинила проблему?
- ❖ Як ви реагували на цю проблему, помилку?
- ❖ Як ви намагалися вирішити проблему, виправити помилку?
- ❖ Чи всі помилки можна виправити?
- ❖ Що означає «працювати над власними помилками»?

На наступному етапі педагог просить учнів взяти новий аркуш паперу і написати на ньому дуже великими літерами: **«Робити помилки – це нормально. На своїх помилках ми вчимося».**

Він зазначає, що здатність помилятися є суттєвою частиною нашого життя, досвіду, і якщо ми уникатимемо чогось через побоювання зробити помилку, то можемо позбавити себе чогось доброго і корисного в житті (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Педагог пропонує учням індивідуально записати їхні помилки, невдачі. Поруч записати, чого вони навчилися. Потім просить їх прикрасити свої аркуші, щоб на них приємно було дивитися, і говорить, що учні зможуть взяти ці плакати собі на згадку.

Учні отримують роздатковий матеріал «Невдача – також успіх» та самостійно знайомляться з ним.

Педагог коротко його коментує, звертаючи увагу підлітків на те, що пам'ять про невдачі і поразки часом є однією з найскладніших перешкод на шляху до життєвого успіху, на важливість самоповаги, на потребу розмежовувати аналіз помилки і самооцінки. Він ще раз підкреслює значення помилок на шляху саморозвитку та самовдосконалення.

III Вправа «Скарбничка досягнень» (15 хв.)

Педагог говорить, що дуже часто ми не помічаємо своїх досягнень. Він пропонує кожному взяти аркуш паперу і записати три хороших вчинки, які вони здійснили упродовж цього тижня. Подумки пригадати все хороше, що було зроблено. Наприклад, виконали складне і неприємне домашнє завдання, підготувалися до важкого уроку, вивчили напам'ять довгого-предовгого вірша. Після цього педагог пропонує похвалити себе одним спокійним реченням (за

всі три події). Наприклад: «Інно, ти насправді зробила це чудово». Потім записати на свій аркуш цю фразу.

Педагог пропонує чинити так само кожного тижня або й кожного дня увечері. Це допоможе самостійно помічати все хороше, що було зроблено, заслужено хвалити себе.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Учні відповідають на запитання: «Які знання ви отримали, як можете їх використати?»

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

СКЛАДНІ СИТУАЦІЇ

У бурхливому життєвому потоці дуже мало гладеньких спокійних плес. Частіше спостерігаються бурхливі водоспади: часом вони пов'язані з нестримною радістю, а часом – із негативними емоціями. У нашому житті трапляються різні складні ситуації, які затьмарюють нам життя, викликають хвилювання, переживання, дратують нас, викликають небажання вчитись і працювати з певними людьми. Вони вимагають уміння вчасно зорієнтуватися, не розгубитися, відповідно діяти за тих чи інших обставин. Серед цих ситуацій багато й таких, які можна назвати *складними ситуаціями та поразками*. Буває, що вони виникають у нашому житті самі, але трапляється й так, що неспокійні й динамічні натури шукають їх. Так чи інакше, ці ситуації впливають і на успіх наших дій, і на формування нашої особистості.

Є ситуації, в яких наша діяльність проходить рівно, бо для її виконання ми маємо потрібні знаряддя й навички. Це *ситуації нормальні*. Про *складну ситуацію* ми говоримо тоді, коли, прагнучи до мети, натрапляємо на перешкоди, що можуть зруйнувати наміри. Вони найрізноманітніші: суб'єктивні, об'єктивні, емоційні; вони можуть також зумовлюватися необхідністю діяльності в стані перевтоми або в умовах, коли життю людини загрожує небезпека, або коли під загрозою репутація людини.

Учені-психологи виокремлюють чотири типи складних ситуацій:

1. Ситуації позбавлення, тобто ситуації, в яких людина відчуває нестачу певних факторів, потрібних для нормальної життєдіяльності, зокрема таких, як харчування, сон, контакт з іншими людьми.
2. Ситуації перевантаження, які змушують нас докладати всіх зусиль, на які ми тільки здатні, щоб виконати поставлене завдання. Надто тривале перевантаження призводить до тимчасової втрати здатності діяти ефективно, наприклад, внаслідок перевтоми, знеохочення, втрати ритму діяльності.
3. Загрозливі ситуації, тобто ситуації, в яких існує небезпека втрати або порушення якоїсь істотної для людини цінності (близьких осіб, позитивної самооцінки, власності тощо).
4. Ситуації ускладнення виникають тоді, коли для нормального виконання завдання не вистачає певних засобів (пристроїв, інформації тощо), коли постають різноманітні перешкоди, труднощі, опір.

Шляхи вирішення складних ситуацій

У найзагальнішому вигляді можна виділити три підходи до розв'язання тих життєвих проблем, що постають перед людьми.

Перший підхід (шаблонний, автоматичний) характеризується повною відсутністю пошуків нових або глибших способів розв'язання певної проблеми. Віддається перевага відомим способам розв'язання, які не потребують особливих зусиль. Так само відкидаються й оригінальні шляхи розв'язання, оскільки вони, як правило, ризиковані й пов'язані з додатковими клопотами.

Другий підхід (унікаючий, нерішучий) виявляється в тому випадку, коли людина не здатна зосередити свої зусилля на розв'язанні проблеми, бо в неї виникають труднощі не з оточуючими, а із самою собою. Таким прикладом може бути поведінка на екзамені осіб, яких зазвичай вважають дуже несміливими чи нервовими. У цих осіб виникають труднощі з використанням знань, бо надмірне хвилювання і страх перед успіхом заважають їм повністю виявити і продемонструвати свої знання.

Виявом цього підходу можуть бути спроби ухилитися від труднощів, які певна особа у своїх інтересах повинна була б подолати. Наприклад, особа, про яку ми знаємо, що вона має відповідні здібності, не хоче братися за виконання поставленого завдання, стверджуючи, що воно їй не під силу. А якщо навіть і спробує взятися, то під впливом перших труднощів намагається ухилитися від його виконання. Така людина може переносити всю відповідальність на партнерів, які, мовляв, через свою злу волю чи з якихось інших причин позбавили її можливості досягти бажаних результатів.

Крайнім випадком такого типу реакції на складну проблему є симуляція хвороби. З'являються болі голови, живота. У школі ці симптоми частішають перед кожною важкою контрольною роботою. Звичайно, багато підлітків лише симулюють погане самопочуття, щоб у критичний день залишитися вдома.

Третій підхід (творчий) властивий особам, які не задовольняються абияким шаблонним розв'язанням важливої для них проблеми, а шукають кращих, нових, оригінальних або мало популярних розв'язань.

До виявів такого підходу (які не завжди виступають у комплексі) належать:

- ❖ сміливі й енергійні пошуки допоміжної інформації, добування її з якнайбільшої кількості джерел;
- ❖ врахування різних точок зору;

- ❖ розгляд і вивчення багатьох способів розв'язання проблеми;
- ❖ відсутність страху перед несподіваними способами, які неочевидні для загалу.

Той, хто творчо підходить до розв'язання проблеми, виконує набагато більшу розумову роботу, ніж той, хто дотримується усталених і широковідомих способів. Ця робота дає задоволення і хвилює, а сама проблема повністю захоплює людину. Неуспіхи та невдачі рідко коли можуть викликати у такої людини розпач і зневіру, оскільки вже самі пошуки є для неї задоволенням.

Не кожний різновид проблем, що постають перед нами (часто у формі завдань), відкриває однакові можливості для демонстрування творчого підходу. Наприклад, шкільні завдання з математики дають змогу тільки шукати інші способи розв'язання тієї самої проблеми – саме ж розв'язання залишається без змін, оскільки воно логічно впливає з поставленої умови. Проте існують проблеми, що мають багато можливих розв'язань. Це не тільки проблеми, узяті з художніх творів на попередньому занятті, а й численні життєві, проблемні ситуації.

Водночас слід зазначити, що жодна людина не може застосовувати творчий підхід при розв'язанні всіх проблем. Неважко помітити, що буденні справи люди розв'язують здебільшого шаблонно, автоматично. Це дозволяє людині заощаджувати свій час і зусилля.

Етапи вирішення проблеми

1. Розпізнайте, визначте і з'ясуйте проблему. Якщо ви починаєте і не знаєте точно, над якою проблемою хочете працювати, то зазнаєте поразки, ще навіть не почавши. Ваша проблема повинна бути дуже точно визначена. Наприклад, не просто проблема тютюнопаління в підлітковому середовищі, а проблема паління учнями 10–11 класів ЗОШ № 6 м. Луцька. Якщо вам зустрічалася раніше схожа проблема, то варто дізнатися, у чому подібність цих проблем, а в чому відмінність між ними.
2. Проаналізуйте проблему, збираючи факти та інформацію. Різні люди можуть по-різному визначати і описувати одну і ту ж проблему, оскільки кожний із нас може сприймати і оцінювати одну й ту ж ситуацію по-своєму. Однак, якщо не повністю розумієте проблему, над якою збираєтеся працювати, ви можете пропустити важливі моменти і підійти до неправильних рішень. Якщо ж ви на початку повільно просуваєтеся впе-

ред, збираючи всю необхідну інформацію, то в кінці збережете цінний час і енергію.

3. Розвивайте альтернативні рішення. Ніколи не зупиняйтеся лише на одному рішенні. Продумуйте безліч способів розв'язання вашої проблеми. Не поспішайте зупинитися лише на одному плані дій, ви можете пропустити легший чи більш логічний спосіб розв'язання вашої проблеми. Пам'ятайте, на цьому етапі група не засуджуватиме вашу ідею, варто використовувати метод мозкової атаки, ґрунтуючись на чотирьох основних принципах:

- ❖ *критика недопустима* – усі ідеї записуються без того, щоб оцінювати, хороші вони чи ні. Їх оцінка відкладається до іншого етапу;
- ❖ *дозволяється все (окрім критики)* – чим незвичніші й оригінальніші запропоновані ідеї, тим краще;
- ❖ *найголовніше – це кількість* – чим більше ідей, тим більше можливостей знайти оригінальне рішення;
- ❖ *поєднання і зміни абсолютно необхідні* – після того як усі ідеї і рішення були висловлені, їх слід комбінувати і покращувати, наскільки це можливо.

4. Виберіть найбільш вдалий варіант рішення. Після того, як ви ретельно дослідили свою проблему і витратили час на визначення альтернативних рішень, у вас є всі підстави вибрати найкращий напрям дій.

№	Рішення	Позитивні наслідки	Негативні наслідки

Альтернативи слід аналізувати на підставі аргументів. Таблиця, представлена нижче, може вам в цьому допомогти:

5. Складіть план дій. Ретельно, крок за кроком, обдумайте, що треба зробити, кого слід залучити, які витрати, ресурси необхідні для успішного впровадження ідеї. Подумайте, з яких компонентів складається хороший план. Приклади: чітко визначена проблема, окреслені кроки до її здійснення, приблизний час здійснення, необхідні матеріали і людські ресурси і т.д.

6. Упроваджуйте рішення. Коли вся підготовча робота позаду, сподіваємося, що фактична реалізація рішення буде справжнім успіхом. Упровадження – це дія. Не дозволяйте своїй ідеї припадати пилом. Перевіряйте її по ходу справи, якщо необхідно.
7. Оцініть досягнутий результат. Визначте, який вплив мало ваше рішення та яку реакцію у відповідь ви отримали від інших? Після того, як рішення було впроваджено, перевірте, чи допомогло воно досягти поставленої мети. Що могло б привести до кращого результату? Що ще необхідно зробити? Чи вклалися ви в терміни? Пам'ятайте! Не завжди навіть добре обдумані дії гарантують бажаний результат, однак за обдуманих дій шансів на успіх значно більше.

«ЯК СТАВИТИСЯ ДО ПОМИЛОК»
(матеріали статті В. Ф. Колошина)

Багато людей боїться робити помилки; іноді не тільки окремі люди, але й цілі уряди. У пресі якось було опубліковано, що уряд Уганди заборонив передавати по радіо прогноз погоди. Чому? Корінні жителі сприймали метеорологічний прогноз як урядовий наказ і чекали від погоди цілковитої покори. Коли прогноз не підтверджувався, вони обвинувачували уряд і одночасно переставали вірити всьому іншому, що говорилося по радіо. Уряд країни знайшов «легкий» вихід: просто заборонив передавати по радіо прогноз погоди. Але ж, мабуть, це не найбільш правильне та не найкраще рішення.

Який сенс припиняти діяльність тільки тому, що ми робимо помилку? Ми нічого б не досягли, якби припиняли займатися тим, у чому хоч раз допустили її.

Припустимо, маленькою дитиною ви вперше спіткнулись, упали й подумали: «Що ж, це цілковита поразка. Нічого з цього не вийде». Ви, мабуть, так би й не навчилися ходити. Чи, скажімо, вперше зробивши помилку в простому арифметичному прикладі, ви зовсім перестали займатися арифметикою: тоді б ви так і не навчилися рахувати гроші, купувати різні речі тощо, чи не так? Здатність помилятися є суттєвою частиною нашого життєвого досвіду, і якщо ми уникатимемо чогось через побоювання зробити помилку, то поступово позбавимо себе всього доброго і корисного в житті. Певна річ, ви можете довести цей аргумент до абсурду. Можете сказати, що якщо ми вчимося на своїх помилках, то потрібно робити їх більше, бо чим більше помилок ми зробимо, тим більшої кількості різних речей навчимося. Але, мабуть, недоцільно продовжувати таку аргументацію, бо виправдовувати відсутність бажаного тим, що ви маєте право помилятися, – невігластво.

Які б помилки ви не робили в минулому, вони стали життєво важливою частиною вашого досвіду. Використовуйте їх як можливість збадьоритися і почати знову; не здавайтеся і не припиняйте вашу справу тільки тому, що у вас не вийшло з першого разу. Кожна помилка у вашому житті привела до теперішнього розуміння вами різних речей. Благословіть свої помилки, подякуйте їм за науку, збадьоріться і почніть знову.

Без сумніву, ви наробите нових помилок, але ж ви будете вчитися на кожній з них. Не буває фатальних помилок, якщо ви самі не зробите їх такими. Наші помилки, прорахунки, невдачі — це необхідні ступені постійного навчального

процесу в житті. Водночас треба пам'ятати, що вони становлять лише засоби досягнення мети, а зовсім не самоціль. Після того, як вони виконали своє завдання, про них слід більше не згадувати. Якщо ми весь час спеціально повертаємося в думках до наших помилок, постійно звинувачуємо і картаємо себе за них, то – всупереч нашій волі – помилка або невдача перетворюється на «ціль», яка утримується в уяві і пам'яті. Найнещасніші – це люди, які невідступно в думках повертаються до минулих помилок та невдач, знову і знову переживаючи їх у своїй уяві; тим самим вони програмують себе на невдачі і викликають психосоматичні захворювання. Тому важливо усвідомити: як тільки помилку виявлено, визнано і в дії людини внесено поправки, її треба цілком свідомо забути, а пам'ятати лише успішні дії, подовгу подумки затримуючись на них.

Ваші помилки жодною мірою не означають, що ви самі є помилкою. Можливо, вам поки що не вдалося виявити себе цілком, але ж це ще не означає, що ви нікчемна людина. Нікому ніколи не вдається протягом життя розкрити й реалізувати всі потенційні можливості справжнього «Я». Неможливо вичерпати весь потенціал цього «Я». Ми завжди спроможні додати щось до своїх знань, працювати ще краще, поводити себе з більшою гідністю. Реальне «Я» недосконале з об'єктивних причин: протягом усього життя воно постійно просувається в напрямі ідеальної мети, але йому ніколи не вдається її досягти. Реальне «Я» – не статичний, а динамічний феномен. Процес його розвитку не має ні початку, ні кінця.

Дуже важливо навчитися сприймати своє «Я» з усіма його вадами, бо це наш єдиний «засіб просування». Карета, мабуть, – не зовсім зручний транспортний засіб, але ж вона швидше доведе до наміченої мети, аніж намальований реактивний літак.

Навчіться бути поблажливим до власної недосконалості. Необхідно усвідомити свої вади, але було б неправильно ненавидіти себе через них.

Не плутайте вашу індивідуальність із вчинками. Якщо ви допустили помилку, «трохи збилися з курсу», то це зовсім не означає, що ви нікчемна людина. Якщо на скрипці взята фальшива нота, то це не означає, що скрипка нікуди не годиться. У вас немає підстав ставитися до себе з неприязню тільки тому, що ви – не сама досконалість.

Використовуйте ваші помилки для власного навчання, для корекції своїх дій, але ж не припиняйте своїх пошуків на шляху саморозвитку та самовдосконалення.

Помилки – це чудове джерело для руху вперед. І той, хто спробує їх уникнути, неодмінно через певний час зазнає поразки. Той же, хто вчиться на помилках, буде щедро нагороджений.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

КОМПЛЕКТ РОБОЧИХ КАРТОК «СІМ КРОКІВ (ЕТАПІВ) ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ»¹

Картка 1. Розпізнай, визнач і з'ясуй проблему.

Картка 2. Проаналізуй проблему, збираючи факти та інформацію.

Картка 3. Розвивай альтернативні рішення.

Картка 4. Вибери найбільш вдалий варіант рішення.

Картка 5. Склади план дій.

Картка 6. Упроваджуй рішення.

Картка 7. Оціни.

РОБОЧА КАРТКА «СКЛАДНІ СИТУАЦІЇ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ВИРІШЕННЯ»

1. Компанія, з якою гуляє П., завжди робить все, що спаде на думку С., найпопулярнішому хлопцю в цій компанії. У неділю С. запропонував всім піти в ліс, не запитавши дозволу батьків. П. завжди говорить батькам, куди йде. Що має зробити у цій ситуації П.?
2. Найбільша мрія Р. – стати членом футбольної команди училища. Р. відмінно грає у футбол, але не наважується здійснити свою мрію, оскільки знає, що йому важко спілкуватися з іншими, і боїться, що його не приймуть у команду. Як має вчинити Р.?
3. Декілька подруг перебували в парку після уроків. Хтось із них приніс сигарети, щоб усі змогли спробувати закурити. В. завжди вважала, що палити безглуздо і що вона ніколи не стане цього робити. Але подружки наполягають. Як має вчинити В.?
4. Увечері перед дуже важливою контрольною роботою кращий друг (краща подруга) дзвонить і говорить, що потрапив(ла) в біду (трапилося щось, але не небезпечно для життя). Йому (їй) необхідно з тобою поговорити, а тобі потрібно займатися. Як слід вчинити?
5. Твої друзі вирішили розіграти знайомого. Ти вважаєш, що жарт досить злий, але водночас кумедний. Що ти зробиш?

6. Ти хочеш піти в кафе з друзями, але у тебе немає грошей. Ти відмітив, що батько залишив 20 гривень на кухонному столі і, ймовірно, не помітить їх відсутності. Ти їх візьмеш? Якщо так, то чи скажеш ти йому про це?
7. Ти зробив(ла) щось нехороше – (порушив(ла) правила або батьківські заборони і т.д.). Якщо признаєшся, то будеш покараний(а). Якщо не признаєшся, то, можливо, unikнеш покарання, але якщо про це дізнаються пізніше, то покарають більш строго. Що ти зробиш?
8. Чотирнадцятирічний С. разом із мамою і вітчимом-іноземцем декілька років проживали в одній із країн Західної Європи. Мама працювала на сільськогосподарському переробному підприємстві, а вітчим тимчасово був безробітним, хлопець ходив до місцевої школи. Одного разу мама не повернулася з роботи, оскільки потрапила в лікарню із складною виробничою травмою. Вітчим не дуже охоче відвідував жінку в лікарні, часто лаяв С., а одного разу сказав, що підліток вже достатньо дорослий, щоб сидіти у нього «на шії», і вигнав хлопця з дому. С. опинився на вулиці, нікого із близьких родичів і знайомих поруч не було. Що має зробити у цій ситуації підліток?

НЕВДАЧА – ТАКОЖ УСПІХ

Невдача – це також результат ланцюжка дій. Це – негативний успіх.

Людина недосконала, вона ніколи і не буде довершеною. Людина може розвиватися, удосконалитися, вона може багато чого досягти й отримати великі перемоги. І, незважаючи на це, вона ніколи не буде непогрішною. Тому ми повинні прагнути можливого, а не того, що вище людських сил.

Крім того, нам потрібно навчитися, як слід реагувати на невдачу.

Ніколи не треба соромитися самої невдачі, соромитися треба страху перед невдачею.

Гідно перенесена невдача може також бути перемогою! Добре, якщо ви живете за принципом: «Власти не соромно, тільки продовжувати лежати гідне зневаги».

Ми правильно реагуємо на невдачу, якщо згодні з тим, що «щастя – наша мати, нещастя – наш вихователь».

Неуспіх – це пробний камінь, це перевірка, чи справді ми чогось хочемо домогтися і як сильно ми цього хочемо. Хто дозволяє невдачі бентежити себе, той зізнається, що він не любить своїх цілей.

Невдача зміцнює нашу волю, дисциплінує наш характер і активізує здібності. Слабкі люди згинаються під ударами невдачі, сильні – зростають завдяки їм. Таким чином, наша самосвідомість повинна бути сильною, щоб у нас, незважаючи на невдачі, збереглася здатність продовжувати йти назустріч успіху.

Виділіть, будь ласка, час, найкраще вже зараз, і назвіть п'ять своїх найбільших недоліків. Але не просто задумайтеся над ними, а й майте сміливість зафіксувати їх на папері, признайтеся в них самому собі, а не тікайте від них.

Щоб ви ще більше зміцнили свій дух і навчилися переносити великі навантаження, я вам відразу ж пропоную ще одне завдання для подальшого тренування. У спокійній обстановці опишіть свої найзначніші похибки і найбільші поразки. Завдяки цьому ви усвідомлюєте, чого змогли навчитися упродовж останніх років і наскільки стали сильними.

Ми повинні зрозуміти, що на невдачі не закінчується життя, це не кінець, а

тільки проміжна станція. Якщо ми з цим погодимося, то зуміємо всупереч всьому перетворити поразку на перемогу. Видатні спортсмени доводять нам, що на невдачах людина зростає і що витримка – одна з найважливіших рис для удачі.

Хто не має мужності припускатися помилки, рідко стає майстром. Хто не хоче йти назустріч ризику, не може стати переможцем. Історія доводить, що людей, яких не зломила невдача, поважають, ними захоплюються.

Ви повинні всім серцем любити свої цілі, своє майбутнє; тоді ви не дозволите невдачам позбавити вас мужності й упевненості.

«Увага викликає посилення». Тож спрямовуйте весь час свою увагу на свої найважливіші й найцінніші цілі.

Хто постійно концентрується тільки на своїх успіхах, тому вельми важко переносити невдачі. Неправильною установкою людина послаблює саму себе.

Хто концентрується на своїх цілях, той думає про своє майбутнє, він живе вже завтрашнім днем і радіє тому, що попереду. Він живе з переконанням: «Я маю право на успіх, оскільки я сам створюю для нього передумови».

Хто навчився позитивно реагувати на невдачі, той зможе відчутти чудове перетворення слабкості на силу.

Література

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : учеб. пособие / Г. С. Абрамова. – М. : Академ. проект, 2003. – 702 с.
2. Алиева М. А. Я сам строю свою жизнь / М. А. Алиева, Г. В. Гришеневич, Л. В. Лобанова ; под ред. Е. Е. Трошихиной. – СПб., 2001.
3. Арнольд О. Вирус любви и ненависти: Психологический анализ жизненных ситуаций / О. Арнольд, Е. Климова, Г. Щербакова. – М. : ЭКСМО – Пресс, 2002. – 448 с.
4. Братко-Кутинський О. Як удосконалювати свою психіку / О. Братко-Кутинський. – К. : Артєк, 2003. – 174 с.
5. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: Як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик ; пер. з англ. В. Хомика. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
6. Жизненные навыки : пособие для учителя : 8–9 кл. / Иосиф Молдовану, Клаудия Коадэ [и др.]. – Кишенеу : ARC, 2005. – 180 с.
7. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 402–417.
8. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : навч. посіб. / В. В. Москаленко ; М-во освіти і науки України. – К. : Цент навч. л-ри, 2007. – 448 с.
9. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу / В. О. Шатенко ; Акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2008. – 216 с.
10. Тренінг розвитку життєвих цілей (програма психологічного содействия успешной адаптации) / М. А. Алиева [и др.]. – С-Пб. : Речь, 2003. – 216 с. – (Психологический тренинг).
11. Фопель К. Как научить детей сотрудничать? Психолог. группы и упражнения : практич. пособие в 4 т. пер. с нем. – 2-е изд., стереотип. – М., 2001. Т. 2.

- ЗАНЯТТЯ 21 -

ТЕМА: **МІЙ ДОБРОБУТ** (1 частина)

Мета: поповнити уявлення учнів про поняття “добробут”; допомогти усвідомити особисту відповідальність за витрати із сімейного бюджету, що можуть впливати на сімейний добробут.

Завдання:

- ❖ сприяти формуванню бачення і усвідомлення учнями власних пріоритетних цінностей, необхідних для повноцінного життя;
- ❖ обґрунтувати важливість добробуту в житті людини;
- ❖ показати залежність добробуту сім'ї від вміння її членів орієнтуватися в цінах на товари й послуги;
- ❖ визначити мотиви та прояви споживацької поведінки в побуті.

Ключові слова: добробут, товари і послуги, гроші, сімейний добробут, власний добробут.

Матеріали та обладнання: папір формату А1 і маркери або дошка і крейда, робочі бланки «Мій бюджет».

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Інформаційне повідомлення з елементами бесіди (8 хв.).
3. Мозковий штурм «Чому ми робимо покупки?» (12 хв.).
4. Бесіда «Шляхи до добробуту» (12 хв.).
5. Підбиття підсумків (11 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог повідомляє підліткам тему заняття «Мій добробут» та знайомить їх із

його метою та завданнями. Педагог наголошує, що у ході цієї тематичної виховної години учасники дізнаються про місце добробуту в системі людських цінностей, з'ясують, чому люди роблять покупки, що таке гроші та які шляхи ведуть до добробуту.

III Інформаційне повідомлення з елементами бесіди (8 хв.)

Педагог вказує, що пріоритети людини, а, отже, деякою мірою й стиль її життя, залежать від системи особистих цінностей. На попередніх заняттях учні дізналися про духовні, культурні, національні цінності. Педагог наголошує також і на важливості матеріальних цінностей, оскільки повнота життя залежить і від матеріальних статків людини. Він зазначає, що основою цінностей є людські потреби, котрі виступають як такі стани особистості, через які регулюється поведінка, визначається напрям думок, почуттів і волі людини.

Педагог пропонує учням пригадати, які види потреб вони знають (матеріальні, духовні, соціальні, здорові й нездорові, природні й штучні). Він може доповнити названі учасниками види потреб ще й класифікацією відомого американського психолога Абрахама Маслоу. Цей вчений уявляв всі потреби у вигляді піраміди, у підніжжя якої знаходяться природні потреби, а на вершині – потреби в самореалізації. Педагог на дошці може намалювати піраміду, поділену на п'ять горизонтальних частин, в кожній з яких записана одна з груп потреб (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Педагог зазначає, що матеріальні потреби завжди були одним із найдієвіших стимулів, завдяки якому люди прагнули кращого, комфортнішого життя, тобто життя в добробуті. Він запитує учасників:

- ❖ Що для вас означає добробут?
- ❖ Для чого він потрібен?

У «Тлумачному словнику української мови» зазначено, що «добробут – це достаток, заможність, матеріально-побутова забезпеченість». Він, поряд з іншими людськими цінностями, є необхідною передумовою комфортного життя кожної людини. Педагог вказує, що у сучасному світі зростає виробництво товарів, росте і наш попит. Задовольнившись, одна матеріальна потреба замінює іншу, символізуючи цілком зрозуміле людське бажання – жити краще. Тривога за людину виникає тоді, коли принцип «жити не гірше інших» непомітно переростає у принцип «жити краще інших». Як не переступити поріг розумності, як захистити себе від того, щоб прагнення жити гідно не переросло в прагнення на-

живи й надмірного накопичення?

Педагог висловлює думку про те, що епіграфами заняття можуть бути слова давньогрецького вченого Демокріта: «Як перейдеш межу, то й найприємніше стає найогиднішим», а також давній афоризм: «Стримай свої потреби і стань володарем усього світу».

Запитання для обговорення:

- ❖ Скажіть, чому давньогрецькі мудреці саме так характеризували поведінку людини стосовно матеріальних благ?
- ❖ Чи є вони актуальними й нині?

III Мозковий штурм «Чому ми робимо покупки?» (12 хв.)

Педагог звертає увагу учасників на те, що в сучасному житті гроші відіграють значну роль, оскільки без них зупинилося б виробництво, паралізувалося б економічне життя, завмерла б ділова активність. Нині гроші розглядаються як загальний еквівалент товарів та послуг, який виступає засобом обігу та платежу, мірою їх вартості і засобом накопичення (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Педагог зазначає, що на цьому етапі свого життєвого шляху підлітки використовують гроші переважно як платіжний засіб.

Далі він говорить, що кожний з учнів уже не раз бував у ролі покупця. Педагог запитує, чи задумувалися вони над тим, що примушує людину робити покупки. Він пропонує підліткам спробувати разом визначити ті мотиви, що спонукають людей купувати все нові й нові речі в магазинах, супермаркетах чи на ринках (один з учнів чи сам педагог записує на дошці висловлені припущення підлітків).

На завершення педагог зачитує узагальнені дані, коментуючи їх, спираючись на дослідження американських соціологів (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Необхідно підвести учасників до розуміння того, що роблячи покупки, слід зважати не лише на емоційні, а й на раціональні мотиви. До того ж необхідно пам'ятати, що купуючи щось, ми впливаємо на власний та сімейний добробут.

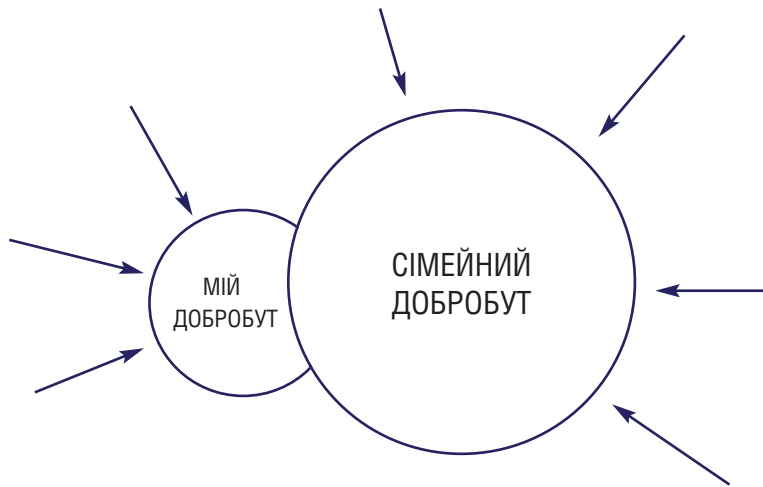

IIIІ Бесіда «Шляхи до добробуту» (12 хв.)

Педагог говорить, що впродовж цього заняття розмова йшла про одну зі складових людського життя – добробут. У кожного з людей, напевне, є своє власне уявлення про добробут – свій особистий і їхніх родин. Педагог запрошує учнів висловити своє розуміння добробуту, розповісти про свої асоціації з цим поняттям.

Учні розповідають про своє бачення добробуту, його компонентів.

Педагог малює на дошці коло, всередині якого напис «Сімейний добробут». З цим колом перетинається коло меншого діаметру з написом «Мій добробут». До цих кіл ведуть лінії (доріжки).

Педагог наголошує, що добробут кожного з нас є частиною добробуту тих родин, в яких ми живемо. У той самий час, кожен має щось особисте, що належить лише йому.

Педагог пропонує учням назвати способи (шляхи) створення добробуту сім'ї, які записуються на лініях (доріжках). До переліку можуть увійти такі твердження: зарплата батьків і підзаробітки членів сім'ї; економне й раціональне використання коштів; бережливе ставлення до майна; заощадження; підприємницька діяльність; вдале вкладення коштів; збереження працездатності й дотримання здорового способу життя; планування сімейного бюджету; спадок, виграш у лотерею та ін.

Далі педагог запрошує учнів розповісти, як вони зараз можуть дбати про власний добробут і допомагати таким чином у створенні добробуту сім'ї. Серед відповідей учнів можуть бути й такі: бережливе ставлення до особистих речей; раціональне використання кишенькових грошей; власний підзаробіток; подарунки та ін.

До уваги педагога

Поряд із соціально схвалюваними способами створення добробуту учні можуть назвати й протиправні види діяльності. У такому випадку педагог повинен наголосити, що за них передбачено адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Педагог заохочує учнів до дискусії стосовно кожного із запропонованих способів створення добробуту, питаючи роз'яснення, чому саме цей спосіб був названий.

До уваги педагога

Завершуючи вправу, слід наголосити, що кожен несе особисту відповідальність за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту.

III Підбиття підсумків (11 хв.)

Педагог пропонує учасникам вдома проаналізувати, які товари та послуги і за якою ціною були придбані та які платежі були здійснені їхніми родинами впродовж місяця. Він звертає особливу увагу на те, що більш детально учасники мають розглянути витрати з сімейного бюджету, пов'язані з ними – учнем (ученицею).

Кожен учасник отримує робочий бланк «Мій бюджет» (див. Роздатковий матеріал), який необхідно заповнити вдома, а також поміркувати над такими запитаннями:

- ❖ Чи завжди витрати були доцільні й необхідні?
- ❖ Без яких витрат можна було б обійтися і чому?
- ❖ Чи можете ви обмежити витрати на себе, щоб витратити ці кошти на інших членів сім'ї?

Якщо учні не встигнуть заповнити бланк під час заняття, то зможуть продовжити цю роботу вдома.

- ЗАНЯТТЯ 22 -

ТЕМА: МІЙ ДОБРОБУТ (2 частина)

Мета: поповнити уявлення учнів про поняття “добробут”; допомогти усвідомити особисту відповідальність за витрати із сімейного бюджету, що можуть впливати на сімейний добробут.

Завдання:

- ❖ допомогти визначити міру особистої відповідальності кожного за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту;
- ❖ сприяти формуванню вміння долучатися до створення власного добробуту;
- ❖ сприяти розвитку вміння раціонального використання коштів.

Ключові слова: добробут, бюджет, сімейний бюджет, раціональне використання коштів.

Матеріали та обладнання: папір А-1 і маркери або дошка і крейда, картки із завданнями.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Мої витрати» (10 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Формула бюджету» (5 хв.).
4. Гра «Бюджет родини» (20 хв.).
5. Підбиття підсумків «Щастя не тільки в грошах» (8 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог повідомляє підліткам, що на цьому занятті вони продовжують тему

«Мій добробут», та наголошує, що у ході заняття учні дізнаються про те, з чого складається сімейний бюджет, та спробують самостійно його скласти.

III Вправа «Мої витрати» (10 хв.)

Кілька учнів зачитують підрахунки витрат своїх родин, зроблених попереднього місяця на себе. Водночас вони мають висловити своє бачення їхньої раціональності й доцільності.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи знайшли ви можливість обмежити деякі витрати на себе, щоб використовувати ці кошти на інших членів сім'ї чи для покращання загального добробуту вашої родини?
- ❖ Які функції відіграють гроші у забезпеченні добробуту?

III Інформаційне повідомлення «Формула бюджету» (5 хв.)

Педагог говорить, що економічне виховання людини, її уявлення про порядок, добробут та механізми його досягнення починаються з домашнього господарства. Закони домашньої економіки – прості і водночас складні. Прості тому, що їх у змозі засвоїти кожен, а складні, бо для їх виконання необхідно мати силу волі.

Ви маєте чітко знати, що можете собі дозволити, а що ні, яка частина грошей іде на харчування, яка – на транспорт, комунальні послуги, одяг, предмети гігієни, канцелярські товари, а яка на організацію відпочинку, відвідування театрів, виставок, придбання книг тощо.

Виведення формули сімейного бюджету

Позначимо доходи літерою **Д**.

Переходимо до витратної частини. Є витрати обов'язкові: квартплата, транспорт, витрати на гігієну тощо. Позначимо цю частину літерою **П** (плата). Для того, щоб позначити конкретні витрати, можна ввести додаткові позначки: **Пк** – плата за квартиру, **Пт** – витрати на транспорт...

Особлива стаття – харчування. Поки що ми обмежимося символом **Х**, за яким ховаються витрати на харчування. Знову ж, за бажанням можна ввести додаткові позначки. Наприклад, **Хд** – витрати на харчування вдома, **Хпд** – поза домівкою (у їдальні, кафе, буфеті).

Наступна стаття – витрати на одяг та взуття. Позначимо її літерою **О**. Усі ремонтні роботи можна позначити **Рр**.

Літерою **З** позначимо запас. Якщо ви задумали купити дорогу річ, то без запасу, який ще називають накопиченням, не обійтись.

Необхідно ввести і таку позначку, як непередбачувані витрати – **Нв**. Це можуть бути витрати на ліки, транспорт, у разі вимушеної поїздки, інші побутові ситуації: вийшли з ладу електроприлади чи вас несподівано запросили на вечірку тощо.

Можна вводити й інші позначки, якщо плануються ще якісь статті витрат.

У кінцевому підсумку приходимо до формули:

$$Д = П + Х + О + Рр + З + \dots + Нв$$

Головне, на що треба звернути увагу у формулі, яку ми щойно вивели, це баланс, тобто рівновага між лівою та правою частинами. Постає питання: як досягти й утримати рівновагу? Деякі домашні економісти користуються випробуваним засобом: беруть позику. З погляду економіки, робити це не забороняється. Підприємства теж здійснюють подібні операції. Однак пам'ятайте: позики потрібно віддавати! Тому йдіть на них у крайніх випадках.

IIIІ Гра «Бюджет родини» (20 хв.)

Педагог зазначає, що наступним етапом заняття стане гра, яка допоможе учням правильно розподіляти кошти у їхніх майбутніх сім'ях. Учні об'єднуються в 3 команди. Перед кожною з команд ставиться завдання спланувати бюджет родини при сукупному доході:

Перша команда – 3000 грн.;

Друга команда – 5000 грн.;

Третя команда – 8000 грн.

Слід зазначити, що дохід сім'ї поданий вже з вирахуванням із нього податків, що становлять нині близько 25 % від зароблених коштів.

Педагог звертає увагу на те, що у плануванні сімейного бюджету необхідно врахувати такі умови:

Перша команда – в родині немає дітей; живе вона в сімейному гуртожитку, має

старі меблі, холодильник, телевізор.

Друга команда – в родині п'ятирічна дитина, живе у невеликій двокімнатній квартирі, має непогані меблі, холодильник, кольоровий імпортований телевізор, телефон.

Третя команда – в родині дві дитини (семирічна і чотирнадцятирічна), живе у власному мебльованому будинку, є побутова техніка, автомобіль.

Кожна з команд отримує картку зі вказаним сукупним доходом сім'ї та описом ситуації в ній.

Педагогу необхідно нагадати, що витрати не обмежуються лише купівлею одягу, їжі, прийомами друзів, комунальними платежами, а також включають і витрати на туалетний папір, зубну пасту, телефонні розмови, електрику, водопостачання тощо. Він пропонує учням спланувати бюджет за такими параметрами:

- ❖ харчування;
- ❖ комунальні та побутові послуги (в тому числі оренда (квартплата), газ, електрика, водопостачання та ін.);
- ❖ одяг/взуття;
- ❖ засоби гігієни (мило, зубна паста тощо);
- ❖ меблі, побутова техніка;
- ❖ телефонний зв'язок;
- ❖ газети, журнали, книги;
- ❖ кіно, театри, концерти;
- ❖ транспортні витрати;
- ❖ ремонт;
- ❖ страхування;
- ❖ витрати на медичне обслуговування та оздоровлення;
- ❖ інше (залежно від інтересів і запитів сім'ї);
- ❖ **загальна сума** (для обчислень можна використовувати старі рахунки за комунальні послуги, телефонні розмови, товарні чеки тощо).

Статті бюджету сім'ї можна заздалегідь виписати на дошці чи фліп-чарті.

Далі кожна команда презентує свої сімейні бюджети (1–2 хв.), вказуючи на труднощі, які виникли у їх плануванні.

III Підбиття підсумків «Щастя не тільки в грошах» (8 хв.)

Педагог читає буддійську притчу³.

Учень запитав Майстра: «Наскільки є правильними слова, що щастя не тільки в грошах?» Той відповів, що вони є повністю правильними. І довести це дуже просто. Бо за гроші можна купити постіль, але не сон; їжу, але не апетит; ліки, але не здоров'я; слуг, але не друзів; жінок, але не любов; будинок, але не домашнє вогнище, дoмівку; розваги, але не радість; вчителів, але не розум. І те, що названо, не вичерпує весь список.

Далі педагог об'єднує учнів у дві групи. Одна група має довести, що щастя – не лише в грошах, інша група – протилежне. Педагог пропонує перелічити те, що не можна купити за гроші, і те, що можна купити за них. Пізніше учні мають порівняти ці два списки і зробити висновки.

До уваги педагога

Слід підвести підлітків до висновку, що добробут не може створюватись будь-якою ціною.

Дослідження доводять, що основним мотивом дорослих щодо залучення дітей до жебракування, проституції, найгірших форм праці є низький рівень доходів, бажання хоч якимось чином покращити власний матеріальний стан і стан своєї сім'ї.

Діти, щоб покращити матеріальний стан, набути впевненості та незалежності, побачити світ, нерідко вирішують відправитися за кордон, наражаючи себе на небезпеку. Члени родини іноді навіть не відмовляють їх від цього.

Для закріплення думки про те, що щастя не тільки в грошах, а в можливості бути вдячним і надавати допомогу близьким людям, педагог пропонує арабську казку.

Використання багатства на користь

(арабська казка)

Один тесля, як би багато він не заробляв, задовольнявся незначним і робив мало витрат. Сусіда одного разу запитав його:

³ Азбука мудрости. – М., 1999. – С. 523

– Ти заробляєш багато, але ж де ти діваєш своє багатство? У тебе нічого особливого не видно.

– Однією часткою своїх заробітків я розплачуюся з боргами, а іншу частку даю в борг під проценти, – відповів майстер

– Не може бути, батир, щоб у тебе були борги; а ще я не чув, щоб ти комусь давав в борг, – зауважив сусіда.

– Якщо я даю гроші батьку й матері, то вважаю, що розплачуюсь із боргами. А ті гроші, які я витрачаю на навчання й утримання своїх рідних дітей, вважаю, що віддаю їх в борг під проценти. Коли діти вийдуть в люди, а ми постаріємо, і якщо вони будуть піклуватися про нас, то хіба ж це не буде віддання ними боргу? – відповів майстер.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви думаєте, якщо людина витрачає більшу частину своїх грошей на виховання й навчання своїх дітей, чи правильно вона чинить? Чи можна на цьому економити?
- ❖ Чи згодні ви з тим, що діти у вічному боргу перед своїми батьками?
- ❖ Кому допомагати важливіше: дітям чи старим батькам? Якщо б ви не володіли достатніми засобами, щоб допомагати і дітям, і стареньким батькам, кому б ви допомагали насамперед?
- ❖ Як ви думаєте, що для батьків є найбільшим щастям?

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ

Кожна людина прагне задовольнити свої потреби, які є проявом необхідності певних благ, бажання володіти ними, відчуття нестачі, якщо бажання залишається незадоволеним. Як не існує «людини взагалі», а є лише конкретна людина, так само й потреби не існують самі по собі; це потреби конкретної людини. Потреби завжди усвідомлюються людиною, їм надається конкретне забарвлення, пов'язане зі своєрідністю інтересів людини, її фізичними і психологічними особливостями, зі смаками.

Саме цими причинами зумовлюється й той факт, що у багатоповерховому будинку, у схожих за плануванням квартирах, у сім'ях з однаковими доходами ви побачите неоднакові речі, одяг, меблі, посуд, адже смаки цих людей, рівень освіти, виховання, інтереси дуже різні. Звідси й відмінності у предметах, що задовольняють їхні потреби.

Відомий американський вчений-психолог Абрахам Маслоу розрізняє такі групи потреб:

1. **Природні (фізіологічні) потреби.** До цих потреб насамперед належать потреби живлення (їжі) і дихання. Сюди ж слід віднести й потребу уникнення холоду, спеки, неприємних відчуттів тощо. Ці потреби займають найнижче місце серед потреб людини. Якщо вони не задоволені, то легко беруть гору над усіма іншими потребами і відсувають їх на задній план, підпорядковуючи собі поведінку людини.
2. **Потреби безпеки.** Ці потреби спонукають індивіда до діяльності, яка забезпечує організмові недоторканість і безпеку. Вони виявляються тоді, коли в нас щось болить, коли ми хворі, переживаємо війну, голодуємо, коли втрачаємо впевненість у завтрашньому дні. Люди постійно шукають опори й опіки в сильних родичах, друзях і т. ін.
3. **Потреби приналежності й кохання.** Ці потреби схиляють людину до встановлення близьких, інтимних, ніжних стосунків з людьми і є стимулом до дружби та любові.
4. **Потреби визнання (поваги),** які виявляються у прагненні до звершення чогось, досягнення майстерності, незалежності, престижу, помітного становища і значущості. Людина хоче визнавати себе сама і того, щоб її визнавали інші.

Задоволення потреби визнання викликає віру в свої сили, відчуття своєї потрібності й корисності для інших людей. Натомість незадоволення цієї потреби призводить до виникнення почуття слабкості, приниженості, безпорадності.

5. Потреби самореалізації та розвитку особистості полягають у прагненні індивіда робити те, до чого його спонукають здібності й нахили, до чого він відчуває покликання, що є сенсом його життя і сприяє розвитку можливостей і здібностей. В одних осіб вони виявляються у винахідництві, художній творчості, науковій роботі, у інших – у спорті, у роботі з дітьми, учнями тощо. Через те ці потреби, на відміну від попередніх, Маслоу називає «потребами розвитку» (зростання). Всі ці потреби він уявляв у вигляді піраміди, у підніжжя якої знаходяться природні потреби, а на вершині – потреби в самореалізації.

Гроші та їхні функції⁴

Роль грошей в економіці та їхня сутність стануть зрозумілими, якщо детальніше розглянути їхні функції: засіб обміну, засіб обігу, платіжний засіб, міра вартості, засіб накопичення, світові гроші. У повсякденному житті ми найчастіше використовуємо гроші як засіб покупки. Розглянемо основні мотиви, що спонукають нас робити покупки.

Спонукальні мотиви, котрі змушують людину робити покупки⁵

Американські соціологи поділяють купівельні мотиви на емоційні та раціональні.

Емоційні мотиви:

1. Почуття переваги. Купуючи якусь річ, багато людей хочуть виділитися, хочуть подобатися іншим, щоб ті ними захоплювалися.

⁴ Моя економіка : Підруч. для уч. 8-9 кл. / Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко. – К.: А.П.Н., 2001. – С. 72-73; Я познаю мир : Дет. енцикл.: Економіка / Авт.-сост.: Р. С. Белоусов, Д. С. Докучаев. – М., 1999. – С. 84-85.

⁵ Я познаю мир : Економіка / авт.-сост.: Р. С. Белоусов, Д. С. Докучаев. – М., 1999. – С. 180–181.

2. Бажання відрізнятись від інших. Воно штовхає людей на придбання супермодних, оригінальних, а іноді й екстравагантних речей.
3. Почуття комфорту. Споживачі постійно прагнуть придбати щось для полегшення свого життя.
4. Почуття страху. У людині живе мимовільний страх перед хворобами, нещасними випадками, замахами злочинців і т.п. Цей страх – досить могутній стимул для придбання цілого ряду товарів і послуг (ліки, зброя, дверні замки, страхові поліси та ін.).
5. Розвага. Бажання струсити з себе рутину, уникнути монотонного способу життя властиве майже всім людям, які користуються послугами шоу-бізнесу, туристського бізнесу та ін.
6. Наслідування. Поряд із бажанням виділитися в кожній людині присутнє неусвідомлене бажання наслідувати кумирів, популярних людей. Це часто використовується в рекламі, де знімаються кінозірки, знамениті спортсмени й інші відомі люди.
7. Добробут родини. Багато людей орієнтуються на сімейні цінності, тобто на те, що потрібно не особисто їм, а всій родині загалом: меблі, садова ділянка, книги для освіти дітей та ін.

Раціональні мотиви:

1. Економія. Якщо товар продається зі знижкою чи просто дешевше, ніж у сусідів, – це вагомий фактор для його придбання.
2. Якість. Багато людей згодні переплачувати, аби бути впевненими у власній безпеці й якості придбаного ними товару.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

РОБОЧИЙ БЛАНК «МІЙ БЮДЖЕТ»

<i>Види видатків</i>	<i>Реальні витрати (в грн.)</i>	<i>Як би було доцільно</i>
Одяг, взуття		
Транспортні витрати		
Їжа поза домом		
Розваги		
Компакт-диски		
Книги, газети, журнали		
Подарунки		
Стрижки, парфуми, предмети гігієни		
Інше		
Всього:		

Література

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл ; гл. ред. Е. Строганова ; пер. с англ. А. Лисицыной. – 2-е изд. – М. [и др.] : Питер, 2003. – 270 с.
2. Вчимося жити самостійно : навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж. В. Петрочко, О. В. Безпалько, О. М. Денисюк [та ін.]. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 203 с.
3. Козлов Н. И. Формула успеха, или Философия жизни эффективного человека / Н. И. Козлов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 298 с.: ил. – (Практическая психология).
4. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 499–516.
5. Лопатина А. Азбука мудрости / А. Лопатина, М. Скребцова. – М., 1999. 576 с.
6. Моя економіка : підруч. для уч. 8–9 кл. загальноосвіт. навч. закладів з поглибл. вивч. економіки / Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко. – К. : А.П.Н., 2001. – 320 с.
7. Формування навичок самостійного життя. (Для учнів загальноосвіт. шк.-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавл. батьків. піклування). – К., 2002. – 161 с.
8. Эффекты психологии денег [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.treko.ru/show_article_1257.
9. Я познаю мир. Экономика : дет. энцикл. / авт.-сост.: Р. С. Белоусов, Д. С. Докучаев. – М., 1999. – 496 с.

- ЗАНЯТТЯ 23 -

ТЕМА: МОЄ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Мета: ознайомити учнів училищ з механізмом пошуку роботи як передумовою успішного професійного майбутнього.

Завдання:

- ❖ визначити передумови до успішного та безпечного працевлаштування;
- ❖ ознайомити із джерелами пошуку роботи;
- ❖ ознайомити із структурою резюме та правилами його складання.

Ключові слова: пошук роботи, ринок праці, резюме, працевлаштування.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А4, роздатковий матеріал «Ефективне резюме» (відповідно до кількості учнів).

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Кроки до мого працевлаштування» (7 хв.).
3. Вправа «Джерела пошуку роботи» (22 хв.).
4. Інформаційне повідомлення «Ефективне резюме» (12 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог звертається до підлітків: «Сьогодні ви ще не працюєте, та кожен з вас сподівається у майбутньому знайти цікаву та добре оплачувану роботу. Деякі з

вас уже, напевно, працювали на канікулах, хтось шукає роботу. Ваші батьки, інші дорослі теж працюють. Сьогодні на занятті ми спробуємо розробити алгоритм практичних дій, що допоможе вам у майбутньому знайти гідну роботу.

III Вправа «Кроки до мого працевлаштування» (7 хв.)

Педагог ініціює мозковий штурм «Які кроки мають передувати моему працевлаштуванню?»

Педагог записує на плакаті всі висловлені думки, після чого обговорює з учасниками написане й акцентує увагу на п'яти пунктах, які й складатимуть основу алгоритму:

Крок 1. Аналіз навичок і здібностей, вибір майбутньої професії.

Крок 2. Пошук роботодавця.

Крок 3. Вивчення законодавства, що регулює права підлітка під час працевлаштування.

Крок 4. Складання резюме.

Крок 5. Проходження співбесіди.

III Вправа «Джерела пошуку роботи» (22 хв.)

Педагог запитує учнів: «Якими джерелами можна скористатися, щоб знайти роботу?» Відповіді підлітків записуються на папері (дошці).

До уваги педагога

Можливі джерела пошуку роботи, на які слід звернути увагу учнів:

- знайомі, друзі;
- кадрові (рекрутингові) агентства;
- оголошення в газетах, журналах;
- участь у ярмарках вакансій;
- центри зайнятості, молодіжні центри праці;
- Інтернет;
- пряме звернення до роботодавця;
- оголошення в громадських місцях.

Далі учні об'єднуються у малі групи (за кількістю джерел пошуку роботи). Кожній групі дається завдання проаналізувати одне із джерел пошуку роботи, визначити його переваги та недоліки (час виконання: 10 хв.).

Кожна група презентує свої напрацювання. Інші учасники доповнюють, а педагог узагальнює результати творчих презентацій груп (див. Інформаційні матеріали для педагога «Джерела пошуку роботи»).

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи всі способи пошуку роботи є однаково ефективними?
- ❖ Які, на вашу думку, є найбільш ефективними і чому?
- ❖ Чого варто остерігатися під час пошуку роботи?

До уваги педагога

До розмови можна запросити представника Центру зайнятості чи молодіжного центру праці, профконсультанта ВНЗ, які з практики розкажуть, яким чином учням шукати роботу та які послуги вони можуть їм надати.

Педагог зауважує, що шукаючи роботу, слід скористатися усіма можливостями: чим більше способів використаєш для пошуку роботи, тим більші шанси на успіх матимеш.

На наступному етапі педагог об'єднує учнів у 3 малі групи та роздає зразки оголошень щодо пропозицій роботи за кордоном (див. Роздатковий матеріал). Протягом 3–5 хв. учні мають можливість переглянути їх та відповісти на такі запитання:

- ❖ На що ви звертали увагу, коли читали оголошення?
- ❖ Які рекламні оголошення викликали у вас найбільшу підозру?
- ❖ У змісті яких з них, на вашу думку, приховано небезпеку? Чому ви так вважаєте?
- ❖ За якими рекламними оголошеннями ви поїхали б за кордон? Чому?

До уваги педагога

Варто наголосити, що при розгляді оголошень слід відхиляти пропозиції, які:

- пропонують надто високий заробіток;
- пропонують роботу за кордоном без будь-яких вимог до кваліфікації, а

- лише за ознаками статі чи зовнішності;
- обіцяють великі перспективи дівчатам та жінкам;
- пропонують «серйозну роботу для серйозних людей».

Зазвичай такі спокусливі пропозиції – це робота в тіншовому бізнесі або навіть в секс-бізнесі.

III Інформаційне повідомлення «Ефективне резюме» (12 хв.)

Педагог говорить, що основне завдання пошукача роботи – привернути увагу саме до своєї кандидатури. Візитною карткою в цьому питанні є правильно й грамотно складене резюме.

Резюме – це документ, що дає роботодавцеві коротку, позитивну й достовірну інформацію про кандидата на вільне робоче місце та служить основою для запрошення на співбесіду.

Далі педагог, користуючись Роздатковим матеріалом «Ефективне резюме», коротко розповідає про структуру резюме.

Педагог роздає учням матеріал та пропонує скласти власне резюме, користуючись цією інформацією. Цю роботу можна продовжити вдома.

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог підбиває підсумки роботи та пропонує учням дати відповідь на запитання: «Що нового про можливості майбутнього працевлаштування ви дізналися на занятті?».

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ДЖЕРЕЛА ПОШУКУ РОБОТИ

Турбота рідних, знайомих, друзів.

Родичі, друзі, знайомі, викладачі, сусіди – всі можуть стати для вас невичерпним джерелом пропозицій щодо роботи. Ці люди знають ваші переваги, досягнення, здібності і одночасно знають, що в тій чи іншій компанії з'явилася вакантна посада.

З іншої сторони, цей спосіб – один з найуразливіших. Через незручність відмовити близьким людям ви тратите час, ходячи на співбесіду. Довіряючи близьким людям, ви можете, не перевіривши інформацію, потрапити до тенет торгівлі людьми.

Кадрові (рекрутингові) агентства.

Рекрутингова компанія орієнтується на клієнта, який подає замовлення на пошук того чи іншого спеціаліста, і який, в кінцевому результаті, вирішує, влаштовує його кандидат чи ні. Кадрові агентства орієнтовані на кандидата – саме він і дає агентству замовлення і платить за нього. Вартість послуг останніх, як правило, варіюється в межах від декількох десятків до сотень гривень, плюс процент від першої зарплати кандидата.

Оголошення в газетах, журналах.

Найбільш традиційний і перевірений спосіб пошуку роботи – оголошення в спеціалізованих газетах і журналах.

Переваги: доступність, бо такі видання можна недорого купити практично у всіх кіосках і розкладках з пресою; широкий вибір вакансій та наявність пропозицій для всіх вікових категорій; в цих виданнях також представлені статті і аналітичні матеріали.

Недоліки: пропозиції, які найбільше цікавлять молодих спеціалістів і які дають хороший старт кар'єрному росту, тут не представлені; оголошення в газетах і журналах розміщують в основному вітчизняні компанії, оскільки іноземні роботодавці надають перевагу іншим способам пошуку персоналу; велика частина вакансій – сітковий маркетинг або просто обдурювання.

Також у спеціалізовані видання можна подати й власне оголошення про пошук

роботи, чітко сформулювавши те, що ви шукаєте.

Участь у ярмарках вакансій.

Достатньо ефективний спосіб для молоді, що навчається.

Переваги: є можливість дізнатися інформацію про компанії безпосередньо із спілкування з її представниками; роботодавець розуміє, що ви випускник, і не надто зважає на відсутність солідного досвіду роботи; є можливість залишити свої дані одразу декільком роботодавцям.

Недоліки: у ярмарку бере участь обмежена кількість організацій; частота проведення ярмарків має «сезонне коливання».

Державні центри зайнятості.

Доступним варіантом пошуку роботи можуть бути відвідини районних, міських, обласних центрів праці та Державної служби зайнятості. Окрім традиційних консультацій, до пакету послуг цих установ належить розміщення оголошення пошукача в газеті «Новини працевлаштування», надання грошової одноразової допомоги для відкриття власної справи та тривалої до моменту працевлаштування. Цікавою є також пропозиція підвищення конкурентоспроможності безробітного через його переадресацію на професійну підготовку чи перепідготовку. Звернувшись до якогось із центрів, можна отримати багато потрібної інформації як в усній формі, так і у вигляді буклетів на зразок «Абетки пошуків роботи», «Молоді про зайнятість» тощо.

Інтернет.

Набравши заповітне «www», у вас є два варіанти: зайти на спеціалізовані сайти, присвячені працевлаштуванню, чи передивитися сайти компаній, що вас цікавлять. На спеціалізованому сайті ви можете: передивитися відкриті вакансії, вибрати найбільш цікаві для вас пропозиції і відправити резюме в компанії, де ви б хотіли працювати; розмістити на сайті своє резюме (це можна зробити безкоштовно).

Але є один недолік: ваше резюме можуть і не помітити, чи вам зателефонують із компанії, про яку ви ніколи не чули, і навряд чи знайдете про неї інформацію.

Якщо ви самостійно передивляєтеся сайти компаній, які вас цікавлять, то можете: подивитися, які вакансії зараз пропонуються, і відправити своє резюме на представлену посаду; або ж не орієнтуватися на відкриті вакансії, а відправити резюме на ту посаду, яка вас найбільше цікавить зараз.

Пряме звернення до роботодавця.

Спосіб непоганий, але часомісткий. Суть полягає у регулярному цілеспрямованому пошуку солідних компаній, що вже встигли зарекомендувати себе на українському ринку. Спочатку можна розіслати своє резюме і мотиваційний лист, пізніше – періодично телефонувати у відділ кадрів і інформуватися про наявність вакансій. Існує також можливість запропонувати себе як стажера. З частковою оплатою чи без – вирішувати вам. Але у будь-якому разі така ініціатива справить враження на роботодавця і переконає його у цілеспрямованості і серйозності намірів кандидата. Якщо це вдасться, не слід хворіти на зоряну хворобу. Варто намагатися завжди і в усьому проявити себе з кращого боку. І тоді, можливо, складуться сприятливі умови для метаморфоз, коли стажер перетвориться на штатного працівника.

Оголошення в громадських місцях.

Хоча цей спосіб не є достатньо ефективним, трапляються винятки. Знайти хорошу роботу таким чином можна тільки, якщо оголошення вивішено в навчальному закладі. Дошки оголошень біля парадних чи входів в метро і листівки, які роздають на вулиці, часто пропонують дуже сумнівний заробіток. Як правило, це робота дистриб'юторів косметики, ліків чи біодобавок. Також можна знайти роботу кур'єра чи торгівельного представника. Це, звичайно, і гроші, і досвід роботи, але ж студент чи випускник зараз має шанси почати кар'єру з позиції, яка відповідає його інтересам і освіті.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ЕФЕКТИВНЕ РЕЗЮМЕ

Резюме – це документ, що дає роботодавцю коротку, позитивну й достовірну інформацію про кандидата на вільне робоче місце та служить основою для запрошення на співбесіду. Мета резюме – зацікавити роботодавця в кандидатурі претендента на вакансію. Резюме складається для кожного конкретного випадку.

Структура резюме

Прізвище, ім'я, по-батькові.

Основні особисті дані: дата народження, домашня адреса, телефон, e-mail.

Мета пошуку роботи: зазначте, на яку посаду Ви претендуєте, яку роботу шукаєте, окресліть межі професійних інтересів.

Освіта та додаткова освіта: перелічіть навчальні заклади, які Ви закінчили, отримані спеціальності. Вкажіть додаткові курси, семінари, тренінги, які ви відвідували та підтвердіть це наявністю сертифіката. Можна повідомити про нагороди, підкреслити ті вивчені дисципліни, які відповідають вашій меті.

Досвід роботи: вкажіть у зворотній хронологічній послідовності місця роботи: дата початку-закінчення роботи, назва організації, напрями діяльності, посада, посадові обов'язки, професійні навички і досягнення. Всі види практики, тимчасову роботу та підрібок можна теж рахувати вашим досвідом роботи.

Додаткові навички: містить такі відомості, як знання мов, уміння користуватись комп'ютером, ділові риси, наявність прав водія тощо. Хобі варто згадувати лише у випадку, коли воно тісно пов'язане з бажаною роботою.

Особисті якості: перелічіть свої кращі якості, що характеризують вас як хорошого працівника, який принесе користь компанії.

Література

1. Знай та захищай свої права : робочий зошит / автор. колектив: М. В. Губко [та ін.]. – К., 2008.
2. Професія. Кар'єра. Успіх : метод. посіб. / автори-упоряд.: Т. Л. Лях, Ю. М. Малієнко, Т. Є. Троценко, Т. П. Цюман, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К. : Основа-Принт. – 132 с.
3. Профорієнтація на практиці : посібник для вчителів / упоряд. та переклади Артур Гроссман ; Фонд «Освіта для демократії». – 2007.
4. Резапкіна Г. В. Я и моя профессия. Программа профессионального самоопределения для подростков : учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов. – М. : Генезис, 2000. – 128 с.
5. Уніят С. Вибір професії, або Задача з багатьма невідомими / С. Уніят, С. Комінко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1997. – 87 с.

- ЗАНЯТТЯ 24 -

ТЕМА: БЕЗПЕЧНЕ ТА КОРИСНЕ ДОЗВІЛЛЯ (1 частина)

Мета: надати учням інформацію про функції дозвілля та види діяльності у сфері дозвілля.

Завдання:

- ❖ надати інформацію про вільний час (дозвілля), його функції;
- ❖ розглянути можливі види діяльності у сфері дозвілля;
- ❖ з'ясувати причини, за якими надаються переваги тим чи іншим видам дозвіллевої діяльності;
- ❖ сприяти формуванню вміння організації змістовного та корисного дозвілля.

Ключові слова: вільний час (дозвілля), функції дозвілля, діяльність у сфері дозвілля.

Матеріали та обладнання: папір А1 і маркери або дошка і крейда, стікери (по 10 на кожного учня).

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Вільний час» (12 хв.).
3. Вправа «Діяльність у сфері дозвілля» (25 хв.).
4. Підбиття підсумків (6 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог презентує тему «Мое дозвілля», знайомить учнів із метою та завданнями заняття.

III Вправа «Вільний час» (12 хв.)

Педагог просить учнів відповісти на запитання: «Що таке вільний час?»

Їхні відповіді він занотує на дошці або аркуші паперу А1, після чого пропонує таке визначення:

Вільний час (дозвілля) – частина часу, яка залишається у людини після виконання певних обов'язкових дій: роботи (навчання), пересування на роботу (навчання) і назад, сон, гігієнічних процедур, прийому їжі тощо.

До уваги педагога

Визначення поняття «вільний час (дозвілля)» доцільно заздалегідь записати на аркуші паперу та вивісити його поряд із записами відповідей учнів.

Далі педагог просить учнів порівняти відповіді, які вони дали на запитання, із запропонованим визначенням та зробити відповідний коментар.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи є щось спільне у ваших відповідях та запропонованому визначенні? Що саме?
- ❖ Чи всі люди однаково розуміють поняття «вільний час (дозвілля)» і чому?
- ❖ Чому різні люди по-різному проводять свій вільний час? Від чого це залежить?

III Вправа «Діяльність у сфері дозвілля» (25 хв.)

На початку вправи педагог надає учням інформацію про основні функції дозвілля, його обсяг та змістовне наповнення, а також знайомить їх із класифікацією діяльності у сфері дозвілля (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Перелік функцій дозвілля доцільно заздалегідь записати на аркуші паперу та вивісити його під визначенням поняття «вільний час (дозвілля)».

Далі педагог роздає учням по 10 стікерів і просить на кожному стікері записати окрему дію, яку вони зазвичай виконують у свій вільний час. Можливо, цих дій буде менше ніж 10 (тоді кілька стікерів залишаться незаповненими), а, можливо, у когось таких дій буде більше (тоді необхідно взяти додаткові стікери).

На наступному етапі педагог вивішує таблицю на двох склеєних аркушах формату А1 (див. Інформаційні матеріали для педагога) і пропонує учням протягом 2 хвилин визначити, до яких груп діяльності у сфері дозвілля можна віднести ті дії, які вони зазначили на стікерах. Після цього підлітки по черзі наклеюють свої стікери у відповідні колонки таблиці.

Запитання для обговорення:

- ❖ Яким групам діяльності у сфері дозвілля учасники віддали перевагу? Чому?
- ❖ Які групи виявились найменш цікавими? Чому?
- ❖ Від чого залежить надання переваги тій чи іншій групі при виборі діяльності у сфері дозвілля?
- ❖ Якими діями можна ще доповнити перші вісім колонок таблиці?

До уваги педагога

Відповіді учнів на останнє запитання слід записати на окремих стікерах та наклеїти у відповідні колонки таблиці.

Ця таблиця буде використовуватися під час проведення наступного заняття.

III Підбиття підсумків (6 хв.)

Педагог пропонує учням продовжити незакінчені речення:

«На сьогоднішньому занятті я дізнався (дізналася) про...»

«Для мене стало відкриттям...»

«Після цього заняття я зможу...»

До уваги педагога

Незакінчені речення слід занотувати на дошці або аркуші паперу.

Після відповідей учнів педагог повідомляє, що на наступному занятті вони продовжать розмову про організацію власного дозвілля та за допомогою створеної таблиці проаналізують види дозвіллевої діяльності щодо переваг та можливих ризиків для людини (таких як: шкода здоров'ю, ситуації насильства, експлуатації, торгівлі людьми).

- ЗАНЯТТЯ 25 -

ТЕМА: БЕЗПЕЧНЕ ТА КОРИСНЕ ДОЗВІЛЛЯ (2 частина)

Мета: надати інформацію про функції дозвілля; проаналізувати можливі ризики дозвіллевої діяльності, такі як: шкода здоров'ю, ситуації насильства, експлуатації, торгівлі людьми.

Завдання:

- ❖ деталізувати характеристику можливих видів діяльності у сфері дозвілля;
- ❖ проаналізувати переваги видів дозвіллевої діяльності щодо виконання функцій дозвілля;
- ❖ акцентувати увагу учнів на можливих ризиках для людини певних видів дозвіллевої діяльності (шкода здоров'ю, ситуації насильства, експлуатації, торгівлі людьми тощо);
- ❖ сприяти формуванню вміння організації змістовного та корисного дозвілля.

Ключові слова: вільний час (дозвілля), функції дозвілля, діяльність у сфері дозвілля, корисне дозвілля.

Матеріали та обладнання: таблиця «Діяльність у сфері дозвілля», яка була заповнена учнями на минулому занятті, 10 аркушів паперу А1, маркери.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Вправа «Переваги та ризики» (37 хв.).
3. Підбиття підсумків (5 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ**III Вступне слово педагога (3 хв.)**

Педагог нагадує учням, що на цій тематичній виховній годині вони продовжу-

ватимуть розглядати тему «Безпечне та корисне дозвілля», знайомить їх із метою та завданнями заняття. Далі він просить учнів пригадати, які ключові слова розглядалися на минулому занятті, та пояснити, що вони означають.

До уваги педагога

Учні мають дати визначення поняття «вільний час (дозвілля)», перелічити основні функції дозвілля та групи діяльності у сфері дозвілля.

Після цього педагог звертає увагу дітей на таблицю «Діяльність у сфері дозвілля», яка була заповнена на минулому занятті, та повідомляє, що на цьому занятті робота з таблицею буде продовжена.

IIII Вправа «Переваги та ризики» (37 хв.)

Педагог об'єднує учнів у 10 мікрогруп, кожна з яких отримує стікери з певної колонки таблиці «Діяльність у сфері дозвілля».

Учасникам мікрогруп необхідно протягом 10 хвилин з'ясувати, які переваги відносно виконання функцій дозвілля мають види діяльності, записані на стікерах. Також їм необхідно передбачити можливі ризики для людини цих видів дозвіллевої діяльності (шкода здоров'ю, ситуації насильства, експлуатації, торгівлі людьми тощо). Свої напрацювання вони записують на аркушах паперу А1.

До уваги педагога

Якщо кількість учасників невелика, то їх об'єднують у п'ять мікрогруп, кожна з яких працює зі стікерами з двох колонок таблиці.

Наприкінці вправи відбувається презентація роботи мікрогруп та її обговорення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи важко було виконувати завдання? Чому?
- ❖ Для чого, на вашу думку, ми визначали переваги певних видів діяльності у сфері дозвілля?
- ❖ А з якою метою визначалися можливі ризики дозвіллевої діяльності?
- ❖ Яким чином можна уникнути таких ризиків?
- ❖ Як ви розумієте поняття «корисне дозвілля»?

- ❖ До якого висновку можна прийти, проаналізувавши презентації всіх мікрогруп?

До уваги педагога

Після відповідей учасників на передостаннє запитання слід дати таке визначення:

Корисне дозвілля – вільний час, який використовується для розвитку здібностей, встановлення гармонії з внутрішнім та навколишнім світом людини.

III Підбиття підсумків (5 хв.)

Педагог пропонує учням пригадати все, що відбувалося протягом двох занять з теми «Безпечне та корисне дозвілля», і відповісти на такі запитання:

- ❖ Що корисного для себе ви здобули протягом цих занять?
- ❖ Яким чином ви зможете надалі практично використати ваші здобутки?
- ❖ Яку ще інформацію ви б хотіли отримати, чого навчитися?

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

У житті сучасної людини явище вільного часу (або дозвілля) вирізняється винятковою складністю. Можна виділити дві основні функції дозвілля:

- ❖ функція відновлення сил людини, що поглинаються сферою праці та інших обов'язкових занять;
- ❖ функція розвитку людини (духовного, культурного, естетичного, інтелектуального, фізичного і т.п.).

Функціональність вільного часу визначається його обсягом (величиною) і змістовним наповненням. Обсяг вільного часу залежить від тривалості часу праці (навчання) і від тривалості часу, що витрачається на виконання інших обов'язків, насамперед, на побутові потреби і транспорт. Тому головними шляхами збільшення обсягу вільного часу є розвиток і вдосконалення побутової і транспортної сфер як з боку суспільства, так і з індивідуального боку.

Вільний час може наповнюватися різним, часом суперечливим, змістом. Діяльність, що входить до сфери дозвілля, можна умовно розділити на кілька взаємозв'язаних груп:

- ❖ активна творча або суспільна діяльність;
- ❖ додаткове навчання, самоосвіта;
- ❖ індивідуальне та публічно-видовищне культурне (духовне) споживання (читання літератури, відвідування кіно, театрів, музеїв, виставок і т.п.);
- ❖ споживання продукції засобів масової комунікації (радіо, телебачення, Інтернет і т.п.);
- ❖ фізичні заняття (фізкультура, спорт і т.п.);
- ❖ туризм і екскурсії;
- ❖ любительські заняття й захоплення (хобі);
- ❖ дружні зустрічі, спілкування з іншими людьми;
- ❖ пасивний відпочинок;
- ❖ антикультурні й асоціальні дії (зловживання алкоголем, наркоманія і т.п.).

ТАБЛИЦЯ ДО ВПРАВИ «ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ»

Активна творча або суспільна діяльність	
Додаткове навчання, самоосвіта	
Індивідуальне та публічно-видовищне культурне споживання	
Споживання продукції засобів масової комунікації	
Фізичні заняття	
Туризм і екскурсії	
Любительські заняття й захоплення	
Дружні зустрічі, спілкування з іншими людьми	
Пасивний відпочинок	
Антикультурні й асоціальні дії	

Література

1. **Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу / упоряд.: В. В. Молочний, С. О. Моньков, О. В. Безпалько ; за заг. ред. І. Д. Зверевої. – К. : Наук. світ, 2004.**

- ЗАНЯТТЯ 26 -

ТЕМА: ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНИМ ЯВИЩАМ У СУСПІЛЬСТВІ (1 частина)

Мета: надати інформацію про сутність та особливості сучасних соціальних негативних явищ і їхній вплив на стан здоров'я людини та її майбутнє.

Завдання:

- ❖ сприяти визначенню власної життєвої позиції щодо негативних явищ;
- ❖ активізувати критичне ставлення підлітків до соціально негативних явищ;
- ❖ сприяти формуванню навичок самостійного свідомого вибору;
- ❖ сприяти формуванню відповідального ставлення до себе та інших.

Матеріали та обладнання: два чи три предмети, схожі між собою, аркуші паперу А1.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Розминка «Те, чого я не бачу» (10 хв.).
3. Вправа «Залежність» (10 хв.).
4. Вправа «Відповідальність» (20 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог каже: «Ми з вами вже ознайомилися з деякими ризиками, які супроводжують життя молодій людині, вміємо конструктивно відмовляти, навчилися відстоювати свою життєву позицію. Усі ці вміння нам потрібні, щоб протидіяти таким негативним явищам, як вживання наркотиків, зловживання алкоголем, поширення ВІЛ-інфекції тощо. Але в сучасному житті постійно з'являються нові негаразди, які можуть завдати не меншої шкоди нашому здоров'ю

і благополуччю. На цьому занятті ми спробуємо проаналізувати, наскільки ми здатні керувати ризиками, з якими стикаємося в житті».

III Вправа «Те, чого я не бачу» (10 хв.)

Для проведення розминки педагогу потрібно заздалегідь підготувати два-три предмети, кожен з яких можна вмістити в долоні (це можуть бути невеличкі канцелярські знаряддя). Бажано, щоб підібрані предмети були схожі між собою за формою. Педагог просить одного з учнів заплющити очі і передає йому один із предметів. Учень має, не відкриваючи очей, сказати, якої він форми; чи має частини; з чого зроблений; як його можна застосувати. Усі інші учні не можуть підказати, тому що вони не знають, про який предмет йдеться. Лише після цього можна розплющити очі і подивитися, що лежало у руці.

Наприкінці педагог робить висновок: якщо ми не знаємо напевно, що становить собою предмет, можливе існування декількох його інтерпретацій і, відповідно, декількох способів його використання. Так відбувається і з життєвими ситуаціями – не знаючи тих чи інших подробиць, ми можемо розуміти їх по-своєму, навіть помилятися, і діяти відповідно до свого розуміння. Тому важливо передбачати наслідки негативних (ризикованих) ситуацій, а для цього потрібно дізнаватися якомога більше для прийняття виваженого відповідального рішення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви вважаєте, чому ті або інші явища називаються негативними? (Призводять до втрати здоров'я, незалежності, благополуччя, становлять загрозу життю.)
- ❖ Які саме, на ваш погляд, соціальні явища можуть становити загрозу людині?

III Вправа «Залежність» (10 хв.)

Педагог пише на дошці (чи великому аркуші паперу) слово «залежність». Потім просить учнів сказати, як і в чому новонароджений малюк залежить від оточуючих. Учитель записує всі відповіді учнів, навіть найнесподіваніші.

На наступному етапі підліткам пропонується перелічити, як і в чому залежить дитина від інших людей.

Далі педагог звертає увагу учнів на те, що чим дорослішою стає людина, тим менше вона залежить від тих, хто її оточує. Під час дорослішання ми вчимося

відповідати спочатку за себе, а потім і за інших. У загальному сенсі «залежність» трактується як психічний і фізичний стан людини, який характеризується відчуттям примусу, нездатності чинити опір тому чи іншому бажанню. Саме тому дорослі люди так цінують свою свободу та незалежність.

III Вправа «Відповідальність» (20 хв.)

Педагог пропонує учням записати під диктування деякі фрази, які необхідно закінчити за своїм особистим розумінням. Він зазначає, що правильною є перша реакція; якщо якась пропозиція не підходить, її можна пропустити; наприкінці дається трохи часу для того, щоб все завершити.

- ❖ Бути відповідальним для мене означає...
- ❖ Деякі люди відповідальніші, ніж інші, – це люди, які...
- ❖ Безвідповідальні люди – це...
- ❖ Свою відповідальність щодо інших людей я проявляю через...
- ❖ Про відповідальність людини я дізнаюся по...
- ❖ Чим сильніше моя відповідальність, тим більше я...
- ❖ Я побоявся/лася би нести відповідальність за...
- ❖ Бути відповідальним щодо самого себе – це...
- ❖ Я відповідаю за.....

На наступному етапі вправи обговорення проводиться в парах. Педагог допомагає учасникам пояснити їхні погляди й усвідомити ступінь відповідальності за свої відчуття, думки, вчинки.

Під час обговорення можна дати учням відчуття переваги і недоліки двох позицій: «відповідальність за інших» і «відповідальне ставлення до інших» (див. Інформаційні матеріали для педагога).

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог пропонує пригадати інформацію, яку отримали підлітки під час тематичної виховної години, і продовжити за бажанням одну або декілька з таких фраз (записує їх на дошці або ватмані):

1. Я зрозумів...
2. Мене здивувало...
3. Думаю...
4. Мені дуже сподобалося...

- ЗАНЯТТЯ 27 -

ТЕМА: ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНИМ ЯВИЩАМ У СУСПІЛЬСТВІ (2 частина)

Мета: узагальнити знання учнів щодо сутності та особливостей сучасних соціальних негативних явищ та їхнього впливу на стан здоров'я, майбутнє молоді людини.

Завдання:

- ❖ активізувати критичне, аналітичне ставлення учнів до таких негативних явищ, як паління, вивіз людей за кордон, азартні ігри тощо;
- ❖ сприяти формуванню навичок самостійного свідомого та відповідального вибору.

Матеріали та обладнання: ватман, маркери, фломастери.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Інформаційне повідомлення «Три принципи відповідальності» (10 хв.).
3. Групове обговорення (5 хв.).
4. Вправа «Досє» (25 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ**III Вступне слово педагога (2 хв.)**

Педагог каже: «На попередньому занятті ми з вами пересвідчилися, що доросла людина прагне до незалежності, а це означає, що вона готова і вміє брати відповідальність, насамперед, за себе, своє життя, своє майбутнє». Педагог знайомить юнаків і дівчат із завданнями тематичної виховної години.

ІІІІ Інформаційне повідомлення «Три принципи відповідальності» (10 хв.)

Педагог розповідає про основні принципи відповідальності:

1. Я відповідаю за все, що роблю. Якщо роблю щось не так, то визнаю свою помилку і не намагаюся перекласти свою провину на іншого.
2. Я відповідаю за свою освіту і здоров'я – інші не повинні робити за мене те, що я сам у змозі зробити для себе.
3. Я відповідаю за свої взаємини з людьми, зобов'язаний проявляти до них пошану.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи готові ви брати відповідальність на себе у певних сферах життя?
- ❖ Чому важливо вміти взяти на себе відповідальність?
- ❖ В яких сферах свого життя ви готові повністю взяти на себе відповідальність за власні дії?

ІІІІ Групове обговорення (5 хв.)

Педагог пропонує учням після двохвилинних роздумів дати відповідь на запитання: звідки в житті з'являються негативні явища, ризикований спосіб життя?

Можливі відповіді: так роблять батьки, друзі, такий спосіб життя пропонують ЗМІ, реклама; такий спосіб життя модний тощо.

ІІІІ Вправа «Досье» (25 хв.)

Педагог пропонує учасникам об'єднатися у п'ять груп. Кожна група працює з окремим негативним явищем: паління, зловживання алкоголем, азартні ігри, надмірна довіра рекламі, торгівля людьми. Групи отримують аркуші паперу, маркери. Кожна група робить творче досье негативного явища за таким планом:

1. Назва негативного явища.
2. Ризики, які становить явище.
3. Типи поведінки: «Дуже небезпечно», «Небезпечно», «Відносно небезпечно».
4. Приклади поведінки за пропонованими типами з життя.

Через 10 хвилин кожна з груп презентує напрацювання.

Наприкінці педагог запитує у підлітків: «Як ви думаєте, чим відрізняється «поведінка» в річковому потоці риби і колоди, що плаває на поверхні? Роки своєї юності ви можете прожити активно, як «риба у воді», або пасивно – «як колода». Риба, що живе в річці, здатна плисти не тільки за течією, але і проти неї. Якщо ж вона перестає рухатися, її зносить течією. Але пливучи в протилежний бік, риба може подолати силу потоку і, навіть, дістатися до верхів'я, потрапити в іншу воду. У колоди ж немає вибору: врешті-решт вона залишиться там, куди її виносить потік. А колода, що дуже довго знаходиться у воді, просто йде на дно. Запитаємо себе: чи створюємо ми власне майбутнє, чи пливемо за течією, як колода по річці?»

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог пропонує учням пригадати власні дії за останній місяць і надати їм характеристику за категоріями «як колода» чи «як риба у воді».

Педагог каже, що навчитися брати відповідальність на себе буває дуже нелегко. Але якщо не робити цього, залишається тільки залежність. Можливо, це набагато легше, але тоді наше життя змінюватиметься за волею і бажанням інших людей і найчастіше не на краще.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

Коли я відчуваю відповідальність за інших	Коли я ставлюся відповідально до інших
Я...	Я...
<ul style="list-style-type: none"> - захищаю - рятую - контролюю - переймаю їх відчуття - не слухаю 	<ul style="list-style-type: none"> - демонструю емпатію (співпереживання, розуміння відчуттів) - підбадьорюю - ділюся - конфліктую - слухаю
Я відчуваю...	Я відчуваю...
<ul style="list-style-type: none"> - втому - тривогу - страх - неврівноваженість 	<ul style="list-style-type: none"> - врівноваженість - свободу - усвідомленість - самоцінність
Я турбуюся про...	Я турбуюся про...
<ul style="list-style-type: none"> - рішення - деталі - відповіді - обставини - те, щоб не помилитися - виконання 	<ul style="list-style-type: none"> - про ставлення людини до людини - про людину - про відчуття
Я маніпулятор, тобто використовую іншого	Я помічник/провідник, тобто супроводжую іншого

Девіантна поведінка (від лат. девіанто – відхилення) визначає певні способи поведінки, мислення, діяльності людини, які не відповідають встановленим у суспільстві нормам і цінностям (злочинність, проституція, аморальна поведінка, пиятика, наркоманія, самогубство тощо). Йдеться про «норми», що регулюють соціальну діяльність, поведінку людей (правові, моральні, етичні).

Девіантна поведінка поділяється на дві групи: поведінка, яка відхиляється від норм психічного здоров'я (шизоїди, астеніки, епілептоїди; особи з акцентуаціями характеру); поведінка, що має відхилення від морально-правових норм, що виявляються у формі проступків і злочинів.

Нині можна визначити основні фактори, що впливають на процес дезадаптації молоді: спадковість (психофізична, соціальна, соціокультурна); психолого-педагогічний фактор (дефекти шкільного й сімейного виховання); соціальний фактор (соціальні та соціально-економічні умови функціонування суспільства), соціальна діяльність самого індивіда, яка виявляється в активному ставленні до норм і цінностей свого оточення.

Умовами розвитку ризикованої поведінки молоді є: відсутність установки на працю і навчання, відсутність самоконтролю, чутливість до сторонніх впливів, до гострих переживань, потяг до діяльності у неформальній підлітковій групі, неадекватна самооцінка.

Основні шляхи запобігання негативній соціальній поведінці:

- ❖ надання порад, визначення проблеми, пояснення, чому зміна поведінки в позитивну сторону є важливою;
- ❖ усунення перешкод – визначення перешкод та допомога у їх практичному вирішенні;
- ❖ забезпечення вибору – пропонування ряду альтернатив зменшує опір і допомагає пережити етап активного прийняття рішення щодо відмови від шкідливої звички, деструктивної поведінки;
- ❖ зменшення потягу – визначення позитивних стимулів, які спонукають кинути палити, вживати алкоголь, наркотики; подальша перевірка їхньої цінності та переваг; акцентування на перевагах;
- ❖ прояви співчуття – використання рефлексивного слухання, щоб зрозуміти, яке значення надає учень своїй шкідливій звичці, проблемі; розуміння його почуття;

- ❖ забезпечення зворотного зв'язку – заохочення зворотного зв'язку від сім'ї, друзів, порівняння зворотних зв'язків;
- ❖ пояснення цілей – угода між соціальним працівником та учнем про спільну мету;
- ❖ активна допомога – підтримка та допомога у процесі змін учня, виявлення ініціативи в заохоченні подальших зустрічей.

Усі вищеперелічені стратегії покликані мотивувати учнів до змін у їхньому стилі життя, характері поведінки, вплинути на особистість підлітка, його свідомість з метою формування позитивних якостей характеру та корисних форм поведінки.

Література

1. Воронцова Т. В. Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки : посібник для вчителя / Т. В. Воронцова, В. С. Понаморенко. – К. : Алатон, 2005. – 256 с.
2. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний ; за ред. Є. П. Желібо. – 4-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 344 с.
3. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
4. Сходинки до здоров'я : настільна книга учнів – тренера / кол. авт.-упоряд.: В. С. Петрович, О. Ю. Курінова, Ф. П. Шульган, А. С. Волох. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – 124 с.

БЛОК 4: «СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ»

- ЗАНЯТТЯ 28 -

ТЕМА: РОЗМАЇТТЯ ТА ЄДНІСТЬ СВІТУ

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів про загальнолюдські цінності, цінності світової культури; сприяти усвідомленню учнями впливу загальнолюдських цінностей на співіснування різних культур.

Завдання:

- ❖ формувати уявлення про те, як представники різних культур та релігій доповнюють і збагачують один одного; визначити роль загальнолюдських цінностей у людському співіснуванні;
- ❖ сприяти формуванню толерантності та полікультурності.

Ключові слова: цінності, загальнолюдські цінності.

Матеріали та обладнання: роздатковий матеріал, п'ять кольорових жетонів.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Моделююча вправа «Привітання» (20 хв.).

3. Бесіда «Загальнолюдські цінності – основа співіснування» (10 хв.).
4. Гра «Карусель» (10 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.).

Педагог називає тему заняття і разом з учасниками з'ясовує зміст понять «культура», «релігія», «традиції» тощо.

III Моделююча вправа «Привітання» (20 хв.).

Педагог об'єднує підлітків у п'ять груп і запитує: «Що найперше роблять люди, коли зустрічаються?» Вислухавши відповіді, підсумовує їх: «Коли люди зустрічаються (вперше, після тривалої або не дуже розлуки) вони, насамперед, вітаються».

Далі педагог просить представника від кожної групи підійти до нього і вибрати один із п'яти кольорових жетонів. Згідно з номером жетона, який зазначений на його зворотному боці, групи отримують завдання (див. Роздатковий матеріал). Кожна група має продемонструвати іншим учасникам, як вітаються люди тієї країни, представниками якої вони стають на час виконання вправи. Це може бути невелике інсценування, в якому мають взяти участь усі члени групи, із використанням привітальних жестів, слів, демонструванням особливостей поведінки мешканців обраної країни (на підставі інформації з Роздаткового матеріалу). Свій виступ можна супроводжувати малюнками. Можна також зробити символічні відзнаки, які будуть підкреслювати належність учасників до визначеної країни.

На наступному етапі групи по черзі показують, як вітаються мешканці різних країн. Виступи дітей підтримуються аплодисментами.

Запитання для обговорення:

- ❖ Що нового ви дізналися під час виконання цієї вправи?
- ❖ Що є спільним та які існують відмінності у привітанні людей, які мешкають у різних країнах?

III Бесіда «Загальнолюдські цінності – основа співіснування» (10 хв.)

Педагог разом із підлітками пригадає найбільш поширені на планеті релігії, світові культури. Доцільно представити коротку характеристику найбільш поширених релігій світу і виокремити спільні між ними риси, використовуючи додатковий матеріал і результати попередньої вправи, які занотовуються на дошці і використовуються під час бесіди (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Педагог ще раз дає визначення поняттю «цінності».

Цінності – предмети і явища або їхні властивості, які мають вагомe значення для людини та задоволення її потреб.

До уваги педагога

За результатами бесіди складається перелік цінностей, що притаманні більшості культур та релігій. Слід зауважити, що саме ці цінності є загальнолюдськими (незалежно від місця та умов проживання людей). Серед цих цінностей: любов до життя, віра, служіння людям, мудрість, добро, щедрість тощо.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які загальнолюдські цінності притаманні більшості культур та релігій?
- ❖ Чому їх називають загальнолюдськими?
- ❖ Чи важливо дотримуватися загальнолюдських цінностей? Якщо «так», то чому?
- ❖ Чи відомі вам люди, які самі завжди дотримувалися цих цінностей та пропагували їх іншим?
- ❖ Чи важко у наш час дотримуватися цих цінностей? Якщо «так», то чому?
- ❖ Як ви вважаєте, яким стане світ, якщо усі люди будуть сповідувати ці цінності?

III Гра «Карусель» (10 хв.)

Педагог просить учнів розрахуватися на перший і другий номери. Якщо кількість учасників непарна, то ведучий теж бере участь у виконанні вправи. Далі учасникам під першим номером пропонується стати у коло. Це буде внутрішнє

коло «каруселі». Учасники під другим номером мають стати навпроти своїх товаришів під першим номером. Утворюється зовнішнє коло «каруселі». Після того, як ведучий упевниться, що утворилися пари (тобто є два кола – зовнішнє і внутрішнє, учасники під першим і під другим номерами стоять один до одного обличчям), «карусель» починає працювати: за сигналом ведучого протягом 1 хв. партнери спілкуються, продовжуючи запропоноване незакінчене речення. Через 1 хв. за новим сигналом ведучого спілкування у парах припиняється і учасники міняються партнерами: усі (і внутрішнє, і зовнішнє кола) одночасно роблять крок вправо. Таким чином утворюються нові пари. За наступним сигналом ведучого починається спілкування у нових парах.

Приклади незакінчених речень:

- ❖ Мені подобається спілкуватися, тому що...
- ❖ Я схожий на тебе...
- ❖ Знання іноземних мов необхідно, тому що...
- ❖ Коли мені потрібна допомога, я звертаюся до...
- ❖ Мені було б цікаво відвідати іншу країну, тому що...
- ❖ Я відрізняюся від представника іншої національності тим, що...
- ❖ Інші культури знати важливо тому, що...
- ❖ Інші релігії знати важливо тому, що...

До уваги педагога

Якщо дозволяє час, слід зробити якомога більше переходів, що дасть можливість підліткам поспілкуватися з більшою кількістю партнерів.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які ваші враження від спілкування у грі «Карусель»?
 - ❖ Що вам допомагало/заважало у спілкуванні з новим партнером?
-

До уваги педагога

Буде добре, якщо підлітки дійдуть висновку, що спільну мову можна знайти з будь-ким. Треба вміти слухати і мати бажання досягти взаєморозуміння.

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Запитання до теми:

- ❖ Яким чином представники різних культур можуть впливати один на одного, збагачувати один одного?
- ❖ Що допомагає людям, які мешкають у різних країнах, мають різні релігійні погляди, розуміти один одного?

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Як вітаються люди в різних країнах світу

Як вітаються англійці

В Англії форма привітання у чоловіків відрізняється від звичаїв, які існують в інших країнах. Чоловіки взагалі не знімають капелюхи один перед одним – будь то студент перед своїм професором, робітник канцелярії перед своїм міністром тощо. Вітаючи один одного, чоловіки кивають головою, і якщо хтось бажає особливо виразити свою радість – махає при зустрічі піднятою рукою.

Зняти капелюха – виразити поважність, яка допустима тільки стосовно жінок, але і тут хорошим тоном вважається тільки трохи припідняти капелюха.

Як вітаються французи

У французів існує певний ритуал привітань один одного, звичка, яку іноземці не завжди можуть правильно зрозуміти й оцінити: вітаючи один одного, вони обмінюються рукоштовками буквально з усіма (із членами родини, дітьми, незнайомцями) – вдома, на шляху до роботи, на самій роботі, йдучи з роботи додому тощо. В офісі, де, наприклад, працює десять-дванадцять людей, перші півгодини взагалі майже ніхто не працює – ті, хто не бачився з учорашнього вечора, з радістю нагадують один одному про своє існування. Але вважається неввічливим стиснути комусь руку двічі на день – у людини може скластися враження, що першого разу її не побачили.

У Франції прийнято говорити «бон жур» (добрий день) і «оревуар» (до побачення), звертаючись до всіх присутніх, коли заходиш до крамниці або кафе і виходячи звідти. І це зовсім не означає, що всі французи дуже ввічливі. Просто вони визнають, що існують й інші люди, намагаються, за можливості, обійтися без грубіяництва.

Поцілунки грають у світському житті французів не таку вагомую роль, як це прийнято вважати. Але якщо ви все ж таки цілуєтесь, то ваш поцілунок повинен бути зроблений з дотриманням всіх світських правил. А правила ці такі: спочатку ви злегка торкаєтесь своєю щокою лівої щоки партнера, потім правої і знову лівої – формально, дуже стилізовано. У Парижі іноді дозволяються чотири поцілунки: ліва щока, права, ліва, права.

Традиційні ритуали привітання в Індії

Привітання та прощання в цій країні незвичайно різноманітні. Привітання завжди є вступом до бесіди і тому може звучати дещо формально. Незмінно задаються запитання: «Як справи?», «Як здоров'я?», «Усе в порядку?», на які тут же можна почути відповіді: «Добре, а ви?», «Усе в порядку. А як у вас?» Але цим формально доброзичливим запитанням передують слова «намасте» і «намаскар», які є справжнім привітанням. Перше означає «поклон тобі», друге – «я роблю тобі поклон». Обидва слова можуть звучати при зустрічі, «намасте» використовують і при прощанні.

І привітання, і прощання супроводжуються жестом «манджали»: руки, складені долоня до долоні вгору пальцями, підіймають так, що кінчики пальців опиняються на рівні брів.

Обіймаються індуси тільки при зустрічі після тривалого проміжку часу. Чоловіки обіймаються рідко, але міцно – обхвачують один одного руками, плескають один одного по спині. Жіночі обійми виглядають так: долоні кладуть на передпліччя одна одній, торкаючись по одному разу правою і лівою щокми обох щік співбесідниці. Люди різних статей, які вже вийшли із дитячого віку, вітаючись, не обіймаються ніколи – ні мати із сином, ні брати із сестрами. Цілують тільки маленьких дітей.

Але все це не означає, що індуси стороняться контактів у привітанні. Просто форми такого привітання інші – це торкання стоп та благословення. Торкання стоп роблять молодші. Це прояв вищого ступеня поваги, який зазвичай адресують батькам або вчителям. Жінка торкатися стоп кровних родичів-чоловіків не повинна, для чоловіка, котрий повернувся додому, вона – деві, божество цього дому. Молодші чоловіки обов'язково схилиються до ніг родички, яка повернулася із поїздки.

Гідна відповідь на торкання стоп – благословення: старший доторкується правою рукою до голови молодшого або витягує над нею руку долонею униз. При цьому зазвичай вимовляються слова благословення.

І найголовніше – вітаючи іншу людину, необхідно виявляти радість. Людина, яка вимовляє слова привітання без посмішки або яка робить «манджали» зі строгим виглядом обличчя, виглядає, м'яко кажучи, дивакуватою.

Як вітаються японці

Японці вклоняються, вітаючи один одного. Вони використовують три види по-

клонів: сайкейрей (найнижчий, для найповажніших осіб – 90 градусів), середній (під кутом 30 градусів) і легкий (під кутом 15 градусів). Якщо ви вітаєте більш значущу за статусом у суспільстві людину, то ви повинні вклонитися глибше і довше, ніж вона.

Також у японців прийнято вклонятися, коли вони просять вибачення, дякують або звертаються за допомогою.

Тиснути руку в Японії не прийнято, але іноземців вони все ж таки зустрічають рукостисканнями.

Привітання італійців

Італійці дуже люблять вітатися, прощатися і казати «граціє» (дякую), і роблять вони це так емоційно, що не звиклому до такого вираження почуттів іноземцю у першу мить стає якось незручно. Якщо італійці не бачили один одного, чи то рік, місяць, день або навіть обідню перерву, їхні обійми і поцілунки при зустрічі будуть такими, що складається враження, ніби не бачилися вони добру сотню років.

Прощаються італійці знову ж таки з поцілунками та обіймами, немов би розлучаються років на десять. І «граціє» на кожному кроці: «граціє», «граціє», «скузі», «граціє» («скузі» – «пробачте»).

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА СПІВІСНУВАННЯ ЛЮДСТВА

Упродовж усієї своєї історії людство стикається з необхідністю формування певної системи норм, цінностей відповідно до насутих проблем суспільства та інтересів кожного його члена. Сукупність різноманітних цінностей – це кістяк людської культури.

Залежно від потреб людини, її ціннісні орієнтації можуть змінюватися. Але є цінності, які можна назвати невмирущими, або вічними, оскільки вони визнавалися такими в усі часи.

Якщо переглянути, наприклад, поеми Гомера, можна пересвідчитися, що і в далекому минулому дуже цінувалися мудрість, гостинність, доброта та багато інших людських якостей, які не менш цінуються й нині. Або моральні заповіді, викладені у Біблії. Хіба сьогодні вони не є актуальними й важливими?

У кожній національній культурі є цінності, які виражають інтереси цієї нації, особливості її історичного розвитку, певне світосприйняття тощо. Разом з тим у кожній культурі є й такі цінності, які мають загальнолюдське значення.

Будь-яка людина не може вважатися цілком культурною, якщо вона забула мову своїх батьків, не знає звичаїв або пісень свого народу, які є одними з найвищих цінностей кожної національної культури. Але не менш обмеженими у своєму культурному розвитку є ті люди, які визнають лише вузьконаціональні цінності й водночас не розуміють або недооцінюють цінностей загальнолюдських.

Сучасні людські цінності можна класифікувати так:

- ❖ *вітальні цінності*: життя, здоров'я, безпека, добробут, фізичний стан людини, стійкість, воля тощо;
- ❖ *соціальні цінності*: сім'я, праця, соціальний статус, соціальна рівність, статеві рівність, терпимість, толерантність, орієнтація на минуле та майбутнє, активна участь у житті суспільства тощо;
- ❖ *політичні цінності*: права людини, свобода слова, державність, законність, конституція, громадянський світ тощо;
- ❖ *моральні цінності*: добро, благо, любов, дружба, честь, порядність, вірність, взаємодопомога, справедливість, повага до старших та любов до дітей тощо;

- ❖ *релігійні цінності*: Бог, віра, спасіння, ритуал, Святе Писання тощо;
- ❖ *естетичні цінності*: краса, гармонія, культурна самобутність, традиції тощо.

Особливе місце серед загальнолюдських цінностей, які є однаково близькими та зрозумілими всім людям, займають пізнавальні, моральні та естетичні цінності, найвищими проявами яких з давніх часів вважаються Істина, Добро і Краса.

Література

1. Арцишевський Р. А. Людина і світ : підручник для 8–9 класів / Р. А. Арцишевський. – К. : ВТФ «Перун», 1996.
2. Бокань В. Культурологія : навч. посібник / В. Бокань. – К., 2000.
3. Єрасов Б. С. Соціальна культурологія : посібник для студентів вищих навчальних закладів / Б. С. Єрасов. – М., 2000.
4. Калінін Ю. А. Релігієзнавство : підручник / Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковщенко. – К., 2002.

- ЗАНЯТТЯ 29 -

ТЕМА: СУСПІЛЬСТВО І Я (1 частина)

Мета: поповнити знання учнів щодо понять: «середовище», «навколишнє середовище», «соціальне середовище», «соціальні ролі»; розкрити сутність соціальної ролі особистості.

Завдання:

- ❖ визначити, які соціальні ролі виконують люди протягом життя;
- ❖ з'ясувати, які ролі виконує кожен учень у своєму повсякденні.

Ключові слова: соціальна роль, екомапа, середовище, навколишнє середовище, соціальне середовище.

Матеріали та обладнання: аркуші формату А3, фломастери, м'яч.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Бесіда «Моя взаємодія з навколишнім середовищем» (5 хв.).
3. Вправа «Моя екомапа» (20 хв.).
4. Бесіда «Соціальні ролі людини у суспільстві» (5 хв.).
5. Вправа «Мої соціальні ролі» (10 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог вітає підлітків, зазначає тему та завдання заняття.

III Бесіда «Моя взаємодія з навколишнім середовищем» (5 хв.)

Педагог наголошує на тому, що кожен день людина спілкується з багатьма іншими

людьми, що це спілкування є дуже різноманітним, і пропонує учням пригадати схему взаємодії людини з навколишнім середовищем:

«Перший рівень взаємодії – мій мікросоціум (це моя сім'я, найближчі друзі); наступний ступінь взаємодії – родичі, одногрупники, вчителі, керівники спортивних або художніх гуртків – люди, взаємодія з якими достатньо важлива для мене. Наступний рівень – це люди, які не мають особливого впливу на мою долю (зазвичай ми не знаємо їх особисто), але з якими ми дуже часто спілкуємося, наприклад, лікар, продавець, кондуктор у транспорті тощо... Останній рівень – це люди, про існування яких ми майже не згадуємо».

До уваги педагога

Буде добре, якщо свою розповідь педагог супроводжуватиме схемою, яка допоможе пригадати вже відомий матеріал і стане візуальним підкріпленням у наступній вправі.

III Вправа «Моя екомапа» (20 хв.)

Педагог звертається до підлітків: «Зараз я пропоную кожному пригадати своє середовище і схематично його зобразити: створити свою так звану екомапу».

До уваги педагога

Середовище – це сукупність умов існування людини та суспільства.

Середовище, що оточує людину (як аналог середовища існування/життєдіяльності) – цілісна система взаємопов'язаних природних, соціальних і антропогенних (штучно створених) об'єктів і явищ, в яких проходять праця, побут і відпочинок людей.

Соціальне середовище – це сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на формування її свідомості та поведінки.

Екомапа – схематичне зображення взаємозв'язків людини з оточуючим її середовищем (навколишнім світом).

Кожний учасник отримує аркуш паперу, маркери або фломастери та послідовно виконує такі дії, ретельно дотримуючись інструкції педагога (алгоритму створення екомапи):

1. У середині аркуша намалюй невеличкий кружечок, якщо ти дівчинка, або квадрат, якщо ти хлопець.
2. У центрі кружечка/квадрата напиши своє ім'я.
3. Поряд із «собою» намалюй людей, які оточують тебе у повсякденному житті (теж у вигляді «кружечків» та «квадратиків»). Це можуть бути батьки, сестри/брати, близькі та далекі родичі, друзі, однокласники, сусіди, вчителі та інші значущі для тебе дорослі. Можна зобразити людей, які є для тебе близькими, але, на жаль, зараз, в силу певних обставин, їх поруч немає (мешкають у іншому місті або країні, є заробітчанами тощо). Кожне схематичне зображення треба підписати: наприклад, бабуся Валя, брат Дмитро, Олена Олексіївна, вчителька математики, Сергій Іванович, тренер із східної боротьби тощо.
4. За допомогою кольорових фломастерів відобрази свої стосунки із визначеними людьми щодо їх значущості та близькості до тебе, використовуючи такі позначки:
 - ❖ безперервна лінія червоного кольору відображає сильні позитивні стосунки;
 - ❖ безперервна лінія синього кольору – сильні негативні стосунки;

- ❖ пунктирна червона лінія – позитивні, але не дуже часті стосунки;
- ❖ пунктирна синя лінія – слабкі (ті, що іноді трапляються) негативні стосунки;
- ❖ якщо стосунки взаємні – лінія перетворюється на стрілу із двома кінцівками;
- ❖ якщо ініціатором зазначених стосунків є одна сторона – стріла буде іти тільки від неї.

До уваги педагога

Для того, щоб учням легше було зорієнтуватися і зрозуміти, як правильно виконати це завдання, доцільно на дошці або в іншому зручному місці прикріпити алгоритм створення екомапи (див. у інструкції до завдання), в якому прописати порядок дій з її створення, зобразити всі умовні позначки. Буде добре, якщо педагог працюватиме разом із дітьми, створюючи свою екомапу. У разі необхідності окремих учням можна пояснити інструкцію додатково, незрозумілі моменти з'ясувати на прикладі своєї роботи.

Після закінчення малюнка екомапи проходить загальне обговорення вправи. Педагог запитує підлітків: «Які ваші загальні враження від виконаної роботи?» Вислухавши відповіді учасників, пропонує бажаючим прокоментувати свою екомапу.

Запитання тим, хто висловив бажання розповісти про себе:

- ❖ Хто з людей, вказаних на екомapi, для тебе є найбільш важливим?
- ❖ Як ти взаємодієш з тими людьми, хто зображені навколо тебе?
- ❖ Які зв'язки є для тебе найбільш значущими?

Запитання всім учням:

- ❖ Як ви вважаєте, для чого ми виконували цю вправу, навіщо малювали екомапу?

До уваги педагога

Екомапа дає змогу вивчити коло соціальних зв'язків дитини. У складанні мапи взаємовідносин дитини із зовнішнім світом визначаються люди, які є для неї емоційно значущими, навіть якщо зараз їх поруч і немає. Визначаються пози-

тивні та негативні ставлення учасників щодо оточуючих. Аналіз інформації, яка надходить під час роботи з екомапою, дає змогу побачити сильні сторони кожної дитини, визначити референтних (значущих) для неї осіб, зрозуміти причини, які можуть ускладнювати її спілкування з іншими, знайти способи їх корекції.

Важливо пам'ятати, що діти є дуже вразливими. І якщо вони не хочуть коментувати свою роботу, не слід наполягати. Якщо у процесі роботи з'ясовуються якісь подробиці особистого життя учня, не треба примушувати його розповідати про них, бути «до кінця» відвертим. Варто після заняття знайти слухну хвилину і поспілкуватися наодинці (якщо у цьому є потреба).

III Бесіда «Соціальні ролі людини у суспільстві» (5 хв.)

Педагог зазначає: «Під час взаємодії з навколишнім середовищем на різних рівнях наша поведінка та ставлення до людей змінюються. Кожен із нас під час взаємодії з будь-якою іншою особою відіграє відповідну соціальну роль».

Педагог може запитати учнів, як вони розуміють поняття «соціальна роль». Підсумовуючи, педагог наголошує, що це поняття є неоднозначним. По-перше, соціальна роль – це фіксація певної позиції, яку людина займає в якійсь системі відношень. По-друге, це нормативно схвалений зразок поведінки, яка очікується від кожного, хто виконує цю роль. Слід також зауважити, що соціальна роль відрізняється від театральної ролі (яка виконується під час вистав) та від групової ролі (яку отримує людина у групі, наприклад староста групи, черговий тощо).

Педагог пропонує учасникам назвати, які соціальні ролі виконують люди у своєму повсякденному житті (наприклад: покупець, хворий, син/донька, друг, учень, вчитель тощо).

III Вправа «Мої соціальні ролі» (10 хв.)

На першому етапі учням пропонується ще раз подивитися на власну екомапу та визначити, які соціальні ролі вони відіграють стосовно кожної людини, зображеної на схемі взаємодії. Слід також пригадати ті ролі, які не знайшли місця на схемі, але виконуються учнем у повсякденні.

На другому етапі вправи всі стають у коло та кидають один одному м'яч. Той, хто отримує м'яч, повинен назвати будь-яку соціальну роль, яку він виконує у своєму житті.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог, підбиваючи підсумки заняття, ставить підліткам такі запитання:

- ❖ Що таке соціальна роль?
- ❖ Скільки соціальних ролей може виконувати людина у повсякденному житті?
- ❖ Яке значення для людини мають ті соціальні ролі, які вона виконує?

Педагог підводить підлітків до висновку, що соціальні ролі, які люди виконують у своєму житті, дуже різноманітні. Не варто казати про «гарні» або «погані» ролі. Треба пам'ятати, що чим більше соціальних ролей виконує людина, тим краще, – будь-який досвід може бути корисним і сприяти усвідомленому вибору людиною тієї чи іншої позиції у спілкуванні з іншими людьми.

На наступне заняття педагог пропонує підліткам підготувати власне визначення поняття «життєва позиція особистості».

- ЗАНЯТТЯ 30 -

ТЕМА: СУСПІЛЬСТВО І Я (2 частина)

Мета: розкрити взаємозв'язок соціальної ролі особистості та її життєвої позиції; поповнити знання учнів щодо розуміння проявів життєвої та громадянської позиції.

Завдання:

- ❖ визначити сутність поняття «життєва позиція»;
- ❖ окреслити шляхи прояву громадянської позиції;
- ❖ з'ясувати, яким чином життєва позиція кожної людини впливає на виконання нею різних соціальних ролей.

Ключові слова: життєва позиція, громадянська позиція.

Матеріали та обладнання: аркуші формату А3, маркери, фломастери, таблички «згоден», «не згоден».

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (1 хв.).
2. Вправа «Життєва позиція особистості» (12 хв.).
3. Вправа «Моя життєва позиція» (9 хв.).
4. Вправа «Я згоден/не згоден» (10 хв.).
5. Вправа «Що впливає на життєву позицію особистості» (10 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

IIII Вступне слово педагога (1 хв.)

Педагог вітає підлітків і повідомляє їм завдання другої частини тематичної виховної години, нагадує основні моменти попереднього заняття.

III Вправа «Життєва позиція особистості» (12 хв.)

Підлітки об'єднуються у групи по 5 – 6 осіб. Кожній групі пропонується обговорити поняття «життєва позиція особистості», представити визначення, які були підготовлені вдома, та зробити єдине групове визначення.

Наступним кроком є презентація групових визначень. Потім відбувається загальне обговорення цього поняття.

Педагог, підсумовуючи, презентує підліткам узагальнююче визначення поняття «життєва позиція особистості».

До уваги педагога

Життєва позиція особистості – це стійка, внутрішньо усвідомлена система поглядів людини на життя, на свою діяльність, система ставлень людини до суспільства та до самої себе, в основі якої лежать цінності особистості, її установки та готовність до здійснення певних дій.

На завершення вправи варто з'ясувати:

❖ Чи є громадянська позиція складовою життєвої позиції людини?

Після відповідей учнів педагог зазначає, що громадянська позиція є виявом активної життєвої позиції. Учні озвучують приклади різноманітних дій та вчинків, за допомогою яких людина може проявити власну громадянську позицію. Педагог записує всі приклади на дошці.

Серед дій, про які неодмінно скажуть учні, є участь у житті місцевої громади та вияв соціальної ініціативи. Далі слід наголосити, що соціальна ініціатива молодих людей може бути спрямована на вирішення тих або інших актуальних проблем місцевої громади, які турбують молодь.

Громадянська позиція – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настановлень, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства.

III Вправа «Моя життєва позиція» (9 хв.)

На першому етапі вправи кожному підлітку пропонується написати перелік життєвих цінностей як складових власної життєвої позиції, які є визначальними і якими він керується у різноманітних життєвих ситуаціях.

На другому етапі вправи підліткам пропонується відкрити свою екомалу

(перше заняття теми) та самостійно з'ясувати:

1. Чи всі перелічені життєві цінності використовуються ними у спілкуванні з різними людьми на різних рівнях?
2. Чи однаково кожен дотримується своїх життєвих цінностей при спілкуванні з різними людьми на різних рівнях? Якщо не завжди однаково, то що заважає бути послідовним?
3. Чи є люди, стосовно яких не проявляється жодна з цінностей? Якщо такі люди є, то що обумовлює зміну життєвої позиції?

На заключному етапі учні об'єднуються у пари та обговорюють отримані результати.

III Вправа «Я згоден/не згоден» (10 хв.)

Педагог заздалегідь готує 5 – 7 тверджень, пов'язаних із питанням взаємозв'язку життєвої позиції та соціальних ролей.

Кімната умовно поділяється навпіл. В одній половині висить табличка «згоден», в іншій – «не згоден».

Потім запитує в учнів, чи існує, на їхній погляд, взаємозв'язок між життєвою позицією особистості та соціальними ролями, які вона виконує в певних обставинах. Вислухавши відповіді, поки що не коментує їх.

Далі педагог по черзі зачитує твердження, а кожен з учнів обирає відповідну позицію, яка збігається з його думкою. Вибір кожного твердження обговорюється. Важливо під час обговорення наштотувати учнів на промовляння та поступове усвідомлення співвідношення життєвих цінностей, які декларує людина, та її поведінки в тих чи інших обставинах. Якщо хтось із підлітків під час обговорення змінив свою думку, він може перейти до іншої половини кімнати.

Приклади тверджень:

- ❖ Якщо ми пропагуємо будь-які життєві цінності, то маємо завжди їх демонструвати у нашому повсякденні.
- ❖ Я згоден (згодна) на будь-яку роботу за великі гроші.
- ❖ Люди, які заробляють багато грошей, мають допомагати бідним людям.
- ❖ Усі, хто їде за кордон, знають, що з ними може трапитись.

- ❖ Торгівля людьми трапляється, коли людина перебуває на території іноземної держави.
- ❖ Любов може вирішити усі проблеми.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які думки виникли у вас під час виконання цієї вправи?
- ❖ Чи всі ваші життєві цінності є стійкими та незмінними?

До уваги педагога

Дуже важливо підвести учнів до висновку, що у підлітковому віці життєві цінності особистості є нестійкими, що різні фактори можуть впливати на їх зміну або на утворення нових цінностей. Така непослідовність, в свою чергу, впливає на зміну життєвої позиції особистості загалом.

III Вправа «Що впливає на життєву позицію особистості» (10 хв.)

Кожному учневі видається по 3 невеличких аркуші паперу, на яких пропонується написати по одному фактору, що, на його погляд, може стати перешкодою для дотримання власної життєвої позиції у повсякденному житті людини (2 хв.).

Педагог дає визначення поняттю «фактор»:

Фактор (від лат. factor – той, що робить) – умова, причина, рушійна сила будь-якого процесу.

До уваги педагога

Можна навести приклади факторів: недостатня поінформованість з певних питань, неадекватна самооцінка тощо.

Далі учні об'єднуються у групи по 5 – 6 осіб, обговорюють власні фактори, що можуть стати перешкодою для дотримання їхньої життєвої позиції у повсякденному житті, й визначають 5 найбільш загальних для всіх.

Потім усі фактори, визначені у групах, прикріплюються на дошку та групуються педагогом відповідно до змісту. Після цього відбувається загальне обговорення, яким чином можна попередити вплив зазначених факторів на

життєву позицію кожної людини, зокрема на ставлення до проблеми працевлаштування за кордоном та торгівлі людьми.

До уваги педагога

Слід підкреслити, що на формування життєвої позиції особистості впливає своєчасне отримання інформації з будь-якої проблеми та формування у себе стійкої мотивації до дотримання тих чи інших принципів.

Варто також зазначити, що власну життєву позицію людина виявляє у конкретних діях, які краще ніж усі красиві висловлювання демонструють її цінності, погляди, ставлення до себе, оточуючих, навколишнього світу.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог підбиває підсумки роботи і ставить підліткам такі запитання:

- ❖ Що таке життєва позиція особистості?
- ❖ У чому може виявлятися життєва позиція особистості?
- ❖ Що впливає на формування життєвої позиції особистості?
- ❖ Яким чином ви можете проявити власну громадянську позицію?

Література

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 128 с.
2. Винославська О. В. Людські стосунки : навч. посіб. / О. В. Винославська, М. П. Залигіна ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 144 с.
3. Громадянська освіта в школах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hgi.org.ua/?ch=gr_osv_sk.
4. Громадянська освіта : навч. посіб. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Банка, І. М. Гейко [та ін.]. – К., 2002. – 152 с.
5. Грэй Д. Дети с Небес: Искусство позитивного воспитания. Как развить в ребенке дух сотрудничества, отзывчивость и уверенность в себе / Д. Грэй ; пер. с англ. Е. Мирошниченко. – К. ; М. : София, 2004. – 398 с.
6. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / О. Є. Гуменюк. – Т. : Екон. думка, 2004. – 310 с.: ілюстр.
7. Жизненные навыки : пособие для учителя : 8-9 кл./ Иосиф Молдовану, Клаудия Коадэ и др. – Кишенеу : ARC, 2005.–180 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навчальний посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
9. Річард С. Лідерство – це дія : матеріали проекту «Розвиток лідерських здібностей і громадської активності» / С. Річард, Л. Желізняк. – Миргород, 2000. – 260 с.
10. Розвиток громадянської спрямованості особистості в юнацькому віці : монографія / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. – К. : Пед. думка, 2007. – 188 с.

- ЗАНЯТТЯ 31 -

ТЕМА: ПОЇЗДКА ЗА КОРДОН: ЗА І ПРОТИ

Мета: актуалізувати знання учнів про сутність соціальної проблеми торгівлі людьми; сприяти усвідомленню соціальних ризиків таких дій, як: поїздка за кордон з метою працевлаштування, навчання, шлюбу; легальне та нелегальне перебування в іншій країні.

Завдання:

- ❖ надати інформацію про те, що необхідно знати та вміти людині для успішного працевлаштування за кордоном;
- ❖ з'ясувати, які типові труднощі можуть спіткати людину за межами своєї країни;
- ❖ розкрити наслідки та небезпеки спроб працевлаштування за кордоном;
- ❖ сприяти вихованню толерантного ставлення до тих, хто збирається за кордон, і до потерпілих від торгівлі людьми.

Ключові слова: законодавство, культурні та релігійні традиції, толерантне ставлення, поїздка за кордон, працевлаштування, торгівля людьми.

Матеріали та обладнання: ватман, вирізаний у формі хмаринок (3 шт.), маркери, дошка, крейда.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Групове обговорення «Подорож за кордон» (10 хв.).
3. Мозковий штурм «Що необхідно для успішної поїздки» (5 хв.).
4. Групова робота «Типові труднощі» (15 хв.).
5. Інформаційне повідомлення «Наслідки торгівлі людьми» (10 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

IIII Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог звертає увагу учнів на те, що за даними соціологічного дослідження, до 20% опитаних, які планують працювати за кордоном, вважають для себе прийнятним варіант нелегального працевлаштування. Тому буде доцільним порозмірковувати разом, до чого може призвести така позиція.

IIII Групове обговорення «Подорож за кордон» (10 хв.)

Учням пропонується по черзі назвати своє ім'я та країну, в якій вони хотіли б деякий час попрацювати чи пожити. Після того, як всі представлення закінчені, педагог просить підняти руку:

- ❖ тих, хто вже бував у названій країні,
- ❖ тих, хто знає мову, якою розмовляють у цій країні,
- ❖ тих, хто знає законодавство визначеної країни,
- ❖ тих, хто обізнаний з культурними, релігійними традиціями місцевого населення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви думаєте, чим відрізняються від нас люди, які їдуть у пошуках щастя за кордон?
- ❖ Їхні думки та сподівання схожі на наші? Чим?
- ❖ Чи виявила попередня вправа вашу готовність до поїздки з метою роботи в обрану країну?

До уваги педагога

Бажано акцентувати увагу на тому, що ми часто вважаємо людей, які їдуть у пошуках щастя за кордон, легковажними, засуджуємо їх, але насправді вони такі ж, як ми.

IIII Мозковий штурм «Що необхідно для успішної поїздки?» (5 хв.)

Педагог малює сонце і пропонує дітям називати фактори (що треба знати,

вміти, мати), які б сприяли успішній кар'єрі за кордоном. Відповіді надписуються на променах, що відходять від сонця.

До уваги педагога

Орієнтовно може бути названо: здоров'я; житло; знання мови; первинний капітал; потрібні в тій країні трудові навички; мати поруч родину, друзів; можливості професійного росту; добрий зарібок та ін.

Необхідно мотивувати учнів до розмірковування про те, що з названого мали знайомі їм люди, які поїхали за кордон? Який це мало вплив на ситуацію?

III Групова робота «Типові труднощі» (15 хв.)

Педагог об'єднує учнів у три групи і пропонує їм визначити, з якими труднощами (1 група – матеріальними, 2 група – соціальними, 3 група – правовими) можуть стикатися наші співвітчизники за кордоном. Відповіді занотуються на ватмані, який вирізаний у формі хмаринки.

Групи презентують результати своєї роботи, закріплюючи напрацьоване біля намальованого сонця.

Запитання для обговорення:

- ❖ Із переліку тих труднощів, з якими можуть стикатися наші співвітчизники за кордоном, що для вас є найбільш загрозливим? Чому?
- ❖ Що може очікувати людину у випадку нелегального перебування в чужій країні?

III Інформаційне повідомлення «Наслідки торгівлі людьми» (10 хв.)

Педагог підсумовує результати роботи груп та розповідає учням про вплив торгівлі людьми на тих, хто потрапив у цю ситуацію (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Які наслідки має ситуація торгівлі людьми для:
 - самих потерпілих;
 - членів їхньої родини;

- оточення;
- держави?

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог пропонує учням закінчити фразу: «Сьогодні я дізнався/дізналась про...»

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

НАСЛІДКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ НА МІКРО- ТА МАКРОРІВНЯХ

Об'єкт	Наслідки
Потерпіла особа	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Штраф чи ув'язнення терміном до 1 року. ❖ Депортація. ❖ Важка, неprestижна, низькооплачувана праця. ❖ Відсутність законодавчого захисту: <ul style="list-style-type: none"> - ненормована праця (іноді по 18–20 годин на добу, без вихідних); - відсутність лікарняних та відпусток; - можливість невивплати обіцяного заробітку; - можливість виплати лише частини зароблених коштів; - неможливість отримати медичну допомогу, купити необхідні ліки. ❖ Високий ризик травматизму, а також відсутність компенсації в разі травмування. ❖ Недосягнення кінцевої мети – заробітку. ❖ Життя в атмосфері страху, насильства, примусу. ❖ Особистісна та професійна деградація. ❖ Проблеми психологічного, медичного та соціального характеру. ❖ Ризики захворювань, що передаються статевим шляхом.
Сім'я	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Психологічне, емоційне відсторонення дітей, батьків, друзів. ❖ Втрати дітей, сім'ї, родичів. ❖ Неможливість вчасної допомоги батькам, дітям у разі хвороби, передчасної смерті тощо. ❖ Поширення захворювань.
Оточення	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Поширення захворювань. ❖ Збільшення кількості самотніх, покинутих осіб похилого віку. ❖ Збільшення кількості дітей, які залишилися без піклування батьків.
Держава	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Втрати генофонду нації. ❖ Втрати здорових кваліфікованих кадрів, на підготовку яких було затрачено значні державні кошти. ❖ Загострення економічної ситуації у зв'язку зі зменшенням робочої сили. ❖ Криміналізація суспільства. ❖ Збільшення самотніх, покинутих осіб похилого віку. ❖ Збільшення кількості дітей, що залишилися без піклування батьків.

ЕМОЦІЙНІ, КОГНІТИВНІ, ФІЗИЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

До реакцій, які спостерігалися у постраждалих на травматичну стресову ситуацію, пов'язану з торгівлею людьми, можна віднести такі:

- 1) *емоційні* (відчай, відсутність почуттів, злість, депресія, тривога, відчуття, що їх недооцінюють, почуття ізольованості, провини);
- 2) *когнітивні* (порушення уваги, труднощі при її концентрації та зосередженні, при запам'ятовуванні й осмисленні ситуації, труднощі з прийняттям рішень тощо);
- 3) *фізичні* (порушення сну, апетиту, нудота, головний біль, зміна тиску, серцебиття, тремтіння, втрата координації тощо);
- 4) *поведінкові* (відмова від спілкування, агресивність, сварливість, зловживання алкоголем).

У такому стані люди не можуть нормально працювати, виховувати дітей, спілкуватися зі своїми рідними, знайомими та іншими людьми. Вони потребують як допомоги соціального працівника, психолога чи психотерапевта, так і серйозного медикаментозного лікування, призначеного лікарем-психіатром.

Література

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
2. Проблеми освіти : наук.-метод. збірник / кол. авт. – К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2006. – Спец. вип. – 264 с.
3. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Семигіної. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 166 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Агентство “Україна”, 2007. – 352 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К. : Чальцев, 2008. – 384 с.

- ЗАНЯТТЯ 32 -

ТЕМА: МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, РІЗНИХ ФОРМ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Мета: поповнити та узагальнити знання учнів щодо основних міжнародних документів з питань протидії торгівлі людьми.

Завдання:

- ❖ ознайомити з міжнародними законодавчими ініціативами стосовно протидії торгівлі людьми;
- ❖ сприяти усвідомленню норм міжнародного права, які захищають особу від торгівлі людьми;
- ❖ створити ситуацію особистісного залучення до вивчення та аналізу проблеми захисту людей від різних форм експлуатації.

Ключові слова: права людини, торгівля людьми, міжнародне законодавство.

Матеріали та обладнання: ватман, маркери, роздатковий матеріал.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (5 хв.).
2. Вправа на активізацію «Розірви коло» (5 хв.).
3. Групова робота «Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми» (30 хв.).
4. Підбиття підсумків (5 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (5 хв.)

Педагог пропонує учням згадати, про що йшлося на попередньому занятті, та зауважує, що вся світова спільнота залучилася до боротьби з таким ганебним явищем, як торгівля людьми. Наявна ціла низка міжнародних та національних

законів щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації. Педагог презентує мету та завдання тематичної виховної години.

III Вправа на активізацію «Розірви коло» (5 хв.)

Педагог пропонує учням утворити коло. Одному гравцю, за бажанням, пропонується вийти за коло. Решта учасників стають дуже близько один до одного, плече до плеча. Завдання учасника, який перебуває поза колом, потрапити всередину, а завдання інших – не дати йому цього зробити. Через 2–3 хвилини, коли гравцю вдасться чи не вдасться потрапити у коло, пропонується ще когось спробувати виконати це завдання.

Після цього проводиться обговорення вправи.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви почували себе, коли були ланкою цього кола?
- ❖ Як ви почувалися, коли перебували поза колом?
- ❖ З чим можна порівняти ці кола у світлі проблеми торгівлі людьми?

До уваги педагога

Педагог зазначає, що коло, яке створили учні, може символізувати коло проблем, що стоїть перед людиною (а особливо – коли вона перебуває за межами своєї країни). Проте іноді потрібно лише добре знати міжнародне та вітчизняне законодавство, щоб знайти правильне рішення («розірвати коло»).

III Групова робота «Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми» (30 хв.)

Педагог об'єднує учнів у шість груп, надає їм роздатковий матеріал:

- 1) Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами;
- 2) Конвенція ООН про права дитини (витяг) та Факультативний Протокол до Конвенції ООН про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії;
- 3) Пекінська платформа дій;

- 4) Гаазька міністерська декларація;
- 5) Брюссельська декларація про запобігання і боротьбу з торгівлею людьми;
- 6) Протокол про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми, та про покарання злочинців, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності.

Педагог просить визначити основні положення міжнародних документів і занотувати їх (на вибір: тезово, графічно, у вигляді малюнка).

Після виконання завдання групи презентують результати своєї роботи.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як міжнародне право захищає нас від торгівлі людьми?
- ❖ Які міжнародні документи містять положення щодо запобігання торгівлі людьми?
- ❖ Зміст яких міжнародних документів, на вашу думку, є найактуальнішим у наш час?
- ❖ Чому потрібно знати міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми?
- ❖ Які положення, пункти вивчених документів привернули вашу особливу увагу?

III Підбиття підсумків (5 хв.)

Педагог пропонує учням узагальнити матеріал тематичної виховної години, сказати, який міжнародний документ запам'ятався найбільше і чому.

Література

1. Вища освіта : інформаційний вісник. – 2004. – № 15.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005.– 210 с.
3. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Семигіної. – К. : Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. – 166 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Агентство “Україна”, 2007. – 352 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посібник / за редакцією К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. – К : Чальцев, 2008. – 384 с.
6. Українська Гельсінська спілка з прав людини – <http://helsinki.org.ua>.

- ЗАНЯТТЯ 33 -

ТЕМА: МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО У БОРОТЬБІ ПРОТИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Мета: ознайомити учнів з основами діяльності міжнародного співтовариства щодо протидії торгівлі людьми.

Завдання:

- ❖ з'ясувати сутність поняття «міжнародне співтовариство»;
- ❖ ознайомити з основними інститутами міжнародного співтовариства;
- ❖ презентувати діяльність організацій, що можуть надати допомогу за кордоном у випадку торгівлі людьми.

Ключові слова: держава, міжнародне співтовариство, міжнародна спільнота, міжнародні інституції, міжнародне законодавство, міжнародне регулювання, торгівля людьми.

Матеріали та обладнання: роздатковий матеріал.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Групова презентація «Знайомство з міжнародними організаціями» (30 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Організації, які можуть надати допомогу за кордоном у випадку торгівлі людьми» (8 хв.).
4. Підбиття підсумків (5 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог нагадує учням про попередні заняття, на яких йшлося про розмаїття світу (своєрідність та розмаїття націй, держав, культур тощо). Він говорить: «Для

того, щоб ми мали змогу мирно співіснувати, протягом останніх століть було розроблено низку засобів/інструментів, які допомагають регулювати відносини між населенням Землі. Відкрите суспільство – це суспільство, яке ґрунтується на визнанні того факту, що ніхто не має монополії на істину, що різні люди мають різні погляди та інтереси, і що існує потреба в установах, які б захищали права усіх людей і давали б їм змогу жити разом у мирі і злагоді. Одним із цих засобів є діяльність ряду міжнародних організацій, які виробляють певні положення щодо співіснування, співпраці, взаєморозвитку країн».

III Групова презентація «Знайомство з міжнародними організаціями» (30 хв.)

Педагог об'єднує учасників у декілька підгруп. Кожна підгрупа отримує матеріали щодо діяльності однієї з відомих міжнародних організацій.

Завдання для кожної підгрупи: ознайомитися з матеріалами; проаналізувати сфери діяльності організації, про яку йдеться в матеріалах; підготувати для інших підгруп творчу презентацію щодо функціонування цієї організації.

До уваги педагога

Серед міжнародних організацій, запропонованих до розгляду, можуть бути такі: ООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ, МОМ, МОП, Інтерпол, міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна».

III Інформаційне повідомлення «Організації, які можуть надати допомогу за кордоном у випадку торгівлі людьми» (8 хв.)

Педагог розповідає про права і обов'язки консульських установ України за кордоном, неурядових організацій, правоохоронних органів. Надає інформацію про посольства і консульські установи в Україні (див. Роздатковий матеріал).

III Підбиття підсумків (5 хв.)

Педагог зазначає, що іноді поінформованість про діяльність цих організацій є дуже важливою, оскільки низка документів, ухвалених цими організаціями, має перевагу над законами України, що дозволяє відстоювати та захищати права громадян.

Педагог пропонує підліткам пригадати, які вони знають міжнародні законодавчі акти, що регулюють міжнародні відносини у світі.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ МОЖУТЬ НАДАТИ ДОПОМОГУ ЗА КОРДОНОМ

Громадяни України за кордоном можуть або зобов'язані: у разі втрати паспорту звернутися до поліції і отримати відповідну довідку; заповнити бланк особистої заяви громадянина України, котрий втратив свій паспорт; зареєструватися у країні перебування в консульській установі України; мати з собою ксерокопії всіх документів, принаймні українського або закордонного паспорта; звернутися до поліції у випадках втрати паспорта незалежно від способу втрати – крадіжка, вилучення, загублення; зробити фотокартки відповідного розміру для документів; дізнатися адреси неурядових організацій, які допомагають потерпілим; мати телефони й адреси консульських установ України в країні перебування.

Консульська установа України за кордоном може або зобов'язана:

- ❖ видати свідоцтво на повернення в Україну;
- ❖ направити запит до паспортної служби за місцем проживання особи, що підтвердить відповідність обличчя та паспортних даних на підставі поданих документів;
- ❖ прийняти на зберігання гроші, коштовності, цінні папери і документи, які належать громадянам/громадянкам України;
- ❖ відвідувати зі своєї ініціативи громадян України, які перебувають під арештом, затримані чи позбавлені волі в іншій формі або відбувають покарання;
- ❖ представляти деякий час інтереси особи в установах держави перебування, але не мають права звільняти від юридичної відповідальності за законами країни перебування і не надають послуг адвоката;
- ❖ нотаріально завірители або легалізувати певні документи;
- ❖ відправити громадян України, пошту і вантажі на транспортних засобах України, що прямують на територію України;
- ❖ стежити за дотриманням законодавства держави перебування та міжнародних договорів, особливо щодо вимог гігієни й санітарії, стосовно громадян України, які заарештовані, затримані за підозрою у

скоєнні злочину чи піддані іншим заходам, що обмежують свободу особи, або відбувають покарання у вигляді позбавлення волі;

- ❖ поінформувати про особливості законодавства країни перебування та місцеві звичаї;
- ❖ перевірити достовірність інформації;
- ❖ передати повідомлення родині або іншим особам.

Неурядові організації за кордоном можуть:

- ❖ надавати консультації з правових питань щодо легальності працевлаштування і перебування в країні, а також щодо повернення на батьківщину;
- ❖ надавати консультації та допомогу у сфері соціальних питань;
- ❖ надавати психологічну допомогу;
- ❖ надавати фінансову та матеріальну допомогу;
- ❖ організовувати медичне обслуговування та надання медичної допомоги;
- ❖ займатися реабілітацією жертв торгівлі людьми. Надавати допомогу у зверненні до офіційних інстанцій, допомагати у встановленні контактів з поліцією та органами юстиції;
- ❖ забезпечувати необхідною правовою інформацією та здійснювати посередництво при веденні справ у суді;
- ❖ відвідувати потерпілих у закритих установах для депортованих і допомагати у в'язниці, надавати тимчасове приміщення або безпечний притулок;
- ❖ проводити підготовку й організацію можливого повернення на батьківщину;
- ❖ надавати різноманітні поради з приводу того, що робити в надзвичайних випадках;
- ❖ допомагати у вивченні мови та національних особливостей країни.

Правоохоронні органи за кордоном можуть і зобов'язані:

- ❖ захистити потерпілих від погроз і домагань «господарів». Притягати до кримінальної відповідальності торговців людьми;

- ❖ проводити рейди по криміногеннонебезпечних місцях, під час яких розшукуються жертви торгівлі людьми та затримуються до з'ясування обставин;
- ❖ повідомляти до посольства чи консульства про затриману особу, допомагати депортувати її у рідну країну;
- ❖ діставши запит від консульської установи України за кордоном або Інтерполу, вжити оперативно-розшукових заходів на території своєї країни або передати необхідну інформацію;
- ❖ співпрацювати з Інтерполом у пошуку зниклих;
- ❖ здійснювати «захист свідків».

Література

1. Культура життєвого самовизначення: інтегративний курс для учнів загальноосв. навч. закладів : метод. посіб. : у 3 ч. / [О. В. Безпалько, М. І. Босенко, Р. Х. Вайнола та ін.] ; наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої. – К. : Златограф, 2004. – Ч. 3. Старша школа. – 316 с. – С. 107–128.
2. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iom.org.ua.
3. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.la-strada.org.ua/>
4. Офіційний веб-сайт Головного управління державної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guds.gov.ua/control/ru/publish/article>.
5. UNICEF – Головна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unicef.org/ukraine/ukr/overview.html>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активізація соціальної роботи в місцевих громадах: досвід впровадження освітньо-профілактичного компонента проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад, 2009–2011 роки» / Безпалько О. В., Веретенко Т. Г., Зверева І. Д., Малієнко Ю. В. та Петрович Ж. В. – К. : Основа, 2012. – 148 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1. – 278 с.
3. Данильчук Л. Особливості профілактики торгівлі людьми у системі професійно-технічної освіти / Л. Данильчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 4. – С. 161–173.
4. Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року (№ 350 від 21 березня 2012 р) // Офіційний вісник України. – 2012. – № 34 (14.05.12).
5. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (N 3739-VI від 20 вересня 2011 року) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 80 (24.10.11).
6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю)» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. № 19.
7. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
8. Кон И. С. Психология ранней юности : книга для учителя. – М. : Просвещение, 1989. – 252 с.
9. Кримінальний Кодекс України (№ 2341-III, від 05.04.2001 року) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21.
10. Методичні рекомендації по проведенню тренінг-курсу для підлітків з пи-

тань просвітницької роботи щодо здорового способу життя. – К. : Міленіум, 2002. – С. 5–8.

11. Мясищев В. Н. Психология отношений. – М. ; Воронеж, 1995. – 352 с.
12. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. – К. : Основа, 2012. – 88 с.
13. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 7 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. – К. : Основа, 2012. – 188 с.
14. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 8 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. – К. : Основа, 2012. – 168 с.
15. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 9 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. – К. : Основа, 2012. – 164 с.
16. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 10 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. – К. : Основа, 2012. – 140 с.
17. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 11 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. – К. : Основа, 2012. – 132 с.
18. Профессиональная кухня тренера (из опыта неформального образования в третьем секторе) / отв. ред. Е. Карпиевич, В. Величко. – СПб. : Невский простор, 2003. – С. 163–164.
19. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посібн – К. : Академвидав, 2007. – 424 с.
20. Стандарти соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми : збірка проектів документів / Міжнар. жіночий правозахисний центр “Ла Страда Україна” ; упоряд. В. Ю. Кизим, О. А. Козачук. – К. : [Агентство “Україна”], 2011. – 90 с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища освіта України: методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації: монографія / за заг. ред. Андрущенко В. П., Михальченка М. І., Кременя В. Г. – К.: ДЦССМ, Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 440 с.
2. Ничкало Н. Г. Професійна педагогіка і педагогіка праці: проблеми взаємозв'язку в умовах ринкової економіки / Н. Г. Ничкало // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 33–45.
3. Ничкало Н. Г. Професійна педагогіка у контексті розвитку людського капіталу / Н. Г. Ничкало // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. / [редкол.: І. А. Зязюн (голова), Р. С. Гуревич, Н. Г. Ничкало та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – К.; Вінниця, 2010. – Вип. 23. – С. 27–33.
4. Паскаль О. В. Технології соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. / О. В. Паскаль. – Харків: Бурун Книга, 2011. – 288 с.
5. Словник основних термінів і понять превентивного виховання / за заг. ред. Оржеховської В. М. – Тернопіль: Терно-граф, 2008. – 200 с.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред проф. І. Д. Зверевої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
7. Соціальна профілактика торгівлі людьми: навч.-метод. посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К.: Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
8. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко [та ін.] / за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
9. Щербак О. І. Професійно-педагогічна освіта: теорія і практика: монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Наук. світ, 2010. – 279 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ-УПОРЯДНИКІВ

<p>Бойчук Н.І. – викладач кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка</p>	<p>Передмова Розділ 2. Стратегія та основні принципи навчання за програмою «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» Розділ 3. Особливості реалізації програми виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Розділ 6. Зміст тематичних виховних годин блоків «Ставлення до діяльності» та «Ставлення до навколишнього світу»</p>
<p>Терницька С.В. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Севастопольського економіко-гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат педагогічних наук</p>	<p>Розділ 1. Нормативно-правові та організаційні засади протидії торгівлі людьми Розділ 4. Рекомендовані організаційні форми виховної роботи з питань протидії торгівлі людям. Розділ 5. Основні вимоги до фахівців з реалізації програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» Розділ 6. Зміст тематичних виховних годин блоків «Ставлення до себе» та «Ставлення до інших»</p>

Автори-упорядники

Бойчук Н. І., Терницька С. В., канд. пед. наук.

Упровадження програми виховної роботи з учнями
щодо питань протидії торгівлі людьми
«Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»

Методичні рекомендації

(для учнів професійно-технічних навчальних закладів)

За загальною редакцією І. Д. Звереві, Ж. В. Петрочко.

Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 12,5 Обл. – вид. арк. 12,8 Наклад 1000 пр.
Видавництво ФО-П Буря О.Д.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавництв ДК № 4749

Віддруковано у ТОВ «ЛАС КО»
Київ, вул. Виборзька, 84
тел. (044) 288 27 03

Для безкоштовного розповсюдження